

MAGYAR SZEMLE

MOLNÁR ATTILA: BEVEZETÉS A „TUDLIBBE”; MÓROCZ ZSOLT: ÁTVÁLTOZÁSOK ÉS POKOLJÁRÁSOK; JURECSKÓ LÁSZLÓ: HUSZKA JÓZSEF, A MAGYAR STÍL ELŐHARCOSA; BERÉNYI DÉNES: FELELŐSÉGÜNK A VILÁG JÖVŐJÉERT; PETHÓ TIBOR: ÚJFAJTA TERRORIZMUS; CSEH-SZOMBATHY LÁSZLÓ-S. MOLNÁR EDIT-PONGRÁCZ TIBORNÉ-UTASI ÁGNES: CSALÁDI ÉRTÉKEK, CSALÁDI NORMÁK; VERES SÁNDOR-KAPÁS ISTVÁN: A LÉLEKMENTÉS FELELŐSSÉGE

SZERKESZTŐI ÜZENET

ÉRTESÍTJÜK KEDVES ELŐFIZETŐINKET, hogy ez évben JESZENSZKY GÉZA: *Az elveszett presztízs* c. könyvét küldjük nekik ajándékkul.

SZERETETTEL MEGHÍVJUK OLVASÓINKAT 1994. szeptember 23-án, a Kossuth Klubban tartandó estünkre. Vendégünk SCHMIDT MÁRIA történész, aki a lapunk ezévi márciusi-áprilisi számában megjelent, *A Rajk-per és az amerikai kapcsolat* c. írása nyomán tart előadást.

A MAGYAR SZEMLÉT ÁRUSÍTÓ KÖNYVESBOLTOK:

BUDAPESTEN:

ATLANTISZ KÖNYVSZIGET	V., Piarista köz 1.
B.PEST SZÉKESFŐVÁROS KÖNYVESHÁZ	VI., Király u.50.
FÓKUSZ KÖNYVÁRUHÁZ	VII., Rákóczi út 14.
ÍRÓK BOLTJA	VI., Andrássy út 45.
LITEA KÖNYVESBOLT	I., Hess András t. 4.
PETŐFI KÖNYVESBOLT	II., Margit krt. 7.
PONT KÖNYVESBOLT	V., Mérleg u. 6.
STÚDIUM AKADÉMIA KÖNYVESBOLT	V., Váci u. 22.
SZÁZADVÉG KÖNYVESBOLT	V., Veres Pálné u. 4-6.
A BALASSI KIADÓ KÖNYVESBOLTJÁBAN	II., Margit u. 1.

korlátozott számban   korábbi számaink is kaphatók.

VIDÉKEN A HÍRLAPKIADÓ RT. KÖNYVESBOLTJAI:

SZEGED, Fekete Sas u. 19.;	PÉCS, Jókai u. 25.
----------------------------	--------------------

MAGYAR SZEMLE

Főszerkesztő: KODOLÁNYI GYULA

Szerkesztő: CZAKÓ GÁBOR

Szerkesztőbizottság: *BORBÁNDI GYULA, CSEH-SZOMBATHY LÁSZLÓ,
KINDLER JÓZSEF, MELLÁR TAMÁS, MOLNÁR GUSZTÁV,
SZABADOS GYÖRGY, SZŐCS GÉZA, DR. VARGA CSABA*

Szerkesztőség: *BANGA FERENC, IZINGER ANNA,
LOVAS LAJOS, NYIRI JÁNOS*

Szerkesztőségi titkár: *ARANY EMILIA*

<i>ÚJ FOLYAM III. 9. SZÁM</i>	<i>BUDAPEST</i>	<i>1994. SZEPTEMBER</i>
<i>MOLNÁR ATTILA</i>	<i>BEVEZETÉS A TUDLIB TANULMÁNYOZÁSÁBA</i>	<i>899</i>
<i>LUKÁCS BÉLA</i>	<i>AZ INGA LENDÜLÉSE UTÁN</i>	<i>914</i>
<i>CSEH-SZOMBATHY LÁSZLÓ S. MOLNÁR EDIT PONGRÁCZ TIBORNÉ UTASI ÁGNES</i>	<i>CSALÁDI ÉRTÉKEK — CSALÁDI NORMÁK</i>	<i>918</i>
<i>MÓRO CZ ZSOLT</i>	<i>ÁTVÁLTOZÁSOK ÉS POKOLJÁRÁSOK</i>	<i>932</i>
<i>JURECSKÓ LÁSZLÓ</i>	<i>HUSZKA JÓZSEF, A MAGYAR STÍL ELŐHARCOSA</i>	<i>940</i>
<i>BERÉNYI DÉNES</i>	<i>FELELŐSSÉGÜNK A VILÁG JELENÉÉRT ÉS JÖVŐJÉÉRT</i>	<i>949</i>
<i>VERES SÁNDOR- KAPÁS ISTVÁN</i>	<i>A LÉLEKMENTÉS FELELŐSSÉGE</i>	<i>961</i>
<i>FÁY ZOLTÁN</i>	<i>MINDSZENTY BÍBOROS NEW BRUNSWICKBAN I.</i>	<i>978</i>
<i>PÁL JÓZSEF</i>	<i>HAMVAS ENDRE CSANÁDI PÜSPÖK ÉS A FELVIDÉKI MAGYAROK 1945–1948</i>	<i>990</i>
<i>PETHŐ TIBOR</i>	<i>ÚJFAJTA TERRORIZMUS</i>	<i>1000</i>

SZÁMUNK SZERZŐI

BERÉNYI DÉNES (1928, Debrecen): az MTA r. tagja, a Debreceni Akadémiai Bizottság elnöke. Fő kutatási területe: korábban atommagspektroszkópia és alkalmazása, jelenleg főleg az atomi ütközési folyamatok érdeklik.

CSEH-SZOMBATHY LÁSZLÓ: szociológus, szociálpszichológus, lapunk szerkesztőbizottságának tagja.

FÁY ZOLTÁN (1966, Baja): könyvtáros, középiskolai tanár, a Magyar Ferences Könyvtár és Levéltár könyvtárosa.

JURECSKÓ LÁSZLÓ (1954, Pásztó): művészettörténész. 1983-tól 1990-ig a Miskolci Galériában dolgozott. 1990-től a részben általa alapított MissionArt Galéria tulajdonosa. A magyar szecesszió, valamint a Nagybányai Művésztelep történetével foglalkozik.

KAPÁS ISTVÁN (1954, Makó): pszichológus. 1984-ben végzett az az ELTE Bölcsészkarán, majd 1985-ben pszichológiából doktorált. Az MTA Pszichológiai Intézetének munkatársa, kórházi-klinikai pszichológus.

LUKÁCS BÉLA (1947, Budapest): fizikus. A Központi Fizikai Kutató Intézet főállású kutatója, tudományos tanácsadó. Mintegy 150 tudományos munkája jelent meg.

MOLNÁR ATTILA (1961, Kaposvár): az ELTE Szociológiai Intézetének oktatója. A vallás és politika kapcsolatával, valamint a konzervatív gondolkodás esztörténetével foglalkozik. Számos folyóiratban és kötetben jelentek meg tanulmányai. Eddig megjelent önálló kötete *A „protestáns etika” Magyarországon*.

MÓRO CZ ZSOLT (1956, Celldömölk): történelem-könyvtár szakos tanár, szellemi szabadfoglalkozású.

PÁL JÓZSEF (1939, Teskánd): a Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem Társadalomtudományi Intézetének docense, kandidátusa.

PETHŐ TIBOR (1918, Budapest): az édesapja, PETHŐ SÁNDOR által alapított *Magyar Nemzet* szerkesztőbizottságának elnöke, lapunk külpolitikai szemléirője.

PONGRÁCZ TIBORNÉ: közgazdász, a KSH Népeségtudományi Kutatóintézetének igazgatóhelyettese.

S. MOLNÁR EDIT (1934, Gúta): pszichológus, szociológus. Szakterülete: közvéleménykutatás, népesedés- és családpolitika.

VERES SÁNDOR (1947, Balmazújváros): pszichológus. 1974-ben az ELTE Bölcsészkaron klinikai-pszichológus diplomát szerzett. Az MTA Pszichológiai Intézetének tudományos munkatársa.

E SZÁMUNK ILLUSZTRÁCIÓI Jurecskó László: *Huszka József, a magyar stíl előharcosa* c. cikkét kísérik. A reprodukciókat a szerző készítette.

BEVEZETÉS A TUDLIB TANULMÁNYOZÁSÁBA

„Az összes birodalom közül, noha láthatatlan, az értelmiségiek birodalma a legkiterjedtebb. A hatalommal bírók parancsolnak, de az értelmiség kormányoz, mivel végső soron ő alakítja a közvéleményt, amely előbb vagy utóbb fellázít, vagy alávet minden despotizmusnak.” (DUCLOS)

ATUDOMÁNYOS LIBERALIZMUS NEM BEJÁRATOTT KIFEJEZÉS, azonban találóan írja le a mai értelmiségi uralkodó gondolkodásmódot. Itt nem egy egységes, ellentmondásoktól mentes nézetrendszerre kell gondolni, hanem sokkal inkább nézetek, előítéletek, gondolkodási struktúrák és attitűdök rendezetlen halmazára. E halmaz nem rendezett — egységes nézetrendszer számára nem kedvez a mai „poszt-modern” állapot —, azonban mégis rögtön és csalahatatlannal egymásra ismernek a tudományos liberalizmus hirdetői, és ugyanígy könnyen és azonnal elkülöníthetők az egyéb nézetek képviselőitől egy-egy adott témával kapcsolatos megnyilatkozásaik alapján. A tudományos liberalizmus következőkben felsorolt elemei változatos arányban és csoportosításban fordulnak elő a valóságban, és nem a logikai kapcsolatuk hozza ezen elemeket egy nézetnyaládba, hanem a hirdetőik közti egyetértés egy-egy konkrét kérdésben¹. A tudományos liberalizmus elsősorban nem politikaelmélet, hanem a politikával szembeni igények összessége és megindoklásuk halmaza. Az igénybejelentések nyelve korábban csak a „szükségletekre” hivatkozás volt, amit kiegészít az „emberi jogokra, humánusra” hivatkozás.

A tudományos liberalizmus végtermék, az elmúlt negyvennégy évé, a velünk élő történelem része. Az olvasó gyanakodva felvonhatja a szemöldökét, hiszen korábban a tudományos szocializmust, és a dialektikus és történelmi materializmust hirdették. Egy 1992-ben itt járt angol szociológus arra volt kíváncsi, hogy mi a szocializmus öröksége a kultúrában, a gondolkodásban. Természetesen, csak értelmiségiekkel tudott interjúkat készíteni, és megdöbbenve tapasztalta, hogy — állítása szerint — Magyarországon kevesebb marxista van, mint Angliában, és a magyar értelmiség kevésbé ismeri a neki tanított marxizmust, mint a kutató undergraduate diákjai. Az egyik legérdekesebb mai kérdés az, hogy mi lehet az elmúlt évtizedek világnézeti öröksége. Kétségtelenül nem a marxizmus, hiszen annak kifejezéseit sem a politikában, sem az uralkodó értelmiségi nyelvben, sem a nyilvánosságban nem találjuk. Igen sokan vallják magukat baloldalinak, de még tőlük sem hallunk osztályharcról, se

értéktöbbletről, alapról, felépítményről, és hasonlókról. A tudományos szocializmus és a történelmi és dialektikus materializmus sulykolása hatástalan volt? Többé-kevésbé nem. Az értelmiség — hiszen ezen eszméket elsősorban az oktatás révén terjesztették — zöme lustaságból vagy butaságból képtelen volt megtanulni a *tudszoc* tételeit, elolvasni és megértetni MARXOT. De létrejött a tudszoc vulgarizált változata, és ennek elemei, attitűdjei, logikái, reflexei terjedtek el.

MINDEN POLITIKUS ÉS SAJÁT IGAZSÁGAIT SULKOLÓ SZÁMÁRA tanulság, hogy a társadalomalakító szándékok a legritkábban érik el céljukat, és gyakrabban mást, valami senki által nem kívántat eredményeznek. A tudományos liberalizmus képviselőinek derékhada az a 35-50 éves korosztály, amelynek szellemi nagykorúvá válása a létező szocializmus mézesheteire esett, a 60-70-es évekre. Az ifjúsági szervezetekben és az oktatásban már mással nem találkozott, mint a tudszoc, a *törtmat* és *dialmat* valamelyik változatával, amik azonban még megkérdőjelezetlenek voltak. Az öregebb nemzedék még hallott egyéb „burzsoá” nézetekről, s meglehetősen szellemi érettséggel került a szocializmusba ahhoz, hogy ne fogadja azt megkérdőjelezetlennek. A fiatalabb, 35 év alattiak pedig már a létező szocializmus válságában nőttek fel szellemileg. A 60-70-es években még töretlen volt HRUSCSOV és KENNEDY fejlődési optimizmusa. Ekkor virágoztak azok a nézetek, amelyek évre pontosan megjósolták mikor fogja a Szovjetúnió utolérni az Egyesült Államok termelését, és mikor fog kihalni az utolsó vallásos ember.

A tudományos liberalizmus egyik forrása a vulgarizált tudszoc, a másik a szociálliberalizmus. A szocialista gazdaság megteremtésének vágyáról hamar kiderült — TROCKIJ számára már a 20-as években — hogy helyette államkapitalizmus jött létre, ahol a termelőeszközök — hadd használjak legalább én marxista kifejezéseket — egy kollektív tulajdonosi réteg kezében vannak. GYLASZ *Új Oszdtálya* óta nem kérdéses, hogy a létező szocializmus olyan technokrata társadalmat jelent, ahol az uralmat megszerző „tiszteletreméltó társaság” a kollektív tulajdonos. A szocialista gazdaság ellehetetlenedése után azonban kiderült, hogy ez az államkapitalizmus még a maga állította célokot is képtelen megvalósítani. A technokrata társadalom állam ideálja megmaradt, de az elit kollektív tulajdona helyett 1989 után a magángazdaságra kívánják építeni. A „tiszteletreméltó társaság” tagjainak magántulajdonára. E társadalom- és állameszményt a liberalizmus hirdeti, ezért nem véletlen, hogy 1990 után a baloldali nyelvezetben és világképben a tudszoc kifejezéseit felváltották a liberalizmuséi, és rendes baloldali emberektől csak liberális érveket és gondolatokat hallunk. A szociálliberalizmus szakértői foglalták el az értelmiségi presztízshierarchia csúcshelyeit. Az állami, az elit kollektív tulajdonán alapuló technokrata társadalom nyelve volt a tudszoc, a magántulajdonú technokrata társadalomé a tudományos liberalizmus. A baloldaltól nem hallunk mást, csak a „pluralizmust”, „toleranciát”, „emberi jogokat”, a „kisebbség és másság védelmét”, „pozitív diszkriminációt” és hasonlókat. A tudományos liberalizmus

alaphangot, alapállást is örökölt: a világgal szembeni sértődöttséget, haragot. Ennek oka azonban nem a „kizsákmányolás” marxista gondolata, hanem a jóval általánosabb „elnyomásé”. Ma a „kizsákmányolás” kifejezés több szempontból is értelmetlen, hiszen a gazdaságilag sikertelenek zöme nem dolgozik, ezért kizsákmányolni sem lehet. Viszont segélyekből él, és a szociális állam szolgáltatásaiból. A sikertelenek másik nagy része sem alkalmazott, hanem a féllégális gazdaságban vállalkozó. Ezenkívül a kizsákmányolás gondolatához társul a kizsákmányolóé is. Mára viszont eltűntek a marxista karikatúrák nagy barkójú, pocakos, cilinderes, szivarozgató, a pénzes zsákaikon ülő kapitalistái, és a tőketulajdon nagy része Nyugat-Európában is a kisembereké, nyugdíjbiztosítóké lett, a tulajdonos nehezen azonosítható. Ezért jóval megfelelőbb jelszó ma az elnyomás, amelynek értelme is homályosabb: elnyomható az is, aki nem dolgozik, hanem az államból él vagy a törvények megkerüléséből. Sőt „emberi jogaiban” elnyomható a gazdaságilag sikeres is, ha éppen feminista vagy homoszexuális. Az elnyomás iránti érzékenységről, az elnyomottak szakadatlan kutatásáról lehet a tudományos liberalizmust felismerni. *Az „elnyomás” kifejezés jótékony homályossága alatt összemosható a gazdasági elit és az a legalsóbb rétegek elégedetlensége. Népfrontos közös érdekük, és a közös ellenségük kimutatható.*

A marxista nyelvezetről a tudományos liberalizmus nyelvezetére történő áttérésnek sok magyarázata lehet. Az egyik talán az, hogy a marxista-technokrata ideál lejáratott változata — a tudszoc — helyett adódott egy kész, jól kidolgozott és a nyugati Kánaánból eredő nézetvilág, a szociálliberalizmus, amit csak át kellett venni. (RAWLS, DWORKIN, HABERMAS, BOURDIEAU, stb.) Egy másik magyarázat az lehet, hogy a liberalizmus bizonyos érvei igen alkalmasak a status quo és a tulajdon védelmére. A korlátozott vagy be nem avatkozó állam, semleges állam jelszavai azért és akkor kerültek előtérbe, amikor egy margón tartott értelmiségi csoport kezébe került a kormányzás, és ez megzavarni látszott a „tiszteletreméltó társaság” helyzetét.

A TUDLIB HARMADIK FORRÁSA A HATVANAS ÉVEK ÚJ BALOLDALA. Az új bal és a humanista marxizmus kapcsolata a tudlibbel közvetlen, főleg mivel ennek mai szellemi vezetői a hatvanas évek új baloldali mozgalmának hatása alatt álltak. Az új bal elsősorban a kritika és a lázadás attitűdjét hozta, ezért a tudományos liberalizmuson belüli legnagyobb ellentét nem a liberális és a baloldali nézetek közt van, hanem az új baloldal romantikus lázadása és a technokrata eszmények közt. E kettősség azonban létezett már a marxizmusban is, amely egyesítette a forradalom libertáriánus és totalitáriánus-technokrata fajtáját.

A tudlib központi fogalma már nem a szocializmus, de nem is a kapitalizmus, hanem a „modern” vagy a „modernizáció”, amely fogalmak tartalmát a tudlib szakértők ismerik csak. A tudományos liberalizmus központi ígérete olyan modern társadalom megteremtése, amelyben együtt van a gazdasági növekedés és az „igazságosság”, ahol is az „igazságosság” gazdasági egyenlőséget jelent. E

szemléletben hagyományosan nem az egyént tekintik a javak, az értékek termelőjének, hanem a társadalmat. Ha a társadalom termel, akkor a társadalom újra el is oszthatja a javakat korlátlanul — csak a hatékonysági elvekre valami tekintettel — hiszen a jövedelmet nem az egyéni munka jutalmának tekintik, hanem csak az egyenlőtlenség forrásának. Ezért az a tervező politikus által szabadon újraosztható. Maga a kifejezés — az „újraelosztás” — is csaló, mivel feltételezi, hogy a jövedelmek a TÁRSADALOM vagy az ÁLLAM elosztó tevékenysége eredményeként jönnek létre. Ebből a szóhasználatból következik, hogy semmi másról nincs szó, mint ezen elosztás megismétléséről, de más elvek — egyenlőség — alapján.

A tudományos liberalizmus az a tudás, amely elvezet minket a jobblétbe. A tudszoc és a liberalizmus egyaránt egyfajta gazdasági vállalkozásnak tekinti az államot és a társadalmat, amelynek értékét csak az adja meg, hogy az egyén vagy az osztály szempontjából hasznos-e.² Ez az elv igen hasznos volt akkor, amikor a szocialisták és a liberálisok még csak törekedtek a hatalomba, s ezért annak lerombolása volt a céljuk; de alapvető, feloldhatatlan paradoxon következik belőle, ha a hatalom gyakorlására nyílik alkalom. A tudlib egyrészt tartalmazza a politikai messianizmust, annak ígéretét, hogy az egyéni, társadalmi élet különféle gondjaira politikai-állami úton megoldást tud adni. Ezért az Egyiptomból a Kánaánba vivő úton a vezetőknek tekintélyre van szükségük, hogy a politikai megváltás művét elvégezhessék. Ennek viszont ellenáll a liberalizmusban és a szocializmusban eredetüknél fogva benne rejlő lázadó, kritikai szellem, amely ma már elsősorban a politikai tekintély — mint olyan — ellen irányul. A probléma nem új. ROBESPIERRE óta sok mozgalom próbált választ adni arra, hogy miként lehet képes a létező tekintélyt, intézményeket és kultúrát lerombolni akaró szemlélet egy újabb építésére és fenntartására? A politikai messianizmus tekintélyt igényel a vezetőknek, hogy az új, szubsztantív célokat kielégítő rend felépülhessen, ez a cél viszont állandó legitim alapot jelent a lázadók számára, akik a kitűzött, a rend mércéjének tekintett szubsztantív célok nevében, azokra hivatkozva állandóan a létező, a „megváltáson munkálkodó” politikai tekintély és rend ellen lázadnak.

A következőkben tekintsük át a tudlib néhány elemét:

TECHNOKRATA GNÓZIS. Voegelin óta közismert a modern eszme- és politikatörténet iránt érdeklődők körében, hogy korunk egyik uralkodó politikai beállítottsága a gnoszticizmus — amely szerint a megfelelő tudás megszerzése az egyéni és társadalmi üdvözülés forrása, sőt elégséges feltétele, minden további erkölcsi javulás nélkül. Ez a beállítottság a francia forradalom óta vált uralkodóvá. A tudlib fontos részét képező technokrata gnózis is ekkor jött létre SAINT-SIMON és COMTE révén, és a mai liberalizmusban az egyik legismertebb képviselője, a nyitott társadalom prófétája KARL POPPER. Észserint a társadalom válságban van, és a feladat a megfelelő szaktudás (társadalom- és politikatudomány) megalkotása, amely révén a bajok megoldhatóak. Magyarországon a marxizmus és a

tudszoc terjesztette el a társadalom megcsinálhatóságának képét, amely szerint a kívánt állapot elérése, a bajok megoldása elsősorban a megfelelő tudás birtoklásától függ. E tudás rejtett, megszerzése metafizikai izgalmat vált ki a beavatottakból. De nemcsak a rejtett tudás megszerzése segít, hanem azon rejtett csoportok feltárása is, akik a megváltás művében ellenérdekeltek, ezért kiiktatandók — legalább a nyilvánosságból. E tudás alapja Saint-Simon, Comte, Marx szerint a múlt:

„A jövő annak a sornak az utolsó tagjaiból tevődik össze, amelynek első tagjai a múltat alkotják, így az emberi fejlődésnek eddig követett útja fogja megvilágítani ezután követendő útját.”³

A „kiszámítható jövő” ugyanerre, a megfelelő tudás révén előrelátható, sőt alakítható jövőre utal. E trendeket kereső, azok kényszereire hivatkozó érvelés a tudlib egyik állandó eleme.

A TECHNOKRATA GNÓZISBELI TUDÁS nem általában minden tudás, hanem a TUDOMÁNY. A fent említett atyáktól ered a szcientizmus is, amely a tudomány és a tudósok — a gnózis birtokosai — szerepét hangsúlyozza. Mindannyian egy új tudományt akartak megalkotni, hogy átalakíthassák a társadalmat a kívánt irányba. A tudomány nem csupán eszköz, technika az optimális politika megtalálására, hanem *kijelöli a politika tartalmát is*.

Ez a gnoszticizmus máig szereti magának kölcsönözni a természettudományok tekintélyét, és így a saját tudását felértékeli az egyéb világképekhez képest, amelyek csak „ideológiák”. Nem véletlen, hogy a létező szocializmus állami ideológiája „tudományos szocializmusnak” nevezte magát. S a tudományra hivatkozás miatt nevezem a most tárgyalt világképet tudományos liberalizmusnak. A tudomány presztízsét magára öltő tudásnak a perfekcionizmus adja meg az értelmét, amely szerint létezik egy „egyetlen jó megoldás” minden problémára, s csak ezt kell a megfelelő tudás révén megszerezni. Az „egyetlen jó megoldások” révén jön létre a tökéletes, bajoktól mentes állapot. A perfekcionizmus ellentéte lenne a menedzselhetlenség és a történelem kiszámíthatatlanságának és előre nem láthatóságának elismerése. A megoldások eladásának feltétele problémák és válságok kimutatása, amelyek sürgetővé teszik a javasolt politikai lépéseket.⁴

A tudlib varázsa megértésének egyik lényeges eleme a pozitívizmusból átvett tény-érték viszony. Ennek lényege az, hogy a megismerésben szétválasztják a tényt az értéktől, és lehetségesnek tartják, hogy értékektől függetlenül állapítsunk meg tényeket és cselekedjünk, azaz tudásunk objektív, semleges, elfogulatlan lehet. Majd ezen logika következő lépésében lehetségesnek tartják, hogy a tényekből eljussunk értékekhez, azaz a tényítéletek alapján értékítéletekhez és végül is politikai döntésekhez jussunk el. Tehát lehetséges értékektől mentes ténymegállapítás, s utána szintén lehetséges e ténymegállapításokból értékekhez eljutni.

A gnoszticizmus és politikai messianizmus nem mindegyik típusa technokrata. A technokrata válfaj abban különbözik minden egyébtől, hogy középpontjába a termelés és a hatékonyság kultuszát

állítja. Így a tudlib szemléletben önmagában érték, ha néhány százalékkal nő a cementtermelés, és a csökkenés nyilvánvalóan a legfőbb rossz. A termelés elsőrendűsége és a társadalom „termelési vállalkozásnak” tekintése bármennyire is ellentétben állnak az alább tárgyalt LÁZADÁSSAL, mégis jelentős mértékben annak termékei. A tudlib lázadás és kritika ugyanis kétségbe von minden olyan értéket, amely transzcendens, a hétköznapi élettől eltávolodott, azzal közvetlen kapcsolatban nem áll. Mivel már semmi sem tűnik igaznak vagy hamisnak, helyesnek vagy helytelennek, csak a hétköznapi élet immanenciája maradt értékes. Ez pedig a hatékonyságot emeli ki, és teszi mindenek egyedüli mércéjévé. Mindez nem volna lehetséges az elmúlt két évszázad nihilizmusig eljutó lázadása és kritikái nélkül. A technokrata gnózis a nihilizmus tudományos érvelésére alapoz — a pozitivizmusra, és nem a NIETZSCHE-féle romantikus nihilista lázadókra —, noha ez utóbbiak akaratlanul is a technokrata gnózis számára készítik elő a szellemi sikert.

LÁZADÁS. E régi témát az új baloldal hozta be és tartja benn a tudományos liberalizmusban. A lázadás szellemi oldala a korlátlan kritika és a bizalmatlanság.⁵ Azonban tévedünk, ha azt hisszük, hogy ez a kritika azonos a hétköznapi vagy tudományos érveléssel, amely valami konklúzióra törekszik, avagy benne egymással vitatkoznak egymás kritikussai. A korlátlan kritika attitűdje inkább a kinyilatkoztatás, amit Marx fogalmazott meg találóan: „A kritika, amely e tartalommal foglalkozik, kézitusában gyakorolt kritika, és a kézitusában nem arról van szó, hogy az ellenfél nemes, egyenrangú, érdekes ellenfél-e, hanem arról van szó, hogy odavágjunk.”⁶ A lázadás először minden ellen irányult, noha a logika fordított volt. Az alapvető, metafizikai lázadás Isten ellen elsősorban az általa teremtett világ, intézmények, rend elleni lázadásból indult ki.⁷ Noha a lázadás attitűdjét az új baloldaltól kapta a tudlib, a metafizikai lázadás mégis öröklötten benne rejtett a tudszocban, s így kellően elterjedhetett. Marxtól talán semmi sem került át olyan teljesen a tudszocba, mint a valláskritika, amely „minden kritika előfeltétele.” Mivel „ez az állam, társadalom termeli a vallást”, ezért a vallás elvetendő, hiszen ez az állam és társadalom is az. Így a „vallás elleni küzdelem tehát közvetve küzdelem ama világ ellen, amelynek szellemi aromája a vallás. A vallás kritikája tehát csírájában ama siralomvölgy kritikája, amelynek szent fénye a vallás.”⁸

A lázadó a világban tapasztalható igazságtalanságokra, hibákra hivatkozva fordul szembe a létező renddel, erkölccsel és végül ezek teremtőjével. E „rendszer szemlélet” igen elterjedt a lázadás mai mítoszának képviselőinél, az új baloldalnál.⁹ Eszerint a társadalomban minden összefügg, tehát ha egy elem hibás, rossz, bűnös, elnyomó, stb., akkor csak az egész elvetésével lehet tőle megszabadulni. E rendszer szemlélet összecseng a konzervatívval, de alapvetően más az attitűdje. A konzervatív óv a rendszer felforgatásától, mert akkor elveszhet a vasárnapi húsleves. A lázadó viszont elvet mindent a kölcsönös összefüggések miatt, ha a szakács elsózta a levest.

ALÁZADÓ MINDIG a fájdalom, az elnyomottak nevében lép fel a bűn ellen, ezért a disszidens hangja mindig hősi hang: az elnyomottak nevében vállalt bátorságé. A lázadó örökös alibije — egészen a gyűlöletig — az emberek iránt érzett szeretet. A lázadó vagy a rajta, vagy a másokon esett igazságtalanságokra hivatkozik. A lázadás bátorság-mítosza ma megkopni látszik, mivel a kultúra középpontjába került a lázadás attitűdje: domináns és elvárt lett a lázadás, a kritika hangja.

Az új balból a tudományos liberalizmusba átkerült lázadás-szellem — bármennyire is kollektív túrhetetlenségekre hivatkozik — mégis elsősorban egyéni. Az új baloldal egyszerre hirdeti az egyéni és a társadalmi felszabadulást (szemben a tudszoccal, amely csak következményeiben volt individualista), de az előbbinek ad nagyobb jelentőséget. Isten és a rend, erkölcs és az intézmények tagadása logikusan vezet a törvénytől való világba, ahol az egyén egyedül, vágyai alapján szabja meg saját cselekedeteit. A lázadó egyén a maga kezébe veszi a sorsát. Elsősorban a szellemi és erkölcsi sorsát, mivel önmagán kívül, tőle független mércét nem fogad el. A lázadó számára a konformizmus a leginkább bünszagú, dögletes dolog.¹⁰ E mentalitás szerint senkihez ne légy hű, csak magadhoz. Hiszen nincsenek megoldások, csak problémák, és az egyén feladata annak biztosítása, nehogy becsapják. E bizalmatlanságból ered leleplezés-kultusza, amely leleplező érvelés elsősorban a rejtett érdekek kimutatásán alapul.¹¹ A radikális, tehát a világ egésze ellen lázadó számára csak egy valóság marad már, önmaga. Tanulságos, hogy Marx fent idézett írásában a lázadás eredményének az egyén kizárólag önmagára figyelését tartotta: „A vallás kritikája kiábrándítja az embert, de azért, hogy mint kiábrándult, értelmére tért ember gondolkozzék, cselekedjék, alakítsa valóságát, hogy önmaga körül és így valódi napja körül keringjen.”¹² E bizalmatlanság szemben áll ugyan a politikai messianizmussal, de a lázadók alapvető jövőirányultsága e messianizmusnak is alapja. A lázadó attitűdnek, csakúgy, mint a technokrata gnózisnak alapeleme a jövő iránti optimista derű: a jelen problémái a jövőben megoldódhatnak és elvileg elképzelhető egy problémamentes állapot. A lázadók legradikálisabbjai szerint a jelennél minden csak jobb lehet. A lázadás ősi mintája az európai kultúrában a Mózes-vezette zsidók Kánaán-keresése, a múlttal szemben a jövő iránti nosztalgiájuk. A jövő igazolja a múlt és a jelen elvetését, és a jövő váltja fel a lázadó számára a túlvilágot is. Mózes zsidóinak a Kánaán ígérete a földön volt, nekik kellett érte tenni — fellázadni és odavándorolni — és nem a túlvilági megváltásban bíztak.

A „jövő tündérálmának” nagyon fontos szerepe van a lázadók kollektivista típusainál. Az individualista ugyanis csak maga vagy mások igazságtalan helyzetére hivatkozik, de a kollektivista lázadó mindig leír egy boldog jövőt, amely a lázadás révén elérhető. Így a kollektivista lázadások esetében az elégedetlenségen kívül már a cselekedet elején jelen van remény formájában egy jövőbeli állapot. A jövőbeli állapotot azonban csak az avantgárd látja, aki tudása ré-

vén arra hivatott, hogy felvilágosítsa az „igazságtalanságokat” és „elnyomást” elszenvedő népet. A lázadás mítoszának fontos eleme az, miszerint a nép vágyik az emancipációnak a lázadók által kitalált formájára. Az emancipáció motorja és egyben hivatkozása az „áldozat” (egykor a proletáriátus, ma valamely „kisebbség”). És mindig van ellenség, mindig van egy „fáraó”, aki(k) miatt nem mennek jól a dolgok. Az „áldozat” oldalán és a „fáraóval” szembeni önmeghatározás az alapja a lázadók hirdetett erkölcsi-szellemi felsőbbrendűségének. Ezért a lázadóknál állandóan jelen van a „rendszer áldozataira”, a helyzet elviselhetetlenségére hivatkozás. Azonban mivel ma már a lázadás a kultúra központi eleme lett, képviselői korántsem marginális, hanem központi helyzetűek, ezért a lázadó nem hivatkozhat a maga helyzetére. A lázadók a történelem során sokáig a periférián voltak gazdasági, kulturális vagy hatalmi szempontból, de a 20. század végén a lázadás sikerszakma lett.

A lázadás és a felszabadítás műve nemcsak csoportok ellen, hanem viszonyok ellen is irányul. Ezért nem elég a „fáraótól” megszabadulni, hanem a külső felszabadulást belső is kell, hogy kísérelje. Tehát el kell vetni a létező intézményeket, kultúrát, erkölcsöt, mert ezek, belénk épülve, belülről is elnyomnak. Ma a lázadás célpontja már nem elsősorban Isten, s nem is az állam, hanem a társadalmi intézmények — család, egyetem, stb. A lázadók az igazságot mindig szembe állítják ezen intézményekkel — a dreyfusardok óta visszatérő alapélményük, hogy az állam és az igazság szemben áll egymással. Ma már az egész társadalom, a nyelv, a szülői kéz simogatása, minden az elnyomást idézi fel a tudlibben.¹³

SZOLIDARITÁS, SZOCIÁLIS ÉRZÉK. E két kifejezés talán a legtöbbet használtak közé tartozik a tudlibben, és összekapcsolja a mai szociálliberalizmust a tudszoccal, az előbbitől kölcsönözve érveket a divatjamúltak helyébe. Nagyon szép, a keresztény kultúrkörben alapvetőnek tekintett értékeket emel ki, azonkívül igen hasznos a társadalmi csoportok politikai szimpátiájának megszerzésére is. A szolidaritás azt jelenti, hogy megosztjuk másokkal a magunkét, együtt érzünk gondjaival, segítünk neki. A szolidaritás így pontosan az ellentéte az individualizmusnak, és az egyén önkorlátozását jelenti. A szolidaritás mindig egy természetes, pszichikai (család, gyülekezet, lakóhelyi közösség) vagy egy emlékezetközösség (nemzet) létét feltételezi. E közösségekben azért segítenek egymásnak az emberek, mert valamilyen közös szellem, erkölcs jellemzi őket, amely a segítségnyújtást értéknek tartja. A történelemben két olyan közös szellem létezett, amely az idegenek egymás iránti valóban hatékony szolidaritását ösztönözte. Az egyik a keresztény vallás, a másik a nemzet. A jóléti állam, a szociális törvények első elemei a 19. század végén e két szellem jegyében keletkeztek. „Végül is egy nemzet vagyunk.” mondta a konzervatív DISRAELI a szociális törvények igazolására; míg a keresztény vallás kezdeteitől fogva a rászoruló idegenek megsegítésére szólít fel. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy ha e két szellem működik, akkor az emberek jó szívvel, önkéntesen adakoznak

és adóznak az elesettek megsegítésére. Azonban a jelen hazai tapasztalatok szerint e két szellem ha jelen is van, akkor sem olyan mértékben, hogy tömeges szolidaritást — értsd jó szívvvel adózást, adakozást — eredményezne.

A technokrata és a romantikus-lázadó nihilizmus miatt a tudlib szemben áll a vallási vagy a nemzeti közösséggel. De Magyarországon tudlib és e két közösségforma szembenállásának különleges oka is van. A nemzethez, az emlékezetközösséghez kapcsolódó szolidaritás — Disraeli példája — a mi esetünkben az államon kívül élőkre is kiterjedne, és konfliktust eredményezne a szomszédokkal. A békeség és a gazdasági pragmatizmus érvei a tudlibet szembefordítják e határokon túl nyúló szolidaritással. A „nemzeti összefogás” a magyar nemzet esetében nem vehető komolyan a nemzet harmadának kirekesztése esetén. Az „egy nemzet tagjai vagyunk” elvre épített szolidaritás, akárcsak a vallási, nem jöhet szóba e világképben.

Marad a baloldali „osztályszolidaritás”, ami egykor a munkások önszegélyezését jelentette, majd később az osztályellenséggel szembeni közös érdeket és harcot. Ez azonban ma már nem működik abban az értelemben, hogy „lemondok a magaméről” valamilyen transzcendencia kedvéért a mások javára. Egykor még az osztály együtt akarta a maga szükségleteit kielégíteni a másokéból, ma azonban még az osztályszolidaritás is megszűnt, és inkább a „mindenkitől szükségleteim szerint” elv működik a gyakorlatban. Ez pedig nem szolidaritás vagy szociális érzék, amelynek alapeleme a gazdasági önmérséklet és önkorlátozás. Ha a baloldali szolidaritás, szociális érzék erkölcsi kategória lenne, akkor nem az államtól, hanem e nézet híveitől várná el ezen érzéseket és cselekedeteket — amelyek aligha hívhatóak elő könnyebben mint a hit.

A TUDLIB HÍVEI IDŰNKÉNT HIVATKOZNAK az irgalmas szamaritánusra, mint az idegen elesett megsegítésének példázatára. Sokat hallani a kereszténységben található szegénykultusról. Azonban Jézus arra szólított fel, hogy a magunkéból adjunk a rászorulóknak, azt a gazdag ifjút méltatta, aki a magáét osztotta szét. Soha nem arra szólított fel, hogy vedd el a másokét és oszd szét valakik közt. E szolidaritás az egyén erkölcsi döntésén alapul — megosztja-e a magáét másokkal — és nem a kényszeren. Mivel a szolidaritást és szociális érzékenységet hirdető tudományos liberalizmus képviselői általában az átlagjövedelem többszörösével rendelkeznek, ezért kétkednünk kell e szolidaritásban és szociális érzékenységben, mivel nem a magunkéból érzékenyek, hanem másokéból.

A „jó szegény” és vele szemben a „romlott jóllakottak” mítoszára zavaróan sok a példa. De egy „d’ANIEL” nevű ifjú tudlib szakos szerző *Kenyér helyett* c. írása az egyik legkifejezőbb. (*Szociopaták*, I. évf. 2. sz. 9.o.)

„A hentes hirtelen elhallgatott, és a bejáratra meredt. Egy támolygó ember állt az ajtóban. Barna cipőt, fekete használt mocskos szárú szövetnadrágot, hosszú szövetkabátot és hosszú sálát viselt. Nem volt ápolatlan, borotvált arca ősz halántéka alatt jól illett gondosan

fésült hajához. Kabátzsebéből sapka lógott ki. Megdöbbenő látvány volt.

Támolyogva indult el a kosarak felé. A bevásárlás szándéka örömet jelentett neki, mint olyan dolog, ami ritkán fordul elő vele..

—Kezeit csókolom! Csak azt szeretném kérdezni, hogy mennyibe kerül egy kilogramm kenyér.

— Ott az árlap, nézze meg! (ha ugyan tud olvasni!) — és az eladó megvetően nézett végig az emberen.

Az értett a szóból, és visszament a pékáruhoz. Elolvasta és így szólt: — Ide az van írva: 1 kg kenyér — 44,50 Ft. Ez igaz?

— Igaz kérem. Talán drágálja? — kérdezte a hölgy gúnyolódva, — Ha drága, nem kell megvenni! (Magának elég egy fél deci az utca másik oldalán.) — mormogta maga elé félig hangosan.

Az öreg — mintha nem hallotta volna — elkezdett az üzletben ténferegni, miközben egyfolytában mormogott.

Mindenki őt figyelte. A pénztárgép sem kattogott.

Hirtelen megállt a hölgy mellett és így szólt:

— Lehet, hogy nem drágálja, de akkor Ön is olyan, mint azok, akik erről döntenek: az állam, a kormány, a képviselőház — sok naplopó! Úgy gondolkoznak: 'A nyugdíjasnak nem adunk többet, minek? Nincs rá szükség. A nyugdíjas meg is dögölhet.' — folytatta egyre hangosabban.

— Uram, uram legyen szíves kifáradni, vagy vásárolni. (Ha egyáltalán még van rá pénze és nem itta el?) — szólt rá a hölgy határozottan és már láthatóan idegesen.

— Igenis ittam! Miért, tilos? Nem! Elhíheti, nem jókedvemben ittam. — Tovább járkált, sétálgatott. Úgy tűnt, valamin gondolkodik. Minden fordulásnál mélyült a csönd, mert féltek, hogy lever valamit a kabátjával. Megállt az egyik polcnál, visszafordult, és mindenkihez szólt:

Nem kell kenyér? — a képviselő szerepét játszva kiabált tovább. „A nyugdíjasnak nem kell kenyér!” majd saját hangján így folytatt: Nem hát! Nem kell kenyér! — ismételte — Azért is csokit veszek! — Vadul az édességes pulthoz lépett, és néhány csokit dobált a kosarába.

— Igen! Csokit és csokit! — hebegte az orra alá teljesen önkívületi állapotban. Elindult a pénztár felé, az emberek utat engedtek neki — ő ezt észre sem vette. Amíg fizetett a vásárlók a középkorú hölgyet nézték. Az előbbi pír eltűnt az arcáról, falféher lett.

Az öreg utolsónak jött — elsőként távozott. Voltak, akik szánakozva, voltak akik büszkén néztek utána: Első útja az utca másik oldalára vezetett — közben gyerekekkel beszélt.

A kocsmába már csoki nélkül lépett be.”

MINDEN EGYÜTT VAN, hogy az ifjú egyetemista elmondhassa a „rendszerrel”, az államról, meg a jóllakottakról, hogy bűnösök és megvetendők. E közlés természetesen hihetőbb egy nyomorgó csöves, mint egy jóllakott ifjú szájából. De az „áldozat” csak anyagilag az, erkölcsileg felettünk áll: tiszta, ápolat, bátor, és szereti a gyerekeket. A biblikus műveltségű olvasó e történetben megtalálhatja az „utolsóból lesznek az első” ősi apokaliptikus vízióját is. A szerző arra inti a jóllakottakat és a „rendszert”, hogy „aki utolsónak jött, az távozott elsőként”.

Természetesen még ezt is lehet védeni, hiszen kultúránk mitológiája bővelkedik olyan pozitív hősökkel, mint ROBIN HOOD és

RÓZSA SÁNDOR, akik kifosztották a gazdagokat és a zsákmányukat szétoztatták a nép közt. Azonban sem Robin Hood, sem Rózsa Sándor nem tartozott az uralkodó elithez, nem a „várban” laktak. Üldözöttek voltak. Sem magas jövedelem, sem hivatalos megbecsülés, hatalom nem volt tevékenységük jutalma. A szolidaritás és a szociális érzék mai hirdetői esetében erős a gyanú, hogy emlegetésük csak hatalomtechnikai eszköz, amely révén hatalom, presztízs és jövedelem szerezhető a politikában, kultúrában, tömegkommunikációban.

A szociális érzék és szolidaritás retorikája együtt jár a szegények mítoszával. A szegények erkölcsileg jók, tiszták. Még a romlott „rendszer” sem tudta elrontani őket. A szegények pedig végképp nem tehetnek szegénységükről, csak azok, akik nem szegények. A szegények jósága erkölcsi kategória — szegény mindazon erkölcsi tisztaság, erény hordozója, amelyekkel szemben még élesebb a „rendszer” romlottsága.

Ma politikai szükségszerűségből kell a szociális állam valamilyen mértékű jelenléte. Azonban ebből ellenfelei ellen erkölcsi tőkét, politikai hivatkozást a tudományos liberalizmus csinál. (Érdeemes megtudnunk, hogy e szociális érzékenységet miért nem nevezik populizmusnak a tudlib szakértői.) Ellenfeleit a tudlib azért és úgy mutatja be erkölcstelennek, mert azok nem eléggé szolidárisak, szociálisan érzékenyek.

A szolidaritás és szociális érzék rámutat a tudszocról a tudlibre történő átmenet egyik fontos elemére. Ez az egalitáriánizmus, amely elsősorban az egyébként gyűlölt állam (!) révén kívánja elérni célját más, szintén tudományos igényű, a szociálliberalizmustól átvett érvelésre támaszkodhat. Az egykori proletárdiktatúrás és dolgozó népes egyenlőségervek helyett a tudlib Rawls érveit használja: a szabadság nevében igénylik az egyenlőséget, mivel az egyenlőtlenség — úgymond — korlátozza az egyén választási szabadságát.¹⁴ Ez a szociálliberális egyenlőségesszmény a kulturális eltérések toleranciáját hirdeti, de intoleráns a gazdasági eltérésekkel szemben. Az esélyegyenlőség érve ma az egalitáriánizmus uralkodó érve. Egy másik mai jellemző, a szociálliberalizmusból eredő érv a „társadalmi problémák, konfliktusok érve”: a társadalmi problémák (devianciák, stb.) és konfliktusok (pl. bőrféjűek) *igazi* oka a vagyoni-jövedelmi különbség, a hátrányos helyzet. Tehát az egyenlőtlenség állami eszközökkel történő csökkentése létrehozza majd az óhajtott társadalmi harmóniát. A szabadsághoz vezető út tehát az egyenlőség és a jólét, ezekhez pedig a szociális állam vezet, miként a sokoldalúan fejlett szocialista emberhez a proletárdiktatúra vezetett.

ÖNTÖRVÉNYŰ INDIVIDUALIZMUS. Az individualizmus azért szerepel itt jelzővel, mert nem minden individualizmus része a tudományos liberalizmusnak. Az individualizmusnak két fajtája van. T. E. HULME ezeket „klasszikus” és „romantikus” életszemléleteknek nevezte. Az előbbi szerint az ember képességei korlátozottak, és az emberi fejlődés a különféle intézmények gondos

nevelőmunkájának köszönhető. Ebből az intézmények tisztelete és védelme, valamint szenvedélyeink megfékezése következik. A romantikus életszemléletet ROUSSEAU-hoz kapcsolta, akitől eredeztette az emberi képességek korlátlanágába és az érzések jogaiba vetett hitet. Ezt egészíti ki az a gondolat, hogy az egyéneknek meg kell szabadulniuk az intézmények és a kultúra láncaitól azért, hogy *igazán önmaguk legyenek*.¹⁵ Az individualizmus első típusa az egyéni döntéseket és az ezekhez kapcsolódó felelősséget hangsúlyozza, de mindezt a szabályok uralma alatt. Ennek egyik legjobb képviselője a konzervatív OAKESHOTT, aki szerint a társadalmi együttélés rendet jelent, ez pedig szabályok, törvények létét. Ezek azonban nem írnak elő egy meghatározott cselekvést, hanem az egyén dönthet számtalan cselekvés közül, azonban nem áthágva a szabályokat. E kép szerint a társadalmi rend, a törvények uralma és tisztelete, a kiszámíthatóság és az egyéni döntések összeegyeztethetőek. Számunkra most érdekesebb az öntörvényű individualizmus — a Rousseau-féle romantikus életszemlélet —, amely szereti magát nemes elődökre, LUTHERRE („Itt állok, másképp nem tehetek.”) vagy a romantikára visszavezetni, és a lelkiismeret korlátlan szabadságára hivatkozik. Eszerint a lelkiismeret szabadság, majd újabban az autentikusság eszményei jegyében az egyéni döntéseknél nem kell semmilyen külső szabályt — akárhonnan is ered az — betartani. Az individuum e felfogás szerint autonóm, azaz öntörvényű — önmaga alkotja meg cselekvését. Itt az intézmények és az egész társadalom, a politikai közösség vagy az egyéniség elnyomójaként jelenik meg, vagy a legegyszerűbb pragmatizmussal szemlélik és értékelik le — „Mi hasznom van nekem belőle?” A kétféle individualizmus közt fontos különbség, hogy az előbb említett régóta eleme a keresztény kultúrának. Ez az individualizmus még hol nyíltabban, hol hallgatólagosan elfogadta az értékek, szabályok létét. A nihilizmus (Nietzsche) után elterjedt öntörvényű individualizmus alapgondolata az, hogy semmilyen érték vagy szabály sem biztos, egyedül az egyénben belülről eredő, spontán érzések, hajlamok. Ezek minél inkább eltérnek a közöstől, annál hitelesebbek. A hitelesség lett mindennek a mércéje. És semmi egyéni kívüli mérce nem maradt, mivel a társadalmat és az embertársakat „az egzisztenciális lehetőségek megvalósítása”¹⁶ eszközének tekintik csak. Nem előre rögzített értékeknek, valamilyen erkölcsi-jellembeli erénynek akar ez az individualizmus megfelelni, hanem csak önmagának. A tudlib lényegében azt tekinti univerzális emancipációnak, ha mindenkinek joga van, hogy a saját útját járja.

TALÁN NEM KELL RÉSZLETEZNI, hogy ez az individualizmus milyen szoros kapcsolatban van a lázadással. RUSSEL szerint az Isten nélküli élethez kell bátorság, Nietzsche szerint az értékek nélküli élethez. Az autentikusság, az önmegtaláló személyiség kultusza elképzelhetetlen Nietzsche nélkül. Ez az eszmény igényel egy fontos beállítódottságot, az öntudatos elidegenedést. Az elidegenedés szembenállás a világgunkkal, környezetünkkel, amiben élünk. Noha sokat írtak róla az elmúlt két évszázadban, mégis meglehető-

sen modern az öntudatos elidegenedés elterjedése. Ez azt jelenti, hogy az egyén *törekszik* az elidegenedett nézőpont elfogadására és büszke is arra. Hiszen ha a „rendszer” romlott, akkor az igazán elidegenedett ember megőrizhette ártatlanságát, romlatlanságát, mint a szegény vagy a szerencsésebb kisebbségek. Az öntudatos elidegenedett ember nem csupán büszke idegenségére, hanem ezt az idegenséget tartja a gnózis — a technokrata, akár a lázadó — egyedüli lehetséges forrásának. Számára a rejtett „igazság” megismerésének, feltárásának ez az ismeretelméleti előfeltétele. Ezért erre az elidegenedett nézőpontra törekedni kell. Megtanulható és megtanítható. A tudlib intézményes infrastruktúrájának legfőbb tevékenysége e szemlélet továbbadása. Mivel hosszú évek kemény munkájával idegenednek el a tudlib ifjú beavatottai, ezért méltán büszkék e készségre. Méltán öntudatosak. Az öntudatos elidegenedéssel csak „szellemi láncokat” vélik elveszíthetőnek. A lázadó leleplező beállítottsággal szorosán összekapcsolódva az öntudatos elidegenedett beállítottság önmagát „tisztaként”, „torzítatlanként”, „elfogulatlanként” értelmezi, s minden egyéb világgépet ideológiának, a hamis/rossz tudás valamely változatának tart. Ezért az ismeretelméleti kiválóságért az öntudatos elidegenedés nemcsak a lázadásnak, hanem a technokrata gnózisnak is alkotóeleme.

A TUDOMÁNYOS LIBERALIZMUS NÉGY ALAPELEME természetesen nemcsak Magyarországon található meg, és az egyes képviselőinél inkább az egyik vagy a másik elem kerül előtérbe. A négy elemről látható, hogy ellentmondások vannak köztük, de ez — mint az eszmehalmazok természetes velejárója — sem szakértőiket, sem laikusaikat nem zavarja. A technokrata tervező-szervező gnózis és a lázadás attitűdje közti feszültség könnyen belátható és megtagasztalható. Hasonlóképpen ellentétes az öntörvényű individualizmus s a szolidaritás hirdetése is, mivel ezek két, az egyén és közösség viszonyára vonatkozó egészen eltérő szemléletet jelentenek. Mégis e négy elem sajátos és könnyen felismerhető halmazt képez. Ez az elegy leírható a fent említett hívószavakkal, és az egyes konkrét témák esetében e halmazból tévedhetetlenül megjósolható a tudományos liberalizmus válasza. E nézetvilág erőssége és elterjedtsége nem e dolgozat tárgya, de elismerhető a nyilvánosságbeli uralma. És ha a fentiekkel nem is lehet egyetérteni, akkor is választ kell adni két fontos kérdésre:

Melyek a negyven éves ideológiai gyúrás „eredményei”?

Mivel magyarázható, hogy a baloldal sem használja a hagyományos baloldali érveket és nyelvezetet, hanem a liberálist vette át?

MOLNÁR ATTILA

Jegyzet

1. Mint minden jól-rosszul körülírható világgépetnek, ennek is megvan a maga infrastruktúrája — azon intézmények, testületek, szervezetek, folyóiratok hálózata, amelyek e világgépet fenntartják, alakítják, továbbadják és eloszt-

ják. Szerencsém folytán ezek egyikében — a „Tudományos Liberalizmus Intézetében” — dolgozhatom, így közvetlen, résztvevő megfigyelésből származnak az elmondottak.

2. Bill Clinton választási hadjáratának jelszava, amelynek átvételét Kis János javasolta az ellenzéki pártok számára 1993 decemberében, jól mutatja ezt az öngyilkos stratégiát: „Figyeljete a gazdaságra!”

3. Saint-Simon *Válogatott írásai*, 1963, Gondolat. 146. o.

4. vö. M. Oakeshott: *Rationalism in Politics*, 1962, Methuen. A „válságok” politikájáról jegyezte meg P. Berger, hogy a reformok kora akkor kezdődött, amikor egyszer a törzsfőnök fázósan összehúzta magán a prémeit a tűz mellett, és megszólalt: A törzs állapota válságos, a dolgok így nem mehetnek tovább! (*Sociology Reconstructed*, 1982)

5. vö. A. Gouldner: *The Future of Intellectuals and the Rise of the New Class*, London, 1979

6. Marx: *A hegeli jogfilozófia kritikájához. Bevezetés*. MEM/1, 381.o.

7. vö. Camus: *A lázadó ember*, 1992, Bp. Az Isten elleni lázadás és a baloldal összekapcsolására jó példa Poszler Gy: *Tévhitelen innen! — Tévhiteken túl? Liget* 1993/4. „Szellemi baloldal.. Nem párt, hanem eszme.. A Sátán oldalán.. A nyugtalan hajlam a konok bal latorhoz visz közel és a tagadó Sátánhoz.. a szellemi baloldal mindenhol a jobbak hagyománya.”

8. Marx: *A hegeli jogfilozófia kritikájához*. MEM/1, 378-9.o.

9. vö. Marcuse: *Az egydimenziós ember*, Kossuth. 1993

10. Kifejező volt a MUSZ újságíróiskolája végzős évfolyamának jelszava. „Csak a hullák úsznak az árral.”

11. A fent említett „Tudományos Liberalizmus Intézete” egyik meghívóján a következőt találjuk: „Gyere el! Szólj hozzá! Vitatkozz! Ne érts egyet se velem, se vele (legfeljebb magaddal).” Ezt úgy jellemezte Camus a fent idézett könyvében, hogy a kételkedő egyetlen bizonyossága már csak saját kételkedése.

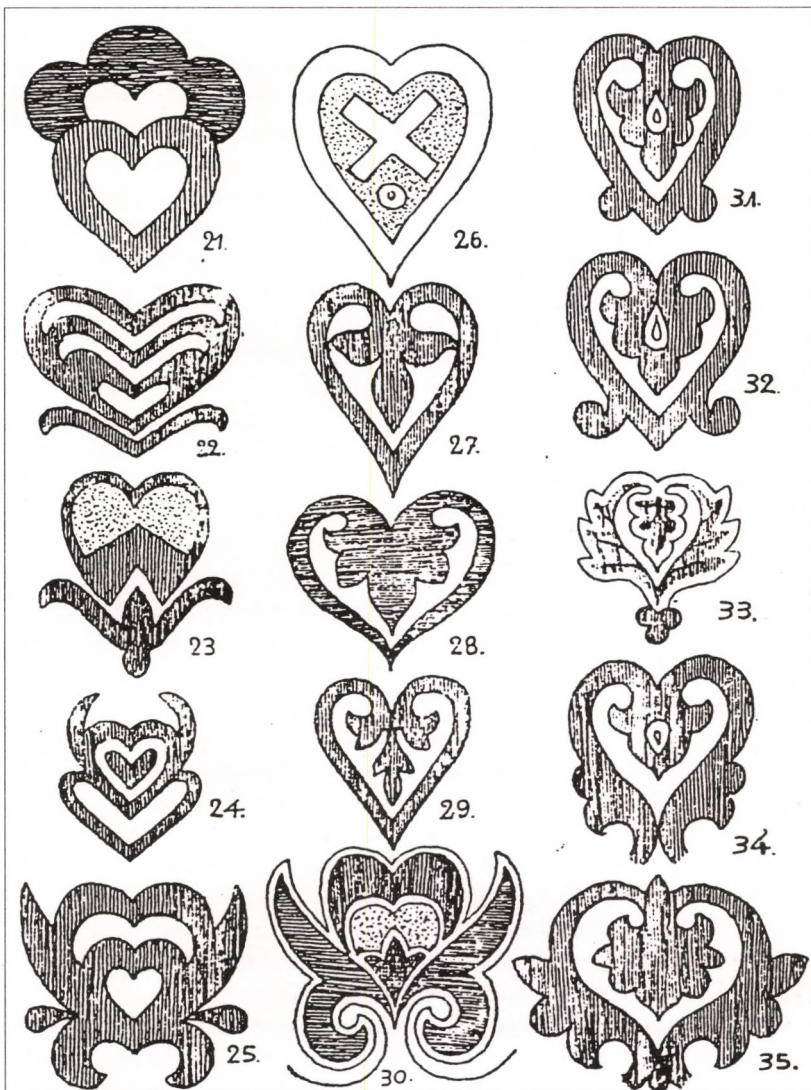
12. MEM/1 379.o.

13. vö. M. Foucault: *Felügyelet és büntetés*, Budapest, 1990. Az egyik legnagyobb mai kedvenc, jellegzetes módon, a börtönhöz hasonlítja a társadalmat, még a kórházban is az elnyomás szerkezeteit találja fel.

14. Természetesen ez az érvelés csak a mai szociálliberalizmust jellemzi, amely inkább Rousseau-tól ered, mint Mill-től, aki a progresszív adóztatást még a rablásnak tartotta.

15. Idézi a téma megkerülhetetlen feldolgozása K. R. Minogue: *The Liberal Mind*, 1963 Methuen.

16. vö. J. P. Sartre *Marxizmus és egzisztencializmus*”, Kossuth é.n.

BIZÁNCI ÉS PERZSA SZÍVALAKOK

AZ INGA LENDÜLÉSE UTÁN

A MAGYAR SZEMLE 1993 augusztusi számában, *Hasonlat a politika ingájáról* címmel közzétettem egy tanulmányt arról, milyen ingalengések lehetségesek a politikában, hogyan ingadozhat a választásokban megnyilvánuló vélemény a főbb politikai irányzatok közt. Akkor még nem volt elégséges adat ahhoz, hogy az 1994-es választások eredményére jóslatot tehessünk, hiszen egy emberöltő alatt csak az 1990-es eredmények fejezhették ki a közakaratot, és egy pontból nem lehet lengések törvényeit megállapítani. Most már két választás eredményeiből dolgozhatunk; ezért valamilyen következtetések már levonhatóak. Azok további ellenőrzése csak a következő általános választás után lehetséges, ami a tervek szerint 1998-ban lesz. Így kénytelen vagyok vállalni a kockázatot, hogy a végső ellenőrzés nélkül tárom az eredményeket az olvasók elé.

Ezen írás csak egy rövid megjegyzés a választási eredményekhez, ezért az elméleti részleteket nem ismétlem meg, azok korábbi művemben megtalálhatóak. Egyetlen képletet adok; a további matematikai részletekben az olvasók bizalmát kérem.

Tegyük fel, hogy a politikai életben látható néhány pólus, és a pólusok köré legalább a főbb pártok besorolhatóak. Akkor egy választás eredménye, egy parlament összetétele annyi szám, ahány pólus van, és összegük 1, vagy 100%. Sokak szerint (beleértve a szerzőt is) ma a magyar politikai élet 3 pólusú, egy liberális, egy konzervatív (vagy nemzeti, vagy keresztény; ezek ma a pártokat tekintve többé-kevésbé egybeesnek) és egy szocialista pólussal. Nem biztos (pl. az MSZP–SZDSZ megegyezés fényében), hogy minden két pólus egyforma messze van, de ezzel itt nem foglalkozunk.

3 szám, amelyek összege 1, matematikailag pontosan ábrázolható, mint egy pont a sík egy háromszögében. Legyen az egyszerűség kedvéért a háromszög egységnyi egyenlőoldalú, súlypontjával a középpontban. Három csúcsa a három pólus. A leképezés lineáris. Egy politikai összetétel egy pont, amit az (x, y) számpár ad meg, amely párt itt, a rövidség kedvéért, x jelöl.

Ingaszerű lengések esetén van egy centrum, ahol az inga állva maradna. Ezt most X jelöli, és helye a társadalom általános beállítottságtól függ. X valószínűleg csak lassan változik.

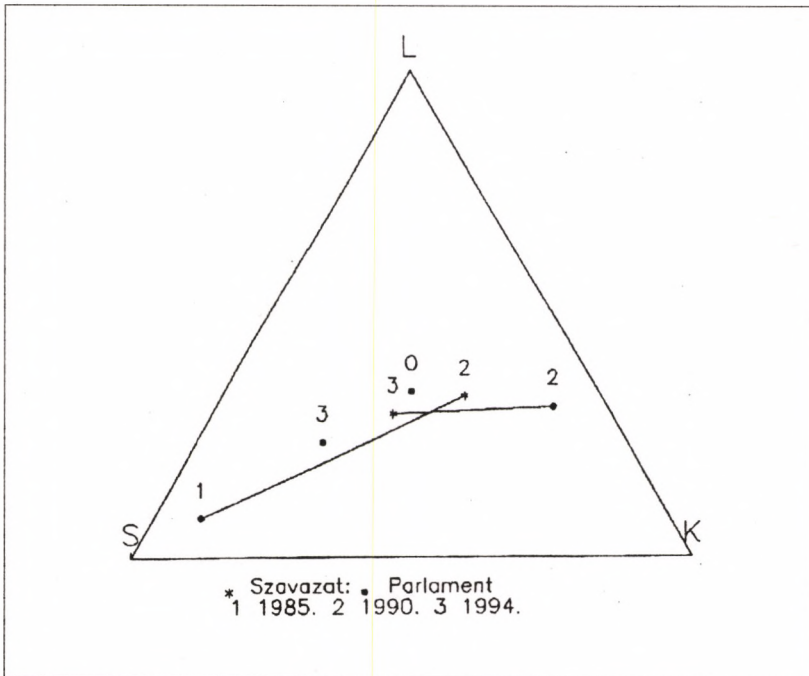
Ingaszerű erőtvénnyek esetén x e centrum körül leng, és az őt mozgató erő előző állapotnak X -től való eltéréseivel arányos, X felé. Általában lesz túllendülés a nyugalmi helyzeten. Közéltőleg azt várhatjuk, hogy

$$x_{új}(V) - X = -k^*(x_{rég}(P) - X)$$

hol V a szavazatokra, P a parlament összetételére utal. Amit ugyanis a választó korigálni akar, az nem a négy év előtti szavazatarány (azt már el is felejtette), hanem a kampány idején is működő parlament; és a magyar választási rendszer határozottan nem lineáris. A korigálás erőteljességét („átlendülés”) k írja le: remélhetően 1-nél kisebb, egyébként a politika egyre növekvő lengéseket végezne a katasztrófaig.

Az ábra mutatja az utóbbi 3 parlament és 2 (listás) választás megoszlásait. A független képviselőket és besorolhatatlan pártokat a középpontba helyeztük; a pártok beosztásának finom részleteit leírtuk az *Élet és Tudomány* 1994/26. számában HOLBA ÁGNESSEL. Láthatóan a magyar választási rendszer valóban felerősíti a háromszög közepétől való eltéréseket. Ha a lengési kép helyes, akkor egy parlament és a következő választás pontjait összekötő egyenes átmegy X -en. Félreértések elkerülése végett: X a hosszú távú beállítottság, mely a rövid távú vélemény centruma. Hogy X maga milyen gyorsan változik, azt ma nem tudjuk; történelmi tapasztalat szerint 1-2 generáció alatt ez is várható.

MÁR MOST EZ ELMÉLET. Az alábbi ábra viszont tény. Ezen az 1990-es és 1994-es választás listás szavazatai vannak összekötve az előző parlamentek pontjaival, 0 pedig a háromszög súlypontja (mindenhová 1/3 szavazat). Elméletektől függetlenül, az ábra szép szimmetrikus, és kijelöl egy pontot, egyhén a konzervatív harmadban. Ez lehetett az eddigi két lengés centruma, mivel mindkét vonalon rajta van.

Természettudományban nem szoktunk két esetből törvényt levezetni. Ott viszont ritkán is telik el 4 év két mérési lehetőség közt. Azt, hogy tényleg leng-e X körül a közvélemény, azt az 1998-ban adódó harmadik vonal leellenőrzi. Addig, jobb híján, az itteni ábrát szemlélgethetjük.

A társadalom hosszú távú beállítottságaként jelzett pont 29,7% liberális, 38,8% konzervatív ill. 31,8% szocialista beállítottságnak felel meg, és választási kampányokon kívül valószínűleg a társadalomtudósok többsége úgy vélné, hogy az ilyen beállítottság nem lehetetlen. A k túllendülés mindkét esetben eddig mintegy 20%-os volt, ami arra mutat, hogy a szavazók kb. azonos mértékben voltak elutasítók.

Látható az is, hogyan erősíti fel az egyéni kerületeken keresztül a választási rendszer a pólusok relatív túlerejét.

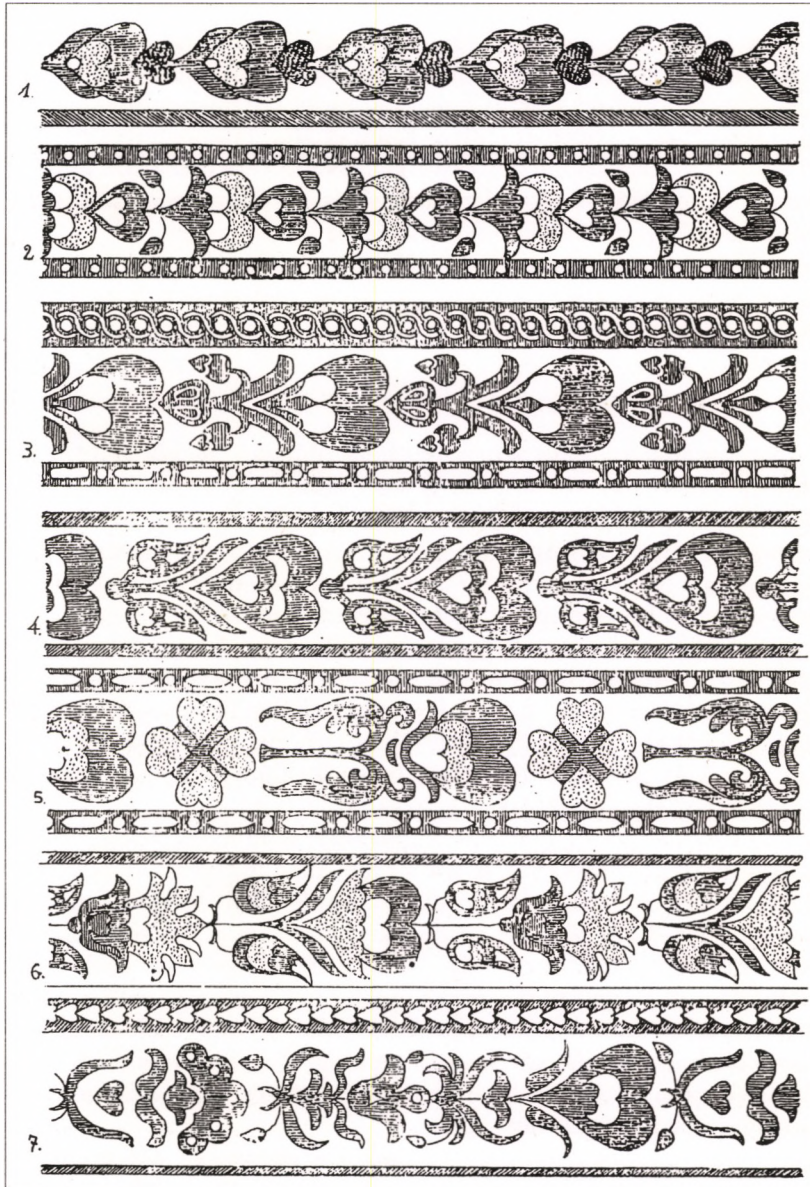
Mindenesetre, aki elhiszi, hogy így működik a társadalom, elkezdhet találgatni. Ugyanis, az 1994-es parlamenttől, a centrumon át, már ma meghúzható egy vonal, és ha tényleg lengések folynak, akkor az 1998-as választási eredmény a vonalon várható.

Azért az nem valószínű, hogy gépiesen kiszámítható, hol. A közvéleményre vonzasként hat saját hosszú távú beállítottsága (a centrum), vonzólag vagy taszítólag (sikerének foka szerint) a működő parlament. Amit egy kormány és parlament 4 év alatt befolyásolhat, az valószínűleg k értéke.

HOGY A VÁLASZTÓK NAGY TÖMEGEI legfeljebb a valami ellenható propagandára figyelnek, aktuális pártpolitikai nézetek népszerűsítésére kevésbé, azt maga az ábra mutatja, mégpedig elméletektől függetlenül. Az elmúlt 4 évben a politikai tárgyú publicisztikában leghangúlyosabban ama vélemény volt jelen, hogy a gondok leküzdéséhez az 1990-esnél magasabb arányú liberális képviselőt kell. Mindezek után pedig a vonal lefelé halad. A liberális pártokra adott összegzett szavazati arány alacsonyabb lett, mint 1990-ben, alacsonyabb lett az 1990-es parlamentben volt képviselői aránynál is. A vonal egyébként utólag arra mutat, hogy „liberális alternatíva” nem volt: sehol a vonalon nincs olyan eredmény, amely esetén a liberális pártok adták volna a legnagyobb parlamenti blokkot. A volt kormánykoalíció számára a lehetséges optimum valószínűleg a túllendülés megakadályozása lett volna. A centrumban (a metszéspont) elvileg elérhették volna az abszolút többséget, bár a három párt közti viták miatt ez kétséges. A legjobb liberális pozíciókat egy 13% körüli túllendülés adta volna, egyenlő nagy és egyaránt 40% alatti konzervatív és szocialista blokkal, melyek közt a liberálisok a mérleg nagy fontosságú nyelve lettek volna. A túllendülés tényleges nagysága egyértelműen a szocialistáknak kedvezett.

Persze, mindezt előre nem lehetett látni. A centrum helyzetének még körülbelüli meghatározása is csak a második vonal megfigyelése, tehát 1994. május 29. után vált lehetővé.

LUKÁCS BÉLA

BIZÁNCI ÉS PERZSA SZALAGDÍSZÍTMÉNYEK AZ V.-VIII. SZÁZADBÓL

CSALÁDI ÉRTÉKEK — CSALÁDI NORMÁK

E JELENTÉS a kormány Humánpolitikai Kabinetje számára készült. Összeállításában felhasználásra kerültek a KSH Népeség tudományi Kutató Intézet korábbi kutatási eredményei is, de elsősorban a Humánpolitikai Kabinet által támogatott, 1993-ban megkezdett Családi értékek című kutatás főbb eredményeire támaszkodik. Az empirikus vizsgálat adatgyűjtését a Társadalomkutatási Informatikai Egyesülés (TÁRKI) bonyolította le 1993 nyarán.

A kutatás témavezetője: VUKOVICH GYÖRGY; a kutatásban részt vesznek: CSEH-SZOMBATHY LÁSZLÓ, S. MOLNÁR EDIT, PONGRÁCZ TIBORNÉ, UTASI ÁGNES.

ÖSSZEFOGLALÁS

A demográfiai folyamatokban már hosszabb ideje megfigyelt kedvezőtlen tendenciák (a termékenység csökkenése, a házasságkötési szándék lanyhulása, a válások számának növekedése, az élettársi kapcsolat, mint életforma terjedése, az ún. egyszülős családok számának emelkedése) — ha a fejlettebb nyugat-európai országokhoz képest némi késéssel is — de Magyarországon is jól érzékelhetők. Okai részben a társadalmi-gazdasági változások. E változások azonban nem maradtak hatás nélkül a lakosság, a közvélemény, főképpen pedig a mai modern családi életformák alakításában fő szerepet játszó fiatal korosztály döntéseire, ízlésére, mentalitására, értékeire sem. Ezek átalakulásai ugyancsak hozzájárulhatnak a hagyományos családi formák és funkciók változásához.

Amennyiben a kutatások igazolják azon feltételezést, hogy a problematikus folyamatok jelentős tényezői a tudati szférában lezajló átalakulások is, úgy olyan családpolitikát kell folytatni, mely a családi étellel kapcsolatos attitűdöket, ambíciókat és életcélokat is befolyásolni kívánja. A családpolitikai program ezen részének a realitásokból kell kiindulnia s összhangban kell lennie az életkörülmények és az életformák XX. századi változásával, mert csak ez esetben várható, hogy megfelelő „fogadó készséget” teremtenek a lakosság körében azon törekvések számára, melyeket a családpolitika jelentős anyagi ráfordítással is támogatna.

A rendelkezésre álló vizsgálati eredmények azt mutatják, hogy a lakosság többsége nem utasítja el a család intézményét, de már nem hisz abban, hogy az a XX. század első felében megszokott

formában működhetne továbbra is. Magyarországon a fiatal és középkorú felnőtt generáció túlnyomó többsége nem fogadja el azt a nézetet, hogy „a házasság ma már elavult intézmény”. Am 80% felett van azok aránya is, akik, a törvényes házasságot már nem tartják „egy életre szóló köteléknek”. Bár a vélemények abban már bizonytalanabbak, hogy érdemes-e a megromlott kapcsolat helyreállítására törekedni, illetve, hogy végleges szakítás után érdemes-e újabb házasságkötéssel próbálkozni, a helyesnek vélt, javasolt megoldási formák — legalábbis most még — inkább a házasság megőrzését, illetve az újrapróbálkozást részesítik előnyben. A házasság értéke a fiatal felnőttek gondolkodásában nemzetközi összehasonlításban is elég szilárdnak mondható.

Az élettársi kapcsolat, mint életforma elfogadása iránt nagyfokú tolerancia mutatkozik. Az azonban feltűnő, hogy a fiatalabb korosztály egyharmada úgy tartja: „a gyermekeknek mindegy, hogy szüleik házasságot kötöttek-e”, illetve túlnyomó többségük — a lakossági közvélemény-kutatástól eltérően — nem érzi fontosnak azt, hogy az élettársak gyermekszülés esetén házasságot kössenek.

A fiatal és középkorú felnőttek körében terjedőben van — de még csak egy kisebbségre jellemző — a családi együttélés tradicionális normáival való szembefordulás: az egyéni vágyak kielégítése a családtagok iránti kötelezettségekkel szemben, a szülői tekintély szerepének kisebb súlya, a családi élet szigorú állandósága helyett egy, az újra törekvő, kísérletező magatartás követése, a társadalmi környezet véleményének kisebb jelentősége. Igény mutatkozik tehát egy olyan családi életvezetés iránt, amely nagy teret hagy az egyéni autonómiának, az individuum kiteljesedésének. A többség azonosul azzal a felfogással, hogy „vannak ugyan szülői köteleességek, de az életcélokról nem kell lemondani a gyermekek miatt”. Ezzel egybecseng, hogy a mai fiatal nők körében — a korábbi évekhez képest — megnőtt a munkavégzés értéke, becsülete, ami nem kizárólag a gazdasági kényszerűséggel függ össze: általánosnak mondható az a nézet, hogy akkor is szeretnének dolgozni — legalább részmunkaidőben — ha a férj el tudná tartani a családot. A rendszerváltozás ugyancsak erősíti az egyéni célok, ambíciók nagyobb érvényesítésének igényét. A fiatal és középkorú felnőttek azt a változást fogadják legpozitívabban, hogy „az egyéni képességeket, ismereteket állandóan fejleszteni kell”.

A CSALÁDI EGYÜTTÉLÉS ELTÉRŐ NORMÁINAK TERJEDÉSE ma még nem jelenti magának a családnak az értékvesztését. Magyarországon nincs jele még annak sem, ami néhány nyugat-európai országban már érzékelhető: a gyermektelenséget nálunk gyakorlatilag senki sem tartja ideális állapotnak. A fiatal generációnak mindössze 1%-a rokonszenvezik ezzel, saját életükben pedig még az 1%-ot sem éri el azok száma, akik úgy tervezték/tervezik, hogy nem lesz gyermekük.

ÖSSZEGEZVE: Magyarországon a családi életformák alakításában fő szerepet játszó generáció gondolkodásmódját, érték-választásait ma még inkább a hagyományok követése jellemzi, de kétségtelenül jelen van már a tradicionális együttélési normákkal való szembefordulás is. Csak e változásokat rugalmasan követő és a különféle társadalmi szerveződések, közösségek aktív közreműködését élvező családpolitikától várható el, hogy a modernizáció felgyorsulására a családok ne olyan válaszokat adjanak, amelyek stabilitásukat gyengítik, funkcióik feladását eredményezik. A magunk részéről ebben legnagyobb szerepet a gyermeknevelési alapelvek modernizálásának, a családi életre való felkészítés újszerű tematikájának, a tematikát megvalósító intézmények fejlesztésének és a családterápiai célokkal kialakított szolgáltatásoknak tulajdonítjuk. Sok függ attól is, hogy mennyiben sikerül a szociális piacgazdaság kialakításánál a családpolitikai célokat is figyelembe venni, így például a gyermekes anyák számára lehetővé tenni a részmunkaidős munkavállalást.

A kutatás a családra vonatkozó szemléletmód sokféleségét igazolja; ez korunkban természetes, normális állapot. A kormányzat családpolitikai döntéseiben világosan meg kell határozni, hogy milyen fajta szemléletmódot preferál, de tartózkodnia kell minden olyan döntéstől, amely a más szemléletű családi életet büntető jellegű intézkedésekkel próbálná visszaszorítani.

A CSALÁDI ÉRTÉKEK ÉS NORMÁK VÁLTOZÁSAI

A fejlett országok demográfiai jelzőszámai már hosszabb ideje a termékenység csökkenéséről, a házasságkötési szándékok lanyhulásáról, a válások számának növekedéséről, az élettársi kapcsolat, mint életforma terjedéséről tudósítanak. Ezek az újabb demográfiai átmenetre jellemző folyamatok — bár némi késéssel — de egyre inkább érzékelhetők hazánkban is. Napjainkban már nálunk is elég nagy problémát jelent, hogy a magas válási arány mellett kevesebb az újrَاهázasodás, aminek következtében növekszik a gyermeküket egyedül nevelő szülők, főképp anyák száma.

Bár e csonka családok nagy részében a szülő nagy erőfeszítések árán sikerrel neveli fel gyermekét vagy gyermekeit, de vitathatatlan, hogy nagyobb a félreecsúszás veszélye, s ezért nem lehet közömbös a társadalom a válások kérdésében. Hasonlóképpen szolgálhatja a házasságkötés nélküli együttélés is ugyanazokat az értékeket, mint a házasság, de átlagosan kevésbé stabil és kevésbé járul hozzá a társadalom reprodukciójához, annak ellenére is, hogy az utóbbi években számottevően nőtt a házasságon kívüli születések száma. Nem lehet közömbös a társadalom számára sem, hogy az egyszülős családok — és idetartoznak jogilag az együttélők, de házasságot nem kötő gyermekes nők is, jelentős plussz anyagi terhet jelentenek a szociális ellátás számára.

Mindezen folyamatok sokfajta társadalmi-gazdasági változással vannak összefüggésben. (Ilyen például a nők munkavállalásának,

szakképzettségének növekedése.) A változások azonban többnyire nem közvetlenül, nem direkt módon hatnak a demográfiai tendenciákra. A gyermekvállalás, a házasságkötés vagy annak mellőzése, a hagyományostól eltérő családformák kialakítása egyéni döntések, ízlések, mentalitások függvénye. A modernizáció felgyorsulása, ami nem marad hatás nélkül a közgondolkodás értékrendjére, az életmódot, a szokásokat szabályozó normatíváira sem, a családi életformák alakításában fő szerepet játszó fiatal korosztály életvezetését, gondolkodását sem hagyja érintetlenül.

NAGY KÉRDÉS, hogy a hagyományos családi együttélés stabilitásának gyengülése lassítható-e, van-e mód annak megállítása, netán visszafordítására. A nemzetközi szakkutatások nem adnak erre egyértelmű választ. Van olyan álláspont, amely szerint a hagyományos családi életforma a maga gazdasági, jogi, morális, konvencionális kötöttségeivel már nem képes kielegíteni a fiatal generáció nagyobb egyéni autonómiát igénylő, individuális igényeit, és ez szükségszerűen gyorsítja azt, hogy a hagyományos keretek szétfeszüljenek. Ezen felfogás szerint ezért féltő, hogy a családpolitikai törekvések minden erőfeszítés, anyagi ráfordítás ellenére sem hoznak kellő eredményt. Vannak azonban — nem is jogtalanul — másféle álláspontok is. A nyolcvanas évek nosztalgia-hulláma olyan országokban is képes volt újraéleszteni a házasságkötés „divatját”, amelyek korábban élen jártak a házasságkötés mellőzésében. Arra is van példa, hogy a nők családi és munkahelyi feladatai közötti konfliktusok enyhítése érdekében tett jelentős erőfeszítések akkor is jótékonyan hatnak a gyermekszülésekre, ha ezzel egyidőben a nők gazdasági aktivitása számottevően megnövekszik. (Ez történt például Svédországban a nyolcvanas évek második felében.) Magunk is azon az állásponton vagyunk, hogy a családok stabilitásának fokozásához érdemes és szükséges megtalálni a családpolitika legmegfelelőbb eszközeit.

Paradox jelenség, hogy a családpolitika, a szociálpolitika olykor éppen a nem várt, kedvezőtlen tendenciákat erősíti. A gyermeküket egyedül nevelő szülők kiemelt támogatása növelheti a házasságon kívüli gyermekvállalási szándékokat (a volt Kelet-Németországban az egyedülálló anyák preferált lakáshoz, gyermekintézményi férőhelyhez juttatása például ilyen hatással járt). Nálunk sem problémamentes a gyermek után járó szociális juttatások rendszere, amely nem konzekvens és nincs tekintettel a család egészének jövedelmi viszonyira. Így előfordul, hogy egy gyermekét egyedül nevelő, kiemelten magas jövedelmű szülő magasabb társadalmi támogatásban részesül, mint egy létminimum szintjén élő család. A célba nem találó intézkedések rejtett üzenete a lakosság, a közvélemény számára az lehet, hogy a kormánynak nem fűződnek különösebb érdekei a családstabilitás megőrzéséhez.

Mindezzel azt kívánjuk jelezni, hogy a kormányzat által megfogalmazott népesedéspolitika, családpolitika — a gyermeknevelés anyagi támogatásán, a rászoruló családok szociális megsegítésén túl — nem tekinthetnek el az érintett népesség értékrendjének,

ízlésbeli, mentalitásbeli változásainak ismeretétől sem. Sőt mondhatnánk — a családpolitika céljait mindezzel összhangban kell kidolgozni, minthogy megvalósulásuk sikere attól függ: milyen a „fogadókészség” irántuk. A magyarországi népesedéspolitika, családpolitika elmúlt évtizedeiből jó néhány példát tudnánk említeni arra, hogy egyes intézkedések eredménytelenek, vagy akár diszfunkcionálisak voltak, mert nem találtak megfelelő fogadókészségre, ellenkeztek a közgondolkodással, az érintettek mentalitásával.

Magyarországon a demográfiai helyzetről, a családi életformák változásairól kialakult gondolkodásmód vizsgálatai a hatvanas-hetvenes években kezdődtek meg, és mind a közvélemény egészében élő, családi élettel kapcsolatos sztereotípiák, mind pedig egy-egy sajátos családösszetétel, illetve szülői csoport attitűd-vizsgálataira kiterjednek. Az elmúlt évben elindított *Családi értékek* című kutatás már megtervezésében is a fentebb érintett fő kérdésekre kíván felelni. Az empirikus adatfelvétel elemzése hosszabb időt vesz igénybe. Ahhoz azonban, hogy néhány problémát kiemeljünk és a kormányzat társadalompolitikai, családpolitikai tevékenységének figyelmébe ajánljuk — a korábbi kutatási tapasztalatok mellett — már ennek főbb eredményeit is felhasználhatjuk. (A korábban készült kutatások idézett eredményeit a KSH Népeségtudományi Kutató Intézet kiadványai foglalják össze. A *Családi értékek* c. kutatás eredményeiből résztanulmányok készültek, közülük egyik azon újszerű változók ki-munkálásával foglalkozik, amelyeket elemzéseinkben kívánunk felhasználni.)

1. A HÁZASSÁG ÉRTÉKE

KUTATÁSAINK NEMZETKÖZI ÖSSZEHASONLÍTÁSBAN IS arról tanúskodnak, hogy Magyarországon a közgondolkodás — legalábbis ma még — erősen házasságcentrikus. Ez nemcsak az idősebb generációra jellemző. A 35-40 éves és annál fiatalabb felnőtteknek mindössze 6%-a volt azon a véleményen 1993-ban, hogy „a házasság ma már idejétmúlt intézmény”. Ezt a nézetet a nőtlenek, hajadonok és a „már nem házasok” (elváltak, özvegyek) túlnyomó többsége sem fogadja el. Ugyanezen mintán — ha az iskolai osztályozás analógiájára ötöstől egyesig osztályozzák az emberek, hogy mennyire vannak megelégedve életükkel, a házas családi állapotban élők osztályzat-átlaga magasabb, mint a nem házasoké.

Ha különböző családi életmód-formák között választani kellene (pl. a hagyományosan kívül, a gyermek nélküli, az élet-társ+gyermek összetételű, a nagyszülőkkel együtt élő, a lakóközöségi, a külön élő, de a gyermeknevelési feladatokat a szülők között megosztó életformák között), a „házasságban élni gyermekkel”-életforma preferálását éles cezúra választja el minden más, lehetséges életforma kiválasztásától (1991., Kisgyermekes szülők attitűdjeinek vizsgálata). E tekintetben — négy ország összehasonlításában — a

magyarországi fiatal szülők élen járnak. Huszonkét különböző természetű érték-fogalom preferálásának vizsgálata alkalmából a „házasság” kiemelése ugyancsak a magyar szülők körében a legnagyobb arány. E tekintetben nincsen különbség a házas és nem házas, a különböző fokon iskolázott, a vallásos és nem vallásos emberek nézetei között. A magas pontozás (100 fokú skálán 92-94-es pontérték) csak alig alacsonyabb (84 pont) akkor, ha a kérdést lakossági reprezentatív mintán vizsgáljuk, amelyben az idősebb korosztály, illetve a véglegesen özvegyen maradtak is már meglehetősen magas arányban képviseltetik magukat.

Számítani lehet tehát arra, hogy a házasság intézményét preferáló, azt prioritásokban részesítő családpolitika pozitív fogadtatásra talál. Hangsúlyozni kell azonban: a közgondolkodás annak már ellenszegülne, ha e prioritások miatt más alanyi jogok sérülnének. A közvélemény kifejezetten részvétellel van a gyermeküket egyedül nevelő szülők iránt, az ilyen helyzetben élő rászorult családok támogatását indokoltnak tartja.

2. A VÁLÁS MEGÍTÉLÉSE

A MAGYARORSZÁGI MAGAS VÁLÁSI ARÁNYSZÁM olykor még a szakemberekben is ébreszt olyan kételyeket, hogy vajon javítana-e a helyzeten, ha a törvények és jogszabályok nagyobb megfontoltságra ösztönöznék a házaspárokat, szigorúbb feltételekhez kötve a válás engedélyezését. A közvélemény erre egyértelmű „nem”-mel felel: a felnőtt lakosság közel 80%-a szerint szigorúbb törvények mellett sem lenne kevesebb a rossz házasság, 73% pedig ezt a kényszerű családi döntést olyan magánügynek tekinti, amelybe az állam semmiképpen sem szólhat bele.

A házasság-centrikusság és a „válás joga” azonban nem mondanak ellent egymásnak. A magas válásszám okaival sok kutatás foglalkozik. Erről elég nehéz mégis pontos képet adni, mivel a válópereken regisztrált okok csak kevéssé fedik a valóságot. A magas válásszám magyarázatánál nem is annyira a konkrét okokból kell ma már kiindulni, hanem abból az attitűd-változásból, hogy a házasság felbonthatósága a mi ember számára magától értedődő és ebben a hitében nem befolyásolja nagy többségüket olyan ideológia, mely szerint „a házasság egy életre szól”. A 35-40 éves és fiatalabb felnőttek közel 90%-a nem ért egyet ezzel a felfogással.

Már jóval ellentmondásosabb a válás aktusával szorosan összefüggő problémák megítélése. Közülük hármat vizsgáltunk:

- a) Kell-e törekedni arra, hogy a válás gondolatának felmerülésekor a házaspár megpróbálja kezelni konfliktusait;
- b) Hozzájárul-e a házasságok megromlásához az, hogy a nők dolgoznak, és nem kizárólag családi feladatokat látnak el;

- c) Válás után érdemes-e újabb házassággal próbálkozni; nem célravezetőbb-e, ha az érintett felek újabb párkapcsolatukat már nem törvényesítik.

A családpolitika szempontjából nem mellékes, milyen válaszokat ad az érintett népesség e kérdésekre. Ami az első illeti: ismerni kell, hogy a házastársi konfliktusok kezelésére egyáltalán felkészültek-e, s hogy ebben a tekintetben igényelnek-e külső segítséget. Ismereteink szerint az ilyen célból létrehozott, válóper előtti, békítő beszélgetés aktusa nem mondható sikeresnek. Több eredmény remélhető a családi életre felkészítés és a családterápia intézményeiről. A családi életre felkészítés tematikájának nem szabad megmaradnia annál a szemléletmódnál, mely csupán erkölcsi követelményként kezeli, hogy a házaspárak jóban-rosszban együtt kell maradnia. Ki kell alakítani a készséget a felmerülő konfliktusok kezeléséhez, a kompromisszumok megteremtéséhez az együttélés írott és íratlan szabályainak alkalmazásához. A második kérdést azért vizsgáltuk, mert a korábbi közvéleménykutatások szerint nagyon markánsan élt a közgondolkodásban az a szemléletmód, miszerint „kevesebb lenne a válás, ha a nők csak a háztartással, gyermekneveléssel foglalkoznának”; az így vélekedők aránya a nyolcvanas években még növekedett is. Ez a nők kettős terheinek a családra, családi életre gyakorolt kedvezőtlen hatására figyelmeztet. S — mint arra a bevezetőben már utaltunk — van nemzetközi példa arra, hogy a megoldások érdekében tett erőfeszítések a családi életre is jótékonyan hatnak. Végül, a harmadik kérdéssel azt a problémát kívántuk előtérbe helyezni, hogy a házasságkötés prioritizálása erősíthetné azt a motiváltságot, miszerint ahogyan a házasság, úgy a kudarc sem „életre szóló”, fiatal korban nagyonis érdemes az újrakezdést választani.

MEG KELL MONDANI, hogy a 35-40 éves és fiatalabb felnőttek nézetei e kérdésben erősen megoszlanak, és nagyon magas a bizonytalan vélemények aránya is. Mégis úgy tűnik fel, a kérdezettek közel egyharmada-fele szavazna inkább olyan megoldások mellett, amelyek a házasság megőrzését eredményezik. Elképzelhető tehát, hogy e kritikus élethelyzetekben nyújtott gyakorlati életvezetési tanácsadás sokak számára segítséget jelentene.

3. AZ ÉLETTÁRSI KAPCSOLAT, MINT ÉLETFORMA MEGÍTÉLÉSE

Az élettársi kapcsolat, mint együttélési forma — más demográfiai kutatásaink ezt alátámasztják — ha nem is olyan mértékű, mint jó néhány nyugat-európai országban — Magyarországon is terjedőben van. (Az általunk vizsgált 20 és 35-40 év közötti életkorú férfiak és nők mintegy 5%-a az adatgyűjtés időpontjában is élettársi kapcsolatban élt, de ennél jóval magasabb, 16% azok aránya, akik életük folyamán már éltek élettársi közösségben.)

A lakosság nagy része — beleértve az idősebb korosztályokat is — ma már engedékeny e nem hagyományos párkapcsolat

iránt. Különösen így ítélik meg az emberek a házasságkötést megelőző együttélést, a próbaházasságot, amelynek régebbi időkből származó hagyománya is ismert. A felnőtt lakosság többsége fiatal, házasság előtt álló férfiak és nők számára ezt kifejezetten ajánlott megoldásnak tekinti.

A megengedő, elfogadó attitűd még inkább jellemző a 35-40 éves és fiatalabb felnőttek korosztályára, amelynek 76-77%-a elveti azt a nézetet, hogy a „házasságkötés nélküli együttélés erkölcsileg nem elfogadható”. Ez az arány jóval magasabb, mint a valaha élettársi kapcsolatban élőké, akiket esetleg elfogultsággal lehetne vádolni. Többségi nézet körükben az is (férfiak: 62%, nők 67%), hogy az élettársi kapcsolatot a törvényeknek ugyanúgy kellene védeniök, respektálniök, mint a házasságot; egyötödük ezt nem helyeselné, további 10%-uk pedig nem tudja eldönteni, mi lenne a helyes törvényes álláspont.

Tudomásul kell tehát venni, hogy a megfelelő korú népesség többsége elfogadta mint alternatívát a házasságkötés nélküli együttélést és nálunk ellenállásba ütközne az a családpolitika, amely az államhatalom eszközeivel teremtene hátrányos helyzetet az együttélők és gyermekeik számára. De ellentétes lenne az egy ilyen stigmatizálás egy demokratikus, pluralista berendezésű állam alapelveivel is.

VAN AZONBAN EGY OLYAN KÉRDÉS, amelyről a lakosság egészének és a fiatalabb generációnak az attitűdjei eltérnek egymástól. Lakossági közvélemény-kutatásunk szerint a többség azt helyeselné, ha gyermek születése esetén az élettárs-szülők — a gyermek érdekében — házasságot kötnének. A fiatal felnőttek vélekedése ettől meglehetősen eltér. Kerek egyharmaduk úgy tartja: ma már a gyermekek számára mindegy, hogy szülei házasságban élnek-e, vagy sem, és a túlnyomó többség — közel 70% — nem tartja feltétlenül szükségesnek, hogy gyermekszülés esetében a szülők házasságot kössenek. (Ismét nem konzekvens attitűdökről van szó. A kérdezettek 8-10% körüli aránya bizonytalan ebben a kérdésben, és elég sokan vannak, akik — jóllehet, a gyermek szempontjából nem tartják a dolgot közömbösnek — mégsem érzik fontosnak a szülők kapcsolatának törvényesítését. Olyan probléma tehát ez, amelynek jogi rendezése sem megoldott ma még hézagmentesen, de sok vonatkozása az emberek gondolkodásában, morális, és a gyermekek kilátásai szempontjából történő, perspektivikus értékelésében sem kristályosodott még ki.)

Kétségtelen, hogy semmiképpen sem lenne helyes az élettársi kapcsolatból történő születés problémáját intézményesen szabályozni. Ám az sem vitatható, hogy a gyermekek tartós biztonságára a szülők törvényes kapcsolata nagyobb garanciát nyújt. A hagyományos családforma — a gyermekek szempontjából — a családi minták, értékek továbbhagyományozása miatt is fontos. Elgondolkodtató, hogy a fiatal és középkorú felnőttek nagyobbik része ezt alárendelt kérdésként kezeli, figyelmen kívül hagyva, hogy gyermekszülés esetében a választott életforma már nemcsak a szülők saját magukra

vonatkoztatott döntése, hanem egy harmadik személy helyetti életforma-választás is.

4. VÁLTOZÁSOK A CSALÁDI EGYÜTTÉLÉS NORMÁIBAN

A NYUGATI ORSZÁGOKBAN, a családi magatartások alakulását magyarázva, sok demográfus és szociológus kiemelt szerepet tulajdonít a nők kereső tevékenységének, annak, hogy ez nemcsak uralkodóvá vált, hanem megváltoztatta a család, a gyermek fontosságát a nők értékrendjében, ami azután magával hozta az addigi családi normák fellazulását.

A magyar vizsgálatok szerint a nők kereső tevékenysége, munkavállalása hosszú ideig kényszermegoldás volt a közfelfogás szerint.

A hetvenes években készült közvéleménykutatások szerint is még többségi vélemény volt, hogy a nők — ha anyagilag megengedhetnék maguknak — szívesebben maradnának otthon, s ez a családi életre, a családok gyermekszámára, a konfliktusok, a válások elkerülésére is jótékonyan hatna.

Mára ez a felfogás két irányban is változott. Az egyik módosulás abban mutatkozik, hogy már a demográfusok állásfoglalása sem egységes abban, hogy vajon a termékenység csökkenése összefüggésbe hozható-e a nők munkavállalásával, illetve, hogy ez az összefüggés csupán egyirányú-e. Bár a fejlett országokban a két folyamat egyidőben zajlott/zajlik, az is lehetséges, hogy éppen mivel a családok egyre kevésbé szánják el magukat nagyobb gyermekszámra, a nők jobban megengedhették/megengedhetik maguknak, hogy munkát vállaljanak. Az iskolázottság gyors növekedése pedig amellett szól, hogy a nők életében egyre nagyobb szerepet kezdtek betölteni olyan életcélok, amelyek túllépnek a szűk családi kereteken. A 80-as évek második felétől kezdve több kutatás is alátámasztja, hogy a munkaképes korú nőknek csak egy kisebb része — Magyarországon például nem egészen egyötöde — véli úgy: a munkavállalás a nők számára kényszer. Egy 1991-ben készült kutatásunk szerint a kisgyermekes házas anyák többsége akkor sem maradna otthon, ha férje jól keresne, és el tudná tartani a családot: 51%-uk rész-, 14%-uk teljes munkaidőben dolgozik. Ezzel egybecseng, hogy 1993-ban a 20-35 év közötti nők 73%-a, a 20-40 év közötti férfiak 63%-a igazat adna azoknak az asszonyoknak, akik magas jövedelmű férjük mellett is dolgozni akarnának — legalább részmunkaidőben. Ugyanezen mintának több, mint 60%-a azonosul azzal az állásponttal, hogy „vannak ugyan szülői kötelességek, de az életcélokról nem kell lemondani a gyermekek miatt”, illetve több, mint 70%-uk nem tudja elfogadni azt az álláspontot, hogy a „nem dolgozó anyák gyermekei jobb nevelésben részesülnek”.

A rendszerváltozás utáni empirikus vizsgálatok eredményei arra engednek következtetni, hogy a korábbi évekhez képest megnőtt a munka, a munkahely, a munkavégzés értéke, becsülete a fiatal nők körében. Igaz, ebben nagy valószínűséggel szerepet játszik a

munkahely elvesztésétől, a munkanélküliségtől való félelem is. Az 1993. évi vizsgálat mégis azt mutatta, a rendszerváltozás különböző tartalmú és természetű hatásai közül a fiatal felnőtt generáció (és nem csak a férfiak, hanem a nők is) az iránt mutatja a legnagyobb fogékonyságot, az érinti a leginkább pozitívan, hogy „az egyéni képességeket, ismereteket állandóan fejleszteni kell”, illetve — az iskolázottabbak körében — hogy „sokkal többször kell önállóan dönteni, mint korábban”, „az embernek át kell alakítania egész gondolkodásmódját”. Ezeknek a mai modern emberre jellemző tulajdonságoknak a kibontakoztatása előtt nagyobb lehetőségek vannak, mint az elmúlt negyven évben. De szinte természetesnek vehető, hogy elterjedésük a családi együttélés hagyományos normáinak érvényességét sokak számára kérdéssé teszi.

A XX. század első felére jellemző családi normák még korábbi időre nyúlnak vissza és a szülői családok adták őket tovább, támogatva a vallási tanoktól, világi ideológiáktól és intézményektől. A legfőbb követelmények, amelyek megfogalmazódtak bennünk, a következőkben foglalhatók össze: a család rendjét meg kell őrizni, mert ez mindenkinek az érdeke; kerülni kell minden kísérletezést a családi életben; megfontoltan, mérlegelve kell a döntéseket meghozni, melyek alapja a közös érdek, amelyért a család egyes tagjainak áldozatot is kell hoznia. A tradíciók, az elfogadott tekintélyek segítenek bennünket a helyes döntések meghozatalában. Kifelé a családnak — az esetleges konfliktusok ellenére — egységes képet kell mutatnia.

Az utolsó évtizedek kutatásai a nyugati országokban arra utalnak, hogy ezeknek a normáknak a hatása ezekben az országokban erősen meggyengült és olyan új normák terjedtek el, amelyek összhangban vannak a megváltozott családi magatartásokkal és a fent jelzett individualizáció irányába mutatnak.

AZ 1993. ÉVI FELVÉTEL vizsgálta a normák magyarországi alakulását. Kutatásunk tanúsága szerint 35-40 éves és fiatalabb felnőttek értékválasztásai összhangban vannak azzal a képpel, amit a családi magatartások megfigyelése alapján lehet felrajzolni. A fiatal és középkorú felnőtt népességben terjedőben van — de még csak egy kisebbségre jellemző — a tradíciókkal való szembefordulás. Hipotézisünk az volt, hogy azokat minősítjük a hagyományos tradíciókkal szembefordulóknak, akik a következő magatartásformákkal rokonszenveznek, ezeket választanák a maguk számára követendőnek:

- a családtagok egymásért hozandó áldozatvállalási kötelezettségének megkérdőjelezését;
- a családi életben a tervszerűség, a megfontolt cselekvés, az állandóság elve helyett a spontaneitás, a kísérletezés, az új élmény keresésének preferálását;
- az egyéni, privát szféra megőrzését még a házastárssal szemben is;

- a családi élet sikerének és a magasabb életszínvonal elérésnek összekapcsolását;
- a szülői tekintély sikeres gyermeknevelésben betöltött szerepének elvetését;
- a családtagok egyéni vágyainak előtérbe állítását még olyan esetekben is, ha annak a családi életre gyakorolt következményei esetleg negatívak.

A vizsgált korosztálynak összességében mintegy egynegyede-egy-harmada mutat intenzívebb fogékonyságot a hagyományostól eltérő normák elfogadása iránt. „Az egymásért hozott áldozatok kötelezettsége” kivételt jelent, ezt közel 90% ma is irányadónak, követendőnek tekinti. A hagyományostól eltérő normákkal azonosulni tudók relatíve kis aránya mellett még jellemző, hogy az új normák választásai nem kapcsolódnak egymáshoz, azaz nem állnak össze, s ezért nem beszélhetünk az új normák kiforrott konzisztens rendszeréről.

FELTÉTELEZHETNÉNK, hogy a vallásosság szerepe meghatározó a hagyományos és attól eltérő családi normák, értékek elfogadásában. Ha ez meg is felel a valóságnak, a cezúra nem a bármilyen fokon vallásosak és a nem vallásosak között húzódik meg. Csúpan a „legvallásosabbak” (akik magukról azt vallják: „az egyház tanításait követik”) értékválasztásaira jellemző, hogy a korosztály átlagánál tradicionálisabb. E csoport aránya azonban az egész mintában mindössze 6%. A többség inkább a „vallásos a maga módján” — álláspontot deklarálja, értékválasztásai azonban nem különböznek a „nem vallásosokétól”.

A családi együttélés hagyományostól eltérő normáinak, értékeinek terjedése nem jelenti azt, hogy vele együtt magának a családnak az értéke is csökkenne. Ez nemcsak a hazai közgondolkodásra érvényes. A család, a gyermek megkülönböztetett elsőbbsége olyan országokban is kimutatható, amelyekben a törvényes házasság mellett a családi életközösségek más — kötetlenebb — formáinak jelenléte már megszokottabb.

Az Európai Értékrend Alapítvány egy 1990-ben készült, 16 országra kiterjedő vizsgálata szerint például a lakosság értékválasztásaiban a „család” mindenhol listavezető: 100 pontos skálára számítva — a volt NSZK kivételével (88 pont) — a 90-es érték felett van (Magyarországon 97 pont). Hasonló értéket kaptunk saját vizsgálatainknál, amelyekből kitűnt, hogy a fiatal szülők értékelése alig haladja meg lakossági közvélemény-kutatásban mért értékeket. Fiatal szülőknél a család 96, a gyermek 99-es pontértéket kapott, ugyanezek a lakossági mintán 96 és 94 pontot. Ezek a fogalmak 22 értéktartomány listáján az első-második helyeket foglalják el. A 20 és 35-40 év közötti férfiak és nők mesebeli három kívánságának mintegy 50%-át a családra (jó, boldog családi élet, családalapítás) és a gyermekre vonatkozó vágyak, óhajok foglalják el. Ez jelentősen — mintegy 20

százalékponttal — múlja felül a családra, gyermekekre vonatkozó kívánságok lakossági véleménykutatásban mért átlagát.

A család általában a tágabb családot, a rokoni kapcsolatokat is magában foglalja. A fiatal és középkorú felnőttek csaknem 80%-a legalább hetenként találkozik valamelyik rokonával; a gyermekes családok döntő többsége számíthat rokoni segítségre a gyermek felügyeletében, és csak egyhatoduknak nincs olyan rokona, akitől szükség esetén pénzbeli segítséget kapna, illetve egynegyedük nem számíthatna a ház körüli munkában, a háztartásban rokoni segítségre. A család értékét tehát nagymértékben erősíti, hogy a tágabb család gazdasági segítségnyújtó szerepvállalása akár többszörösét is jelentheti annak, amit valamennyi más karitatív szervezet, egyesület együttvéve nyújthat. Ez egyben cáfolja azt a feltételezést is, hogy a mai, modern életben a családi kapcsolatok elhidegülnek, leépülnek. Vizsgálatunk szerint ez inkább egy szűkebb, szociális szempontból marginális helyzetben lévő rétegre jellemző, amely nem várhat el, de maga sem tudna támaszt nyújtani a távolabbi családtagoknak.

A gyermek értéke

A NYUGATI VIZSGÁLATOK EGYIK FONTOS MEGÁLLAPÍTÁSA, hogy a változások kiterjedtek arra is, ahogy az emberek megítélik a gyermekszülést. Míg a XX. század első felében az egyik alapvető célja volt a házasságkötésnek, vagy legalábbis magától értetődő velejárója, már kialakult egy olyan szemlélet, amely tudatosan elutasítja a gyermekvállalást. Ennek az attitűdnek alátámasztására részben a jövő iránti bizalmatlanságot hozzák fel, részben a gyermek nevelésével, gondozásával járó szükségszerű áldozathozatalt, amely az „önmegvalósítást” akadályozza. Bár ez a szemlélet sehol sem vált még dominánssá, van, ahol a prekreatív korú népesség mintegy egyötöde ezt vallja.

Magyarországon nem tapasztalható még a gyermektelenség, mint „ideálisnak vélt állapot” elfogadása. Bár a 35-40 éves és fiatalabb felnőtt népesség átlagosan alacsonyabb családonkénti gyermekszámot (2,09) tart ideálisnak, mint amennyit a lakossági közvéleménykutatások mutatnak (2,30-2,50), mindössze 1% gondolja ideális állapotnak, ha egy házaspárnak nincs gyermeke. Sajátmagunkra vonatkozóan pedig még az 1%-ot sem éri el azok aránya, akik életüket úgy tervezték/tervezik, hogy nem lesz gyermekük. Egyértelműen kijelenthető tehát, hogy a fiatal és középkorú népesség — függetlenül a családi életközösség alternatív formáinak követésétől vagy legalábbis elismerésétől — erősen család-, és gyermekcentrikus.

5. A CSALÁDI ÉRTÉKEK ÉS A CSALÁDPOLITIKA

A *Családi értékek* vizsgálat eredményei igazolták, hogy a családi formák, funkciók alakulásánál az emberek szemléletének, világnézetének fontos szerepe van. Ebből következik, hogy annak a politikának, amely a családokra, azok működésére befolyást kíván gyakorolni,

elképzeléseinek kell lennie arról, hogy a családra vonatkozó szemléletet miként kívánja alakítani.

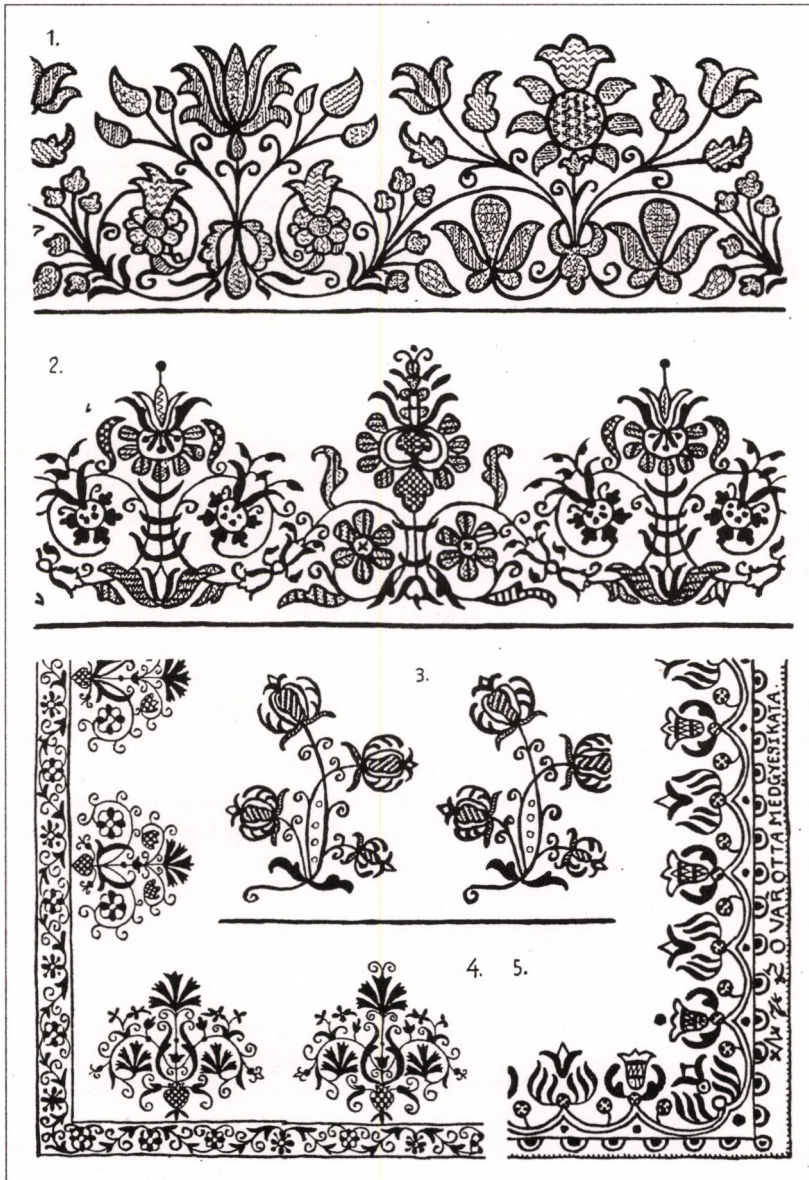
A családpolitika maga sem lehet mentes a világnézettől, társadalomképtől. Van olyan szemlélet, amely eleve kizárja a politikának a családi életbe való beavatkozását, míg ennek ellentétje az, amely a családok működését a társadalom egészének érdekei szempontjából ítéli meg. Kívánatos ezt a kétféle szemléletmódot explicitté tenni.

A családpolitikában, már a konkrét célok megjelölésében is értékek fejeződnek ki. Ekkor is kívánatos a célok világos rangsorolása. A családpolitikának foglalkoznia kell népesedés-, egészség-, szociál-, nevelés-, jogpolitikai problémákkal és tisztázni kell, melyeknek, miért tulajdonít nagyobb jelentőséget. Ha például elsősorban a népesedéspolitikai célokra van tekintettel, akkor arra kell törekednie, hogy minden társadalmi réteget magasabb gyermekvállalásra motíváljon. Ez a mai GYED-hez hasonló, a szülés előtti jövedelemmel arányos gyermek utáni pótlék fizetését igényelné, ami a szociálpolitikai, jövedelemkülönbség-kiegyenlítési szempontokba ütközne. Ha viszont a neveléspolitikai szempontok válnak uralkodóvá, akkor a cél, hogy minden gyereknek a lehető legkedvezőbb feltételek legyenek biztosítva a családokban, s ez olyan szabályozást tenne ajánlatossá, amely a gyermekszám korlátozására ösztönöz. Ez pedig népesedéspolitikai célokba ütközik. A megoldás kompromisszum, de ennek meghozatalánál tisztában kell lenni azzal, hogy az az egyes célokra nézve mivel jár.

Kutatásunk a családra vonatkozó szemlélet többféleségének bemutatásával arra is utalt, hogy ez a XX. század végén a normális állapot: illúzió lenne azt képzelni, hogy bármilyen családpolitikai intézkedés-csomaggal egységesíteni lehet a lakosság szemléletét. Különösen fontos a jogi szabályozással elérhető változások korlátaira felhívni a figyelmet. A lakosság többségének támogatását élvező, demokratikus kormányzatnak jogva van olyan családpolitikát folytatni, amely a saját szemléletének megfelelő céloknak preferenciát biztosít, de tartózkodnia kell minden olyan döntéstől, amely a más szemlélet szerinti családi életet büntető jellegű intézkedésekkel próbálná visszaszorítani.

CSALÁDPOLITIKÁRÓL SZÓLVA elsősorban a kormányzat és az országgyűlés családi életet érintő döntéseire gondolunk, s ezeknek az igazgatás különböző szintjein történő megvalósítására. Amikor azonban az értékek jelentőségét elismerjük, nem feledkezhetünk meg arról, hogy ezek alakításában a társadalmi szerveződéseknek, közösségeknek kiemelt szerepe van. Ebből következik, hogy az eredményes családpolitika nem képzelhető el a társadalmi szervek többségének egyetértése és közreműködése nélkül.

CSEH-SZOMBATHY LÁSZLÓ
S. MOLNÁR EDIT
PONGRÁCZ TIBORNÉ
UTASI ÁGNES

1. LEPEDŐSZÉL A SZÉKELY NEMZETI MÚZEUMBAN SEPSI-SZENT-GYÖRGYÖN
2. TERÍTŐSZEGÉLY AZ 1883. ÉVI ORSZ. KIÁLLÍTÁSRÓL
3. TERÍTŐSZEGÉLY A SZÉKELY NEMZETI MÚZEUMBAN
4. OLTÁRTERÍTŐ A ZÓLYOMI RÓM. KATH. TEMPLOMBAN
5. URASZTALA-TAKARÓ A SZÁSZVÁROSI EV. REF. TEMPLOMBAN

ÁTVÁLTOZÁSOK ÉS POKOLJÁRÁSOK

Pszichológusnak neveznek: nem igaz, csak realista vagyok, a szó legmagasabb értelmében, mert az emberi lélek teljes mélységét ábrázolom. [F. M. DOSZTOJEVSZKIJ: Naplójegyzetek]

MI A MŰVÉSZ? — kérdezi THOMAS MANN a *Tonio Krögerben*, és így folytatja: nincs kérdés, amely előtt az emberek kényelmessége és értelmi tunyasága szívósabbnak bizonyult volna. Majd hozzáteszi: ahhoz, hogy költővé lehessen valaki, otthon kell lennie valamilyen fegyintézetben.

A művész átváltozási képessége mindig több volt zavarba ejtő érdekességnél, nemcsak a kortársak vagy az utókor álltak értetlenül előtte, de igen gyakran maguk az alkotók is. A művészetnek — SHAKESPEARE-TÓL LUKÁCS GYÖRGYIG — sokan szántak amolyan tükör szerepet, ami hol színről színre, máskor homályosan, de megmutat valamit abból, hogy *mi is tulajdonképpen az ember*.

A társadalmi közmegegyezés a színészeket fogadta el az *átváltóság* reprezentánsaiként (ők kaptak felhatalmazást arra, hogy hazudhassanak — jelenti ki DESMOND MORRIS), ám az átváltóság ősi tapasztalata, bár némileg megváltozott formában, a varázslóktól, a sámánoktól, táltságoktól át tovább élt a XX. századi irodalomig, szinte töretlenül. Nem kell halálmegvető bátorság ahhoz a feltevéshez, hogy alapfunkciója sem változott meg lényegesen: a művészet olyan tudást közöl az *emberről*, (és a világról) ami addig rejtve volt. A modern időkben hagyományosan — némi önkénnyel — az élet és irodalom: a valóság és a fikció mezsgyéjén szokás meghúzni azt a vonalat, ahol az átváltóság megtörténhet, ami a két tartomány határa. (Ezek szerint a szertartásokat az irodalmi tevékenység, a révületet az élmény vagy az ihlet pótolná.)

A művész és az „átlagember” közötti különbségre világít rá — egy más irányú, de végkövetkeztetéseit tekintve idekívánkozó — kísérlet, amit ARONSON ismertet *A társas lény* című könyvében. Ennek tanulsága szerint az agresszió fantáziabeli kiélése — *írás útján* — igen korlátozott, csak csekély mennyiségű agresszív impulzust tud levezetni. (Kontrollcsoportként érdekes lett volna írókat is vizsgálni, mindjárt kiderül, KODOLÁNYI JÁNOSVAL szövege: kik a *homo magicus*-ok, a táltságok és kik az íródeákok.)

Aronson konklúziójához képest GOETHE azt állítja, hogy Werthernek azért kellett meghalnia, hogy ő élhessen. Dosztojevszkij

pedig egy történet szerint a *Bűn és bűnhődés* írása közben fel-alá rohangált, és azt ismételte: meg fog ölni valakit. Az inasa sürgősen fel is mondott, látva, hogy gazdája megőrült. A gyilkosságot mindenestre *Raszkolnyikov* követte el, ám nem azért „zökent ki az idő” Dosztojevskij számára, amint előszeretettel szokták idézgetni a forradalom egyik nagymamájától, mert rádöbrent: az ember megölheti a másikat (tudta ezt ő régebben is), hanem arra jött rá, hogy az „általános alany” helyett ő, Fjodor Mihajlovics megölhet, ha nem is akárkit, legalább egy vén uzorást. (Ha egyáltalán bűnnek lehet nevezni a süket és gonosz, beteg öregasszony megölését, írja a regény tervéről KATKOVNAK.)

Nem elképzelhetetlen, hogy miután felismerte önmagában a potenciális gyilkost, így hártotta el a tettet, ellentmondva az Aronson által leírtaknak.

FLAUBERT ismét tovább (vagy vissza) lépett egyet, mikor a fikciót helyezte a valóságba nevezetes kijelentésével, miszerint ő volna Bovaryné. (A posztmodern szerző már annyit sem mondhat: a szöveg én vagyok.)

TOLSZTOJ ELLENBEN SOHA NEM ÁLLÍTOTTA, hogy ő lenne Anna Karenina — sőt regényeiben hangsúlyozottan megírta önmaga *ideálképeit* —, de olyan pszichológiai bensőségességgel, erővel, megértéssel, néhol szeretettel ábrázolta a *hűtlen* asszonyt, hogy kár lenne kételkednünk benne: Anna Karerina is ő volt. A kérdés csupán annyi: tudatosan működött-e az írói énje, vagy éppen öntudatlanul, mintegy szándéka ellenére, az önmagáról alkotott *ideálképpel szemben* vetítette ki magából Annát, netán vetítette bele saját lelke egy titkos részét a házasságtörő nőbe. A kettő: nagyjából egyre megy.

A kitűnő SZERB ANTAL is tévedett ezúttal, mikor azt mondja, hogy Tolsztoj önmagát, afféle önéletrajzi emberként *csak* Pierre-ben, Levinben, Nyehljudovban írta meg, míg Dosztojevskij eltűnik a szereplői mögött. Dosztojevskij alakjaiban — bár kivételes mélylélektani hitelességgel vannak élénk állítva — mégis van valami hétköznapi, sőt irodalmin túli. A végleteket jelzik, a végpontokat. *Emberfelettien* ocsmányok, kiszolgáltatottak vagy jók. (Akár MICHELANGELO szobrai, amelyek mindig messze túlmutatnak a létező világon, ha érzelmeket keresünk bennük.)

Raszkolnyikov nem Szonja előtt térdel le, hanem „az egész emberiség szenvedése előtt.” Aljosa szelídsége is messze túl van a normális mércén, a *Félkegyelmű* Miskinjében pedig Dosztojevskij vallomása szerint a krisztusi jóságot igyekezett megjeleníteni. De negatív figurái is emberfelettien rosszak, végletesek. Dosztojevskij, úgy tűnik föl, formát adott a tudattalanjában élő amorf alakoknak, sötét erőknak, s ezekből születtek hősei. Rábízta írás közben magát ezekre a fantomokra: talán csak az irodalmi konvenciókra ügyelt, hogy ne botránkoztassa meg túlságosan a korát, és önmagát se.

Miután megismerte, amennyire erejéből telt, (és ő jutott legmesszebbre ezen az úton) önmaga rosszabbik részét, énje *negatív* lenyomatát — tisztába jött, ahogy JUNG mondaná, az árnyékával —,

nem látott más megoldást, mint a gyónást, a bűnhődést és a megbocsátást. A. J. VRANGEL jegyezte fel róla, hogy olyan elnézően ítélte meg az embereket, mintha *nem is e világból* való volna, mentséget talált mindenre, még a legrosszabbra is. Valóban *nem e világból* küldte a tudósításait, hanem a tudattalan — ma sem igazán ismert — mélyéből. Ha választani kellene Krisztus és az igazság között mondjá, mert az nem egy lenne, akkor Krisztust választaná. A *megváltást*, mivel az önismeret olyan fokáig jutott, ahol nincs más remény. Dosztojevszkij volt a nagy írók közül az egyik, aki megkockáztatta — vagy passzív szláv lélekkel tudomásul vette — önmagában az összes lehetséges személyiséget, meghagyta a lélek dermesztő arcait, az *önvesztés kockázatával*. Nem csekély a tét: „Ha valaki csak egyszer is rátalál magára — írja NIETZSCHE — meg kell, hogy értse mit jelent: időről időre elvesztetté válni” ...

Dosztojevszkijt — szemben Nietzschével — a hit megtartotta. Intenzíven megélte Raszkolnyikov sorsát, *ő volt Raszkolnyikov*. Az olvasók többsége is a gyilkos diákkal azonosul, érte aggódik, titkon helyesli tettét — HAMVAS az egyik nagy elutasító —, ám ha Dosztojevszkij követi el a *tettet*, nehéz lenne megbarátkozni cselekedetével, még akkor is, ha ebből születik a nagy regény utóbb. Amint azzal a bizonyíthatatlan és cáfolhatatlan esettel sem lehet sokat kezdeni, miszerint megerőszakolt volna egy kislányt.

A társadalom, okosan felfogott érdekei szerint, csak az *önpusztítást* fogadja el, sőt nálunk, amolyan hitelesítő védjegyként el is várja.

MAGYARORSZÁGON A NAGY ÖNSORSRONTÓK: ADY, JÓZSEF ATTILA, SOÓS IMRE, SARKADI, KONDOR BÉLA, LATINOVITS, a „fényes árvák” voltak a vezérlő csillagok; a nagy *megtartók*: KODÁLY, NÉMETH LÁSZLÓ, BORSOS MIKLÓS, ILLYÉS helyett. *Hangsúlyozottan*: nem a *múrról*, a *sorsról* van szó. A pokoljárás — használjuk ezt a metaforát — nem azonos az *átváltozással*. POPPER PÉTER idevágó gondolata szerint: „az emberi pszichikum nem struktúra, hanem halmaz. Méghozzá többféle személyiség pontosabban személyiség-lehetőség együttélése, egymás mellett.” Ez lehet az *átváltozás* lélektani háttere, ezért tudta WEÖRES SÁNDOR önmagát, mint médiumot használva megírni a *Psychét*. Saját bevallása szerint a kor költészete hatott rá kényszerítő, felszólító erővel, hogy megalkossa Lónyai Erzsébet alakját és művét.

PESSOA elkészítette halálos komolysággal „*saját költeményei*” mellett az *angol szonettek*et. Caeiro verseit, Ricardo Reis ódáit és Alvaro de Campos munkáit. „Különböző személyiségeket teremtettem magamban” — mondja és beavat minket ennek motivációjába is: „Adhassunk minden érzelemnek külön személyiséget, minden lelkiállapotnak külön lelket.” De a versben *nem vérzik el* — hirdeti —, szemben, mondjuk, József Attilával, aki dudás akart lenni és pokolra is ment érte.

HABERMAS, CALVINOT idézi: azért akar szabadulni *énjétől* „mert közvetíteni akarja azt az elmesélhetőt, amit még senki sem

mesélt el." (Nagyjából az *eredetiségről* lenne szó.) A kör már BABITS-CSAL bezárult, a *mindenséget* vágyta versbe venni, mint oly sokan azóta, akik *maguknál* tovább, szintén nem jutottak. Weöres úgy tudta magáról, hogy nincs egyénisége, azt károsnak és leszűkítőnek vélte, végtelen, nyitott, szociális *énről* álmodozott, de hozzátette: ez nem összetévesztendő a megírás módjával, azzal, hogy ő mindig *stílusban* dolgozott.

Az alkotás, az életmű létrehozása során az alkotó pszichéje többször átszerveződik. Megváltoznak a dominanciák, az értékválasztások, új, *teljes értékű* személyiségek születnek, de ezek soha nem érintik az ént.

Weöres „csupán” az *egyéniesség* terheitől szabadult meg, talán ESTERHÁZY fellépése CSOKONAI LILIKÉNT is több volt posztmodern játéknál, Pessoa örültnek vallotta magát, persze csak annyira, mint Shakespeare volt, de minden átváltozás során, az új és új személyiségekben ott található egy *oszthatatlan* maradék, amit úgy nevezhetünk: *én*. Ez szilárd marad (ha az *én* nem folyamat), soha nem hasad le belőle semmi. Akiknél igen, azok sorsa közismert GULÁCSY LAJOSTÓL, József Attilán át, SYLVIA PLATH-ig.

A „lehasadt rész” nyilván az elfogadhatatlan, a rossz, az *etikailag* elutasítandó. Ez a *Másik Világ* — amit sokan és sokféleképpen neveztek már — ELIADE mindenestre úgy véli, mindnyájunkban megvan az igény ennek a *Másik Világnak* a felfedezésére: a beavatási szertartások értelme ez volt, csakúgy mint a pszichodramáké napjainkban. Önmagunk elfogadhatóságának kritériumai, ha csupán a két végpontot tekintjük, a *jó* és a *rossz*. A jó az értelmes, a rossz az értelmetlen. A küzdelem pedig az emberi létben, talán soha nem látszott olyan elkeseredettnak az *értelemért*, mint mostanság. Valójában bizonyíthatatlan, hogy a létezésnek van-e értelme. (Nincs viszonyítás, legföljebb a semmi, a nem-lét.) Más kérdés — és éppen ez a drámai ellentmondás —, hogy az ember értelmet tud adni a létnek akkor is, ha nincs, ha az a pusztá biológiai életre redukálódik, és képes elveszíteni akkor is, ha van. (Tudomásul véve a paradoxont, hogy ha *tud* értelmet tulajdonítani a létnek, akkor az *ő* számára van értelme.) Sarkadi *Elveszett paradicsom*ának éppen ez a legmélyebb és legtragikusabb alaphangja, hogy a normális, hétköznapi élet lehetőségét veszíti el a főhős, ennyi az elveszett paradicsom: az *értelmes élet* hiánya, nem több.

ATAPASZTALAT TEHÁT ARRÁ TANÍT BENNÜNKET, hogy a *rossz* káros, elvetendő, a *jó* követhető, követendő: akár az antik, akár a keresztény *ethosz* szerint. (Utóbbi esetben viszonylag könnyű megmondani mi a jó. Ez az Újtestamentum kulcsszava, ami PÁLNA L érí el a fortissimóját.) De Latinovits írja — és lélegzetelállító alakításai hitelesítik —, hogy nem szabad kigyomlálni magunkból a *rosszat*, megkeményíteni a jellemet, hanem meg kell hagyni a lélekben a *gonosz* szörnypofákat, a *képlékenységet*, mert ha ezeket kiirtjuk, a rálátás, a *megértés*, a viszonylatteremtés képességétől szabadulunk meg. Napjaink egyik kitűnő ferences prédikátora is hasonló követ-

keztetésre jut SZENT FERENC és a nevezetes gubbiói farkas példázata nyomán: nem *kiirtani*, hanem *megszelídíteni* kell a fenevadat, legyen az a külvilágban vagy bennünk.

A nagy jellemek mindig nagy öncsonkítók is, vagy FREUD-dal szólva nagy elfojtók. Esetleg nagy rejtőzködők, mint Thomas Mann, aki sokáig makulátlan személyiségnek tűnt, de már *Naplói* megjelenése előtt, kiolvasható volt egy *másik Mann is*, a *Tonio Kröger*-ből vagy a *Doktor Faustus*-ból. Leverkühn álarca mögé Nietzsche maszkját tette ugyan, de alatta ő maga rejtőzött. A polgármítosz, az egészségesek, kékszeműek világa utáni vágy szintén árulkodó: Mann ismerte a poklot, annak ellenpontjaként sóvárgott a polgárok közé a művészlétből. Nem gyomláta ki magából a rosszat, legföljebb palástolta a külvilággal szemben. Szűk családi körben már nem volt ilyen óvatos és tapintatos.

D ANTE FELIRATA A POKOL KAPUJA FÖLÖTT, fokozottan érvényes a tudattalanba vezető „bejáratnál”. Ám sem az egyes ember, sem az emberiség nem tud lemondani arról, hogy *ne pozitív énképet* tartson fenn magáról. Árulkodó SARTRE elhíresült kijelentése, miszerint a pokol a *másik* ember. A mondat úgy módosítható, hogy a *másik* emberben ismerünk rá — ügyes önvédelemmel és nem kevés illúzióval — a *bennünk* lévő pokolra. A pokoljárás, ha az író nem csal, nem több és nem kevesebb a *teljes önmegismerésnél*, az emberi lényeg feltárásánál, amire a mottóban Dosztojevszkij céloz, és amihez képest Dante pokoljárása még csak egy kellemes skolasztikus kirándulás volt. Ott még nem kellett feladni minden reményt.

Jung figyelmeztet rá, hogy a Faust második része jóval több irodalmi próbálkozásnál: „Egy láncszeme az *aurea catená*-nak, amely a filozófikus alkímia kezdeteitől és a gnoszticizmustól egészen Nietzsche *Zarathustrájáig* — többnyire népszerűtlenül, kétértelműen és veszélyesen — a *világ másik pólusához vezető felfedező utat jelöli ki.*” (Utóbbi kiemelés tőlem. — M. Zs.)

A *világ másik pólusa*, ahogy itt Jung nevezi a tudattalant, az a hely, ahonnan ép lélekkel még nem nagyon tért meg utazó. Az előző korok némileg jobban jártak, mert kivetítették, önmagukon kívül objektívtálták ezt a világot. Nietzsche, aki olyan fogalmakat tudatosított bennünk (éppen Goethe *Faustja* nyomán), mint az *Übermensch*, birtokában volt az egyik legveszedelmesebb felismerésnek. A *Zarathustra* elején ki is mondja, hogy az ember kifeszített kötél az állat és az emberfeletti között. Néhány oldallal odébb saját kezével temet el egy kötéláncost — mintegy önmaga előképét — aztán nekiindul ezen a kötélen és az örület szakadékaiban köt ki.

A sötét erőkről minden kor tudott, de egyetlenegy sem kezelte őket annyi flegmával (a fejlődés megváltó erejében debil módon bízva), mint a XX. század. Az eredmény közismert. KAFKA víziói nem maradtak meg irodalmi különlegességeknek, a történelem hitelesítette a szorongásait. Az *átváltozás* írója — akinek saját szavai szerint nem hiányzott semmi csak *önmaga* — még parabolákban beszélt, de azt amit nem tudott, talán nem is akarta nyíltan kimondani, meg-

fogalmazták helyette pusztá létezésükkel a *táborok*, Kelettől Nyugatig. Ha hinni lehet JANOUCHNAK, Kafka az átváltozott féregben azt mutatta meg: milyennek látta őt a környezete. Ezzel szemben CAMUS az elbeszélést a *tisztánlátás* etikájának érzi, megdöbbentő látomásnak arról, miként válhat *erőlködés nélkül állattá az ember*.

A moralisták mindig éberem őrködtek, hogy az emberről táplált illúziók csorbítatlanok maradjanak, egyetlen kor sem tűrte *éniink negatív* oldalainak leplezetlen megmutatását. De erről beszélt Goethe a *Faust II*-ben, Dosztojevszkij számtalan figurájában, CSÁTH (ezúttal) szemtől szemben *Naplójában*, Sarkadi az *Oszlopos Simeonban*, erről a világról tudósítanak BOSCH látomásai (már 1605-ben leírták róla: „megvan a bátorsága ahhoz, hogy az embereket olyannak fesse, amilyenek belső mivoltukban”), és ebből a mélységből szólalt meg időnként Kondor Béla, vagy manapság PETRI GYÖRGY.

A MŰALKOTÁSOK SAJÁTOS TERMÉSZETÉNÉL FOGVA (miután a fikció világába szokás utalni őket) ezek a „magánpoklok” még magyarázhatók, elutasíthatók. A *megvalósult* pokollal szemben — ezúttal szigorúan metaforaként használva a szót — azonban nem volt, és ma sincs megoldás. A KZ közelében megsemmisül minden *művészi forma* (ADORNO beszélt erről), a történetekkel nehéz bármit kezdeni. Lehet mitizálni, a *lényeket* kimondatlanul a mítosz mélyén hagyni; szakralizálni, hogy PILINSZKY tette: botrány amennyiben megtörténhetett, szent amennyiben megtörtént. (Majd az áldozatokat Jézus szenvedéstörténetébe emelni: *Harmadnapon, Ravensbrücki passió* stb.) Feldolgozni *dokumentum formában*: SZOLZSENYICIN is ezt választotta, jelezvén, hogy maga a *tábor* vált *formává*, a *Gulag*, és az „alapanyag” ellenáll minden másféle elrendezésnek. (Később „regényesíti” élményeit, de az alaphang, az alapforma: marad.) KERTÉSZ IMRE egyenesen azt állítja — fikció és valóság viszonyát átértelmezve —, hogy a lágerélet *valóságként* nem képzelhető el, csupán irodalmi szöveggként, a *Sorstalanság* sem lágerregény, sokkal inkább egy ember viszonya a nyelvhez.

A *táborok elbeszélhetősége* nyilván alapkérdés. Egy dadogó túlélő, vagy iskoláskorú gyermek beszámolója hitelesebb, mint a legnagyobb irodalmi becsvágygal és műgonddal megírt regény. Az események, a *tények*, ugyanis ezúttal nem állnak útjában a nyelvi feltárásnak, éppen ellenkezőleg: a tényekben tárul fel egy *nyelven túli* lényeg, bennük mutatta meg, a *táborokon* keresztül önmagát az emberi történet egyik legsötétebb fele. A KZ feltette az emberről feltehető összes kérdést — és megválaszolta, lebontotta a *személyiséget* az egyetlen túlélő génig, vagy Káin és Ábel alaptörténetéig. A nyelv ebben a közegben leírásra használható, a tények tárgyyszerű rögzítésére, miután *nem maradt semmi rejtve*. (Éppen a KZ „élményköre” lehet Pilinszky valóságértelmezésének forrásvidéke: a tények — mondja RILKE nyomán — mindig eltakarják a valóságot, nem azonosak azzal. A *táborok* tényei sokak által elfogadhatatlanok, Pilinszky a maga *istenképét* transzformálja *mögéjük egyetlen valóságként*.

A nyelv a lét hajléka — állítja HEIDEGGER —, lakában az ember lakozik.

FAJTÁNK VALÓBAN A NYELV SEGÍTSÉGÉVEL rendezte el az őskáoszt, tette áttekinthetővé a világot. Nem kétséges — analóg állatkísérletek is igazolják —, hogy az orientációs pontok hiánya, a kozmosz és a társadalom áttekinthetlensége elviselhetetlen súllyal nehezedik ránk. A szavak, a szómágia, a *nyelvből* feltárt világ ezt ellensúlyozta. Az ember biztonságban akarta tudni magát, valójában soha nem az foglalkoztatta, hogy világképe megfelel-e az igazságnak, hanem azt tekintette igaznak, ami megfelelt szükségleteinek, *pszichés igényeinek*.

Lehet a világképe mágikus, vallási vagy tudományos, a lényeg: a *biztonságérzet*.

Hamvas, miután számbaveszi a *Védáktól* Nietzschéig a teljes emberi hagyományt, (a „szakrális nyelvi örökséget”) arra jut, hogy elmaradt a *realizálás*. Az ember tisztában van vele mit kell tennie, de érzi: ehhez erőtlén.

A XX. század megdöbentő kollektív átváltozási képessége, (legyen a téboly neve náciizmus vagy bolsevizmus) nem hagy illúziókat.

Nem az a félelmetes többé, amit nem ismerünk, hanem éppen az, amit megismertünk; és az ehhez társuló kitartó önámítás.

SESZTOV írja, hogy már Raszkolnyikov túljutott jón és rosszon, de ez hangzatos tévedés mindössze: hiszen a gyilkos diák éppen a rossz legmélyebb zónáiba jutott tettével, nem tovább.

Nincsenek örök erkölcsi értékek, de vannak örök erkölcsi igények, minden etika alapja és leglényegesebb vonása a jó és a rossz egyértelmű szétválasztása. Ez lapul az átváltozások és pokoljárások mögött igen gyakran. BETTELHEIM figyelmeztet rá, hogy a tudományos hasonlatok (ösztön-én, én, felettes-én) olyan belső folyamatnak adnak *nevet*, olyan zűrzavarban igyekeznek rendet tenni, amiben a mesék és a mítoszok. Azzal a különbséggel, hogy az utóbbiak megszemélyesített figurákkal, epikai szimbólumokkal dolgoznak.

Mindegy miként nevezzük: pokolnak, purgatóriumnak, paradicsomnak; vagy a freudi felosztást, netán Nietzsche hármasságát tartjuk pontosabbnak — ami az *etikai mezőket* illeti — nagyjából azonosak az átváltozások és pokoljárások belső útjain.

Talán Goethe, ez a döbbenetes félisten vagy *teljes ember* tudta önmagába: sorsába és művébe integrálni azt, ami elől Dosztojevszkij egyszer az epilepsziába, máskor a hitbe menekült, Nietzsche a gondolatai közé és a nyelvbe (amely már nem a lét hajléka volt, de maga *a lét*), azután az örültségbe, József Attila az önpusztításba.

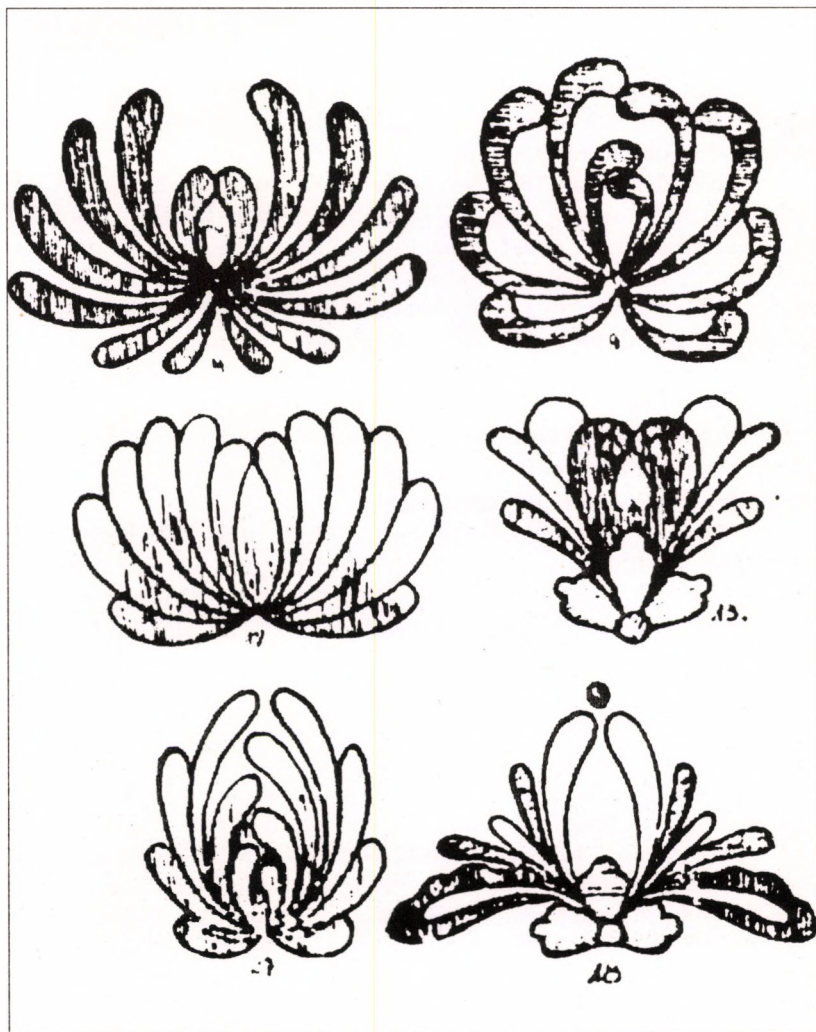
A létet semmi sem pótolja. (Tekintsünk el a féltehetségek ábrándjától, hogy a műért megéri.) Pokoljárások és átváltozások után a *visszaváltozás* a kérdés. (Mikor nem írok verset nem vagyok — mondja Petri egyik legutóbbi munkájában.)

A költemény pillanata a *lét* pillanata itt, a lét az, amiért, úgy tűnik föl, küzd a szerző, magánbugyra poklában.

A valóság — ezúttal a társadalmi értékeket és normákat értve alatta — szétroppantja, szétmállasztja a legnagyobb tehetségeket is, ha nem tesznek eleget, ahogy Jung javasolja az etikai és intellektuális kötelezettségeknek, így szabadulva a „pokolból”, a tudattalan előfeltételeinek zsarnoksága alól.

Ha ez sikerül, visszatérhetünk az első kérdéshez, amit lassan száz éve tett fel Mann a *Tonio Krögerben*: *Aber was ist der Künstler?*

MÓRO CZ ZSOLT

„SZEMMUSTRA JAPÁNI ZOMÁNCOLT EDÉNYEK DÍSZEI KÖZÖTT” (RÉSZLET)

HUSZKA JÓZSEF, A MAGYAR STÍL ELŐHARCOSA

HUSZKA JÓZSEF nevének hallatán általában a magyar ornamentika eredetével kapcsolatos — vitatható — nézetei jutnak eszünkbe. A perzsa-szasszanida hatás; indiai, kínai kiindulópontok; szkita közvetítés; semita, de мүкénéi érintkezés; hun eredet — mind megtalálható elméletében. Elvetjük, de legalábbis vitatjuk elméletének számos pontját, viszont elismerjük a magyaros motívumok összegyűjtésével, a népi kultúra emlékeinek lejegyzésével tett szolgálatait. Tanulmányommal megpróbálok ennek a kissé elnagyolt képnek a pontosításához hozzájárulni, Huszka egyéniségére, tevékenységére jobban rávilágítani.

Huszka József 1845-ben született Kiskunfélegyházán. Itt töltötte gyermekévei nagy részét, később — felnőtt korában, motívumok gyűjtésekor — ismét visszatért szülőhelyére. Gimnáziumi tanulmányait is itt kezdte, majd az Alföld más városaiban folytatta. Mérnöknek készült, de a műegyetemről két év elvégzése után átiratkozott a rajztanárképzőbe. Lehet, hogy művészi hajlamai irányították erre a pályára, de illúzióit hamar elvesztette. Képességei alapján működési területe nem lehetett a *grand art*, későbbi vázlatai között is csak néhány figurális kompozíciót láthatunk, életképeket, Madonnát gyermekkel, amelyeknek bizonytalan rajza, elhibázott rövidülései tanúszkodnak művészetének korlátairól.

Dési és zentai középiskolai katedrák után 1878-ban a Székelyföldre került, és a sepsiszentgyörgyi polgári iskola rajztanára lett. Az új környezetben, székelyek között, testet ölthetett ifjúkori dédelgetett vágya. Gyűjtőmunkájával az 1879-ben alakuló Székely Nemzeti Múzeum létrehozásában vesz részt. Ettől az időtől kezdve, rajztanári kötelezettségei mellett, majd azok háttérbe szorításával is, a magyaros motívumok kutatása lesz élete fő célja. Ezirányú munkásságát bizonyító első rajza 1879-ből való. Az ezt követő évtized a magyar ornamentika jegyében telik el Huszka életében. Különböző támogatások segítségével kezdi megvalósítani álmait. Először 1882-ben a Földműves-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztériumtól kap megbízást székelyföldi magyar motívumok gyűjtésére. Ez a minisztérium aztán még azt is megtiltja, hogy neve említve legyen a *Magyar díszítő stíl* című, 1885-ben kiadott munkájában. Ekkor már a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium támogatja, TREFORT ÁGOST anyagi segítséget ad neki, és munkáját SZALAY IMRE osztálytanácsos felügyelete alatt végzi. Hároméves szabadságot kap, beutazza az or-

szág bizonyos részeit, és 1888-ban külföldön is jár. Művét azonban nem tudja befejezni, mert nem kap további anyagi támogatást. A 80-as évek végére teljesen egyedül marad, minden lehetőségbe bele akar kapaszkodni. Így örömmel ragadja meg egy minisztériumi alkalmazott feléje nyújtott segítő kezét. K. LIPPICH ELEK, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Képzőművészeti Osztályának alkalmazottja segítségével 1891-ben a fővárosba kerül. Úgy tetszik, révbé ér, de ekkor, mivel teljesen elszakad a népi ornamentumok lelőhelyétől, befejezi motívumgyűjtését, és nagyszabású elmélet kialakításához kezd. A „nem potentirozott tudós” élete éppen elméleti felkészültségének hiányai miatt vesz negatív fordulatot. Könyvtárakban végzett, könyvek ábráit összehasonlító munkája során valóban vitatható következtetésekre jut. A *székelyház* című könyvének megjelenéséhez, 1895-ben újra a Kereskedelemügyi Minisztérium, Háromszék és Csik megyék, valamint a Székely Egyesület adnak támogatást, de támogatói számára egyre inkább kellemetlenné válik. Ekkor még mindig számos lehetőség áll előtte; a néprajz, az iparművészet és az építészet még engedi megnyilvánulni. Először az iparművészet terén tevékenykedik, magyaros motívumok rajzait tartalmazó terveit azonban nem tudja a kor követelményeinek megfelelően továbbfejleszteni, és így innen kiszorul. Néprajzi kérdésekben késhegyig menő vitába bonyolódik HERMAN OTTÓVAL, az iparművészet területén pedig HAMPEL JÓZSEFFEL. Az 1900-as évek elejétől a magyar építészet karolja fel törekvéseit. Előadásai általában a Magyar Mérnök- és Építész Egylet Közlönyében jelennek meg. Itt jelenteti meg a valóságtól szinte már teljesen elrugaszkodott spekulációit.

Huszka elmélete nem statikus. Szinte évtizedenként más-más problémák kerülnek érdeklődése középpontjába. A felvetett kérdésekre más módon válaszol, de akármivel is foglalkozik, akár-hogyan közelíti is meg a problémát, célja mindig a magyar stíl létének és jogosultságának bizonyítása.

ELSŐ MUNKÁJA 1883-BAN JELENIK MEG: *Magyar díszítő motívumok a Székelyföldön* címmel. Huszka első motívumgyűjtő körútjának az eredményeit tartalmazza. Ezt a cikket a kezdő „tudós” visszafogottsága jellemzi még. Bár gyakran utal és beszél benne a magyar díszítőmodorról — hiszen ennek a kutatására kapott támogatást —, azonban ennek leírásánál és bizonyításánál még nem engedi annyira szárnyára fantáziáját, merész következtetéseket még nem von le. Alakuló elméletének egy-két jegye azonban már ebben a munkájában is feltűnik.

Huszka a magyar díszítő stíl, a magyar stíl létjogosultságának bizonyítására stilisztikai és történeti tényeket mutat fel. Ez a kettő természetesen összefügg, állandóan egybemosódik, egymást erősíti. További probléma a magyar ornamentika felhasználásának lehetősége a műiparban, azaz tulajdonképpen a magyar stíl megalakításának kérdése. A későbbiekben még bővül más, nem az ornamentika keretébe tartozó szerkezeti elemek, az építészetben és az

iparművészetben való felhasználhatóságának kérdésével. Magyar díszítő motívumokon Huszka nemcsak a síkdíszítményeket érti.

Első cikkében a magyar sajátosságok közt említi a virágok kiemelt szerepét, és stilizáltságukat. Itt a legősbibb magyaros virágnak még a rózsát vallja. A legnagyobb vitát kiváltott művében a *Magyar díszítő styl*-ben szintén a rózsát tartja ennek (analógia a pogány sírok rózsza alakú bogláraival). Azonban hamar jelentkezett elméletében egy új elem is, e szerint a rózsával a pávatollat utánózták. Ezután a virág már pávaszemes rózsaként szerepel. A folyamatból egyértelműen következik, hogy 1890-re már a rózsza pávatollá alakul át. Majd szív alakos pávatollként szerepel, de néha pávaszemes rózsaként is. Ettől kezdve a magyar ornamentika fő elemének a pávatollat tartja, és 1896-ban írt munkájában a rózsza a virágok között már a negyedik helyre szorul, megelőzi a krizantenum és a szegfű is. A rózsáról már itt megállapítja, hogy nem ősi az ábrázolása, hanem naturalisztikus, és ez aztán jól illeszkedik a nemzetéhez. 1898-ban pedig a következőket mondja: „Ez a pávatollas díszítés uralja egész népiparunkat. Ez alakította át hazánkban az idegenből eredő ún. gránátalmás stílusát is a XVII. századnak.” 1910-re a pávatollból szív lesz, amelynek előképe a mükénéi polip. 1912-ben pedig már szemes virágokról beszél. Tehát Huszka elméletének átalakításával, bővítésével, egyrészt fejlődőképességét igazolja, másrészt pedig ki akarja védeni az ellene irányuló támadásokat, ugyanis nehéz nyomom követni a nagy jegyzetapparátussal dolgozó kutató megállapításainak forrásait. Egyben a motívumok állandó változtatásával Huszka a magyar díszítő stíl gyökereit, eredőit minél távolabbi múltba kívánja tenni, ezzel is igazolva azok eredetiségét.

A magyar ornamentika tárgyalásakor még szerepel elméletében egy — szerinte — eredendően magyar elem: az istenfa. Ezt először 1896-ban említi, majd 1908-ban külön cikket szentel neki. Ennek a motívumnak a szerepeltetése is azt szolgálja, hogy minél ősbibbeknek mutassa a magyar kultúra forrásait, s kimutassa az ókori keleti nagy kultúráknak erre gyakorolt hatását.

A SZÁRMAZÁS KÉRDÉSE A TÖRTÉNELMI IGAZOLÁS KÖRÉBE TARTOZIK. A magyar ornamentikáról szóló első cikkében Huszka még — PULSZKY KÁROLY véleményének megfelelően — a keleti hatást a török uralommal hozza kapcsolatba, említve azt, hogy sok rokon vonás van a keleti és a magyar modor között. Ugyanekkor fontosnak tartja a reneszánsz befolyását. A következő munkájában, *A magyar díszítő styl*-ben már lándzsát tör a keleti hatás érvényesülése mellett. Mégpedig szerinte a pogány síremlékeink díszítési módját a nép évszázadokon keresztül megőrizte, a kedvező pillanatra várt, hogy újra felszínre emelhesse, és erre a XVI. sz. volt alkalmas, amikor keleti hatások érvényesültek: „...a hódítók által közvetített keleti, főként perzsa ízlésnek nagy szerepe van nemzeti díszítő stílünk újrafelfedezésében és kifejlődésében éppúgy, mint volt a szasszanida perzsa kulturális befolyásnak a pogány magyarok díszítő modora megteremtésében régen, az uralmenti ázsiai őshazában.” A perzsa-szasz-

szanida mellett legfontosabb számára az indiai rokonság hangsúlyozása. Ezeknek a kapcsolatoknak a kiemelésével mindig azt akarja elérni, hogy az eredetiség mellett kizárhatók legyenek a reneszánsz hatások, ami ezekből vitathatatlan, azokat, Huszka „magyarosítja”. Azaz a magyar (alapvetően keleti ízlésű nép) átvesz nyugatról is formákat, de ezeket saját stílusához alakítja. Így kreálja a "magyar reneszánsz díszítő mód" kifejezést, amelyben nem véletlenül áll első helyen a magyar szó. Egyébként elméletét továbbfűzve 1892-ben már megkérdőjelezi a perzsa hatást, legalábbis a pávatoll tekintetében. Mivel a magyar virágok (pávatoll) közelebb állnak a természethez, így aligha vehetjük át a perzsáktól azokat, tehát közös forrásból merítettünk és ez India, ahol a pávatoll ma is köznapi ékesség — állítja Huszka.

MEGSZAPORODNAK A KELETI HATÁSOK a székely kapu és a székely ház tárgyalása közben. A keleti eredetet itt is bizonyítottak látja. Egyrészt a szasszanida paloták beosztása alapján perzsa hatásra gondol, esetleg a kínai faház is lehetett a székely ház előzménye, de a bevezetésben szóbajön a hun hatás is. A székely kapu patkóívet pedig egyértelműen Indiából származtatja. Csak az 1910-es években bővül újabb területtel teóriája, a szív alak kapcsán felveti a мүкénéi kapcsolatot, a мүкénéi polipból vezetve le ezt az alakzatot.

Néhány ruhadarab származási helyével is foglalkozik, és a sajátos magyar bőgatyá, szűr, suba, előképeit szintén a perzsáknál valamint a szkítáknál találja meg.

Huszka rendszerének egyik legfőbb célja, hogy a magyar ornamentikának elemeit bevigye a műiparba, és azt annak inspirálójává tegye. Ennek igazolására kiáltványt ír. Kora művészetének valóságos apokalipszist adja meg ebben a cikkében, nagyon jó észrevételekkel és kritikai megállapításokkal az eklektika és historizmus építészetre, szobrászatra, festészetre és műiparára vonatkozólag. Fontosnak tartja a magyar díszítő motívumokról szóló könyvének kiadását a műipar szempontjából, hiszen az lehetne a magyar stíl kézikönyve. Huszka az első időben csak az ornamentika felhasználhatóságáról beszél. Mivel ezt az elméletet támadták, ő maga is szűkegesnek érezte újabb területek bevonását teóriájába. Első cikkében még nem talál magyaros vonást a bútorok szerkezetében, csak azok festésénél, azaz díszítésénél. 1885-ben már tágítja a kört, mivel szerinte a székelykapuknál is nemzeti jegyeket figyelhetünk meg. 1889-ben már a következőket mondja: „Tény, hogy kopjafáink, a velük rokon tetősarok-díszítésekkel és kapulábvégekkel, a karcsú folyosóoszlopokkal, guzsalyvégekkel, járomszögekkel egyetemben kifejtendő magyar építészettünk számára használható szerkezeti és díszítési elemeket adnak. Talán a székely galambdúcos kapu is utánozható volna az épületek homlokzatán...” Szerinte tervező építészeinknek kellene foglalkozniuk ezekkel az elemekkel. 1890-ben újra felszólítja az építészeket, hogy a néphez forduljanak inspirációért. 1892-ben pedig már állítja, hogy volt és van is nemzeti építészettünk, nem

megteremtéséről, hanem csak a meglévő folytatásáról és újra-felvirágoztatásáról kell beszélni. Ahhoz, hogy a lakás belsejét, amelyet elfogadhatónak és a kornak megfelelően modernnek tart, ne kelljen átalakítani, javasolja, hogy az alaprajzon ne eszközöljenek változtatásokat. A magyaros jelleg elsősorban a ház karakterét adó homlokzaton kell, hogy megnyilvánuljon. Így szerinte magyar jellegű építmények, sőt egész házsorok jöhetnének létre, és ebben látja megvalósíthatónak a nemzeti építészetet. Javasolja, hogy a millenniumi kiállítás épületein ennek megfelelően már a nemzeti génusz érvényesítése szerepeljen. Ez rávilágít Huszka álláspontjának sebezhető voltára, ha épületről van is szó, igazán csak síkban tud gondolkodni. Nem veszi észre, hogy ugyanolyan kulisszafalakat akar a házak elé húzni, mint amelyek korábban voltak, csak éppen valamilyen történelmi stílusú keretben. Huszka elképzeléseit ornamentális téren kezdik megvalósítani az 1880-90-es években, az iparművészet és az építészet azonban csak később kezdi el kutatni azokat a formákat, szerkezeteket, amelyekkel magyaros stílusú alkotásokat tud létrehozni.

HUSZKA MUNKAMÓDSZERE szintén változásokon megy keresztül. Sepsiszentgyörgyi tartózkodása alatt ORBÁN BALÁZS: *Székelyföld leírása* című könyvét mintegy útikönyvként használva bejárja a híresebb templomokat, zárdákat és gyűjteményeket. A motívumokról, tárgyakról színezett rajzokat készít, ezeken szerepelteti a méretarányokat, a tárgy megnevezését, az esetleg rajta található feliratokat, a származási helyet. Rajzait általában szignálja, megjelölve a készítés helyét és időpontját is. Ezek alapján jól tudjuk követni a gyűjtése során felkeresett helyeket. Az 1880-as évek elején főleg a Székelyföldön dolgozik, és sok mintát a Székely Nemzeti Múzeumból vesz. 1881-ben megtekinti Budapesten a Nőipari Kiállítás anyagát. 1885-ben az Alföldön, Félegyházán, Debrecenben, Cegléden dolgozik, 1886-ban Mezőkövesden, Rimaszombaton, Kassán, Zólyomban, Csetneken, Turócszentmártonban és Trencsényben jár. 1887-ben a Dunántúl városait keresi fel, többek között Szombathelyt, Veszprémet, Nagykanizsát és Nagyatádot. Majd újra visszatér a Székelyföldre. 1888-ban a minisztériumi támogatás megszűnése után be is fejezi rendszeres motívumgyűjtését, amelyről elmondhatjuk, hogy — állításával ellentétben — korántsem ölelte fel az ország egész területét. Motívumgyűjtésére jellemző, hogy ezt nem a nép között végzi, hanem templomokat, múzeumokat, valamint ismertebb gyűjtőket keres fel, és az itt található anyagról készíti vázlatait. A vázlatokat aztán, válogatás után, otthon letisztázza, kiadásra készíti elő. 1888-ban külföldön jár, ahol múzeumok anyagaival ismerkedett, Nyugat-Európa nagyobb városait kereste fel ezen az útján. Tanulmányait Budapestre kerülése után folytathatta, azonban ettől kezdve már csak az eddig felkutatott anyagból él. Ekkor kezdi el nagyobb összehasonlító munkáját, ekkor kezd elmélete szárnyalni. Ez azzal magyarázható, hogy könyvtárakban kutat a keleti kultúrákat tárgyaló könyvek után, de ezekből őt jóformán csak a reprodukció érdekli, utalásaiban a könyv tartalmára legritkábban találhatunk példát. A

reprodukción és saját vázlati összehasonlítása után állítja fel teóriáját, sokszor a képekből kiindulva, azokhoz keresi és — fantáziájának köszönhetően — általában meg is találja a megfelelő magyarázatokat. Cikkeiben nagy jegyzetapparátust vonultat fel, amellyel állításai tudományosságát kívánja bizonyítani. Ennek köszönhetően elméletét tudományos alapon sokszor nehéz volt támadni, aki mégis megtette ezt, azzal általában súlyos vitába keveredett, így — mint már említettük — Herman Ottóval és Hampel Józseffel. Összehasonlításai eredményeként egyre távolabb került a valóságtól, szinte az az érzése az embernek, hogy írásai nem egy agy, hanem egy szem termékei.

Élete válságos időszaka 1888-1891 közé esik. Ekkor a minisztériumi támogatás megvonásával lehetőségei teljesen beszűkülnek, elméleti téren is eléggé elszigetelődik. Ebből az elszigeteltségből húzza ki K. Lippich Elek. Levelezésük akkor kezdődik, amikor Huszka 1888-ban visszatér szabadságáról és újra munkába áll. 28 órát tanít hetente, de nem szaktárgyát, hanem geometriát. Lippich-hez nagyon elkeseredett hangú levelet ír: „Engem a magyar styl vert meg...” — állítja. „Képzeld, csak úgy megnyomorítottak órákkal, hogy a tárgyam is elvették és mértant tanítok.” Úgy érzi, úgy bánnak vele, mintha valami rossz fát tett volna a tűzre. A következő levélben már más hangulatban ír: „Az igazat megvallva levelén majdhogy el nem csodálkoztam, hogy akad még ember, aki magyar stylű dolgot óhajt. Haszontalanság az uram, én úgy tapasztalom. No de az Ön kedvéért előveszem mégegyszer a sutból és úgy teszek vele, mintha még mindig rajongásra érdemes, szép, hasznos dolognak tartanám.” Lippich ugyanis egy magyar stílusú képkeretet rendel nála, amelyre magyaros motívumokat festett Huszka. Tehát a gyakorlatban is foglalkozott a magyar stílus létrehozásával. A keret márciusra készült el és motívumaira szintén egy levélből következtethetünk. „A díszítés egész népies (szűrsuba) stílus. A masszák egy kissé nagyok, de távolról a te keleteies berendezésedben remélem találni fog nagyon jól.” A munkáért Huszka nem kért pénzt. Lippich valószínű, hogy megpróbált segíteni rajta, ugyanis Huszka többször érdeklődött beadványa sorsáról, de továbbra is Sepsiszentgyörgyön kellett maradnia. 1889-ben ismét tragikus hangulatban van: „Lassanként leteszek a jobb sors reményéről és élek 'istennek', ha még tovább is így tart a magyar világ.” Végül is 1891-ben Lippich segítségével sikerül Budapestre kerülnie.

Huszka érdemeit a magyar stílus kifejlesztése érdekében több korabeli cikk is hangsúlyozta. Ez megfelelő tekintélyt is szerzett neki. Ennek köszönhetően sok társadalmi funkciót töltött be. Tagja: a Néprajzi Társulatnak, annak Grafikai (népélet tárgyai- és jeleneinek képzőművészeti ábrázolása) csoportjának előadója FESZTY ÁRPÁD és ROSKOVICS IGNÁC társaságában; a Magyar Iparművészeti Társulatnak (később választmányának is), az Országos Magyar Képzőművészeti Társulatnak; a Rajztanárvizsgáló Bizottságnak (ennek egyetlen tanár tagja).

Hagyatékában tervrajzait is megtalálhatjuk: templomrestaurálásról, bútorokról. Tervezett miseruhát az Angolkisasszonyok budapesti Sancta Maria intézete számára, zászlót a Budapesti Központi Oltár-egyesületnek. Valószínű, hogy 1896-tól terveket készít a Goldberger-féle kartongyár számára, ezekért a párizsi 1900-as Világkiállításon díjat kap, 1898-ban zománcozott melltű tervét készíti, amelyet HIB-JÁN SAMU kivitelezett. Ezeken a terveken Huszka az általa gyűjtött magyar díszítő stílus ornamenseket használta fel. Az 1900-as évek után azonban nem tudunk tervező tevékenységéről. Bizonyára ekkor már nem voltak keresettek a magyaros motívumoknak szinte kizárólagos használatával készült munkái. Az ekkori iparművészeti alkotások már nem a magyaros stíl ornamenseinek szolgalelkű felhasználása alapján készültek.

Huszka József tevékenysége és elmélete óriási vitákat váltott ki. Különösen két téma körül folytak a viták: 1. az eredet, valamint a magyar motívumokra gyakorolt különféle hatások kérdése, 2. a magyar motívumok felhasználhatóságának kérdése. Az első tekintetben megoszlanak a vélemények. PULSZKY KÁROLY ezt az ősi eredetet tagadja, mivel: „... a népipar rendszere nem egyéb, mint vegyüléke különféle régi divatoknak, vagy magasabb értelemben, a használatból kiszorult stíleknek.” SZALAI IMRE szerint is hatások vegyüléke a magyar stíl: „... a magyar stílus nem önálló, hanem igen erősen befolyásolva van keleti, német és szláv elemek hozzávegyülése által.” PASTEINER GYULA nem foglalkozik az eredet kérdésével: „... az a kérdés, vajjon a formák igazán eredetiek-e vagy két-három száz év előtti befolyás eredményei, a dolog lényegére nézve egészen mellékes.” SZENDREY JÁNOS magyar díszítményekkel foglalkozó cikkeiben utal az eddigi vitákra, megemlítve a benne résztvevőket. Ő a keleti és nyugati formák hatását egyaránt hangsúlyozza. Egyébként ő így jellemzi a vita alakulását 1891-ben: „Egyik sem beszél többé tiszta és ősz eredeti magyar díszítményről, mely csak egyedül nálunk jelentkezett, fejlődött volna ki, hanem megengedi, hogy arra hatással volt a kelettel való érintkezésünknek, s a XVI. századtól kezdve a renaissance formáknak. Viszont a másik nem állítja feltétlenül, hogy minden idegen, ami a díszítményekben van, hanem megengedi, hogy igen is ezeket, a művészi gyakorlatunk körébe került idegen elemeket a XVI. század végétől kezdve oly egyéni módon dolgozzák föl hazánkban, hogy az önállóság s ezáltal bizonyos egyöntetű művészszerűség tőle meg nem tagadható.”

EZ AZ ÁLLÁSPONT KEZD ÁLTALÁNOSÁ VÁLNI a század utolsó évtizedében. Egyedül Hampel József kérdőjelezi meg ornamentikánk keleti forrásait. A vele való vitában fejti ki Huszka azt a nézetet, amely leginkább rávilágít törekvései céljára. „Módszeremben egy kis tájékozottság és egy kis magyar fajbéli érzés mellett a céltudatos és helyes eljárást bárki megláthatja.” Ezután az igazságról, mint minden kutatás alapjáról beszél, szerinte ennek keresése érdekében esetleges tévedésektől való félelemből nem szabad a sajátunkat odaadni és letagadni, mert a nagyvilág nincs velünk egy vé-

leményen, a magyarnak mindig elég ellensége van, akik mindenünkből ki akarnak fosztani. „Ezeknek szövetségesei azok a hazai tudós férfiak, kik előtt nincs tudomány, ha nem német; s akik féltő, hogy elvagdossák lassanként a magyar fajbeliség életgyökereit azáltal, hogy ferde szempontokból ‚módszeres‘ okoskodásokkal megtámadják a nemzeti önérzetet. A magyar ma már nem tud, vagy nem mer örülni annak, hogy ‚magyar‘; nemzetiségeink pedig valóságos megálázásnak veszik a magyar nevet. A nemzeti önérzet minden emeltyűje felhasználható, kivált ha az még szent igazság is. Önérzetet ma, inkább mint valaha, csak műveltség adhat. És csak a nemzeti jellegű műveltség konzervált; csak az óvhat meg bennünket is az elpusztulástól. Nekünk a kozmopolita irányú művelődés halál. Hát vajjon mik akkor az apostolai?”

TULAJDONKÉPPEN ITT VANNAK Huszka elméletének kulcsszavai; magyar fajbeliség, nemzeti önérzet, nemzeti jellegű műveltség. Ezeknek a kifejezéseknek többsége ismert a magyar közvéleményben és politikai gondolkodásban is. Huszka fellépése előtt is használták őket. Már a reformkorban, de főleg a kiegyezés után, EÖTVÖS minisztersége idején a magyar történelmi múltnak nevelő célzatú felhasználása, a történelmi festészet segítségével szintén jelentkezik; és a kultúrának, mint nemzetfenntartó elemnek a hangsúlyozása is. Az akkori felfogásnak megfelelően a nemzeti múltból elsősorban a magyar királyok, fontos személyiségek példáját, a nagy magyar történelmi korszakoknak eszményét emelték ki, és ezt kellett a művészeknek alkotásuk tárgyául választani. Ennek a tendenciának az előmozdítására szolgáltak például a festészet tárgykörében kiírt pályázatok is. Eötvös és Trefort azonban — a liberalizmus akkori eszméjének megfelelően — ezekkel éppen a magyarság európaiságát akarják hangsúlyozni.

Huszkánál más a helyzet. Ő történelmi múltot, követendő példán a honfoglalást és az ezt megelőző időket érti. A nyugati közösségekkel szemben éppen a keleti származást, az európaiktól való elkülönülést emeli ki. Fontos számára az ókori nagy kultúrákkal való érintkezés, a kölcsönhatások hangsúlyozása, és ez lehetővé teszi, hogy Magyarországon szerinte egy ősbibb, tisztább, művészbibb kultúra jöjjön létre. A magyar nacionalizmus új tendenciájának egyik hangadója lesz ezzel. A magyar társadalmi, gazdasági fejlődéssel szembehelyezkedve a múltba nyúl vissza és ebből is az európaiktól való elszigeteltséget hangsúlyozza.

A keleti kulturális hagyományok letéteményese Huszkánál a nép. A nép őrizte évszázadokon át az eredeti magyar kultúrát, vele szemben a felsőbb osztályok tagjai behódoltak a nyugatinak. A népből elsősorban az elszigetelt, külső hatásoktól mentes rétegeket tartja kultúrafenntartóknak. Romantikus szemlélete természetesen antikapitalisztikus vonásokkal is bővül. Szerinte igen negatív az ipar mindent egyetemessé tevő, a határokat is megszüntető hatása. Ezzel, szerinte, csak a nép eredeti kultúrájára támaszkodó új műveltséggel,

művészetekkel, a népünkre általánosan jellemző magyaros stíllel tudunk szembeszállni.

HUSZKA TEVÉKENYSÉGÉNEK MEGÍTÉLÉSÉNÉL figyelembe kell venni pozitív és negatív tényezőket is. Felhívta a figyelmet a magyar ornamentika elemeinek megőrzésére, valamint a népművészetre. Ezen kívül Huszkanak voltak más pozitív felfedezései is. Így a honfoglaláskori leleteken kimutatott perzsa hatás, vagy a népművészetben belül a régi, XVIII. századi és az új, XIX. századi stílus elkülönítése. Valamint a székelyföldi és erdélyi templomok freskóinak a felfedezése, ezeken a Szent László ábrázolások általánosságának kimutatása. Huszka céljai sokszor helyesek voltak, általában a hozzájuk vezető utat tévesztette el. A politika szolgálatába állított ősmagyar, szasszanida, szkíta, indiai stb. származású művészetfelfogásával igyekezett félreterelni kora tudományos elképzeléseit. Nacionalista megnyilvánulásai szintén erősítették negatív megítélését. Tudományos körökben pedig az évszázadokat könnyen átugró elméletéhez mindig bizonyítékokat találó beszűkült szemlélete, tudományos módszere volt vita tárgya. Mindezeket erősítette a két világháború között játszott szerepe a turáni gondolkör kiterjesztésében.

JURECSKÓ LÁSZLÓ

SZÜCSHÍMZÉS RAJZA KASZALAY FERENC SZEGEDI SZÜCSMESTER
KÖNYVÉBŐL, 1836-BÓL

FELELŐSSÉGÜNK A VILÁG JELENÉÉRT ÉS JÖVŐJÉÉRT

KINEK A FELELŐSSÉGÉRŐL VAN SZÓ?

MINDEN BIZONNYAL MA MÉG INKÁBB IGAZ, amit DOSZTOJEVSZKIJ a *Karamazov testvérekben* írt, hogy minden egyes ember osztozik a felelősségben az egész emberiségért. Ebben a tanulmányban azonban mint kutató, mint a természettudományok művelője elsősorban a természettudomány és a természet kutatóinak a felelősségével kívánok foglalkozni.

Mielőtt azonban magára a feltett kérdésre válaszolnánk, szembe kell néznünk korunk problémáival, fel kell tennünk a kérdést, hogy milyen az a világ, amelyre vonatkozóan felelősségünket tisztázni akarjuk.

MILYEN IS A MI VILÁGUNK?

Nézzük meg tehát először, hogy milyen is az a világ, amelyikben élünk, milyen az a világ, amelyért felelősek vagyunk?

Az első dolog, ami korunkat talán legjobban jellemzi: a *gyors változás*. Ennek a századnak az elején se rendszeres *rádióadás*, még kevésbé *TV-sugárzás* nem volt, nem is beszélve a műholdakon keresztül történő információtovábbításról (az első műholdat 1957-ben bocsátották fel). A *közlekedés* és a *hírközlés* hihetetlen változáson ment át ebben az évszázadban, de nyugodtan monhatjuk az utolsó évtizedekben, sőt években is. Gondoljunk csak a menetrendszerű repülőjáratok gyakoriságára, vagy a telexre, telefaxra. A telex nem is olyan régen forradalmi újításnak számított, mára gyakorlatilag eltűnt, teljesen átadta helyét néhány éve a telefaxnak és az elektronikus postának. Ma nehezen tudjuk elképzelni, hogy pl. csak ez utóbbiak nélkül hogy tudunk egy-két évtizede megélni, hogy tudtunk pl. nemzetközi kapcsolatokat fenntartani, konferenciákat szervezni.

*VIZI. E. SZILVESZTER akadémikus *Tudomány és lelkiismeret* c. cikkével folyóiratunk áprilisi számában vitát indítottunk a tudomány hatáiról, a kutatás és az erkölcs lehetséges összeütközéseiről, az ember önmanipulálásának kockázatairól; mely kérdések természettudományos, bölcséleti, szociológiai és etikai körülmények között szeretettel és tisztelettel hívjuk hozzáértő olvasóinkat is. E számunkban BERÉNYI DÉNES debreceni atomfizikus, akadémikus hozzászólását közöljük.

Az életnek olyan mindennapi területe, mint az *irodai munka* a szemünk előtt alakult át. Milyen nagy vívmány volt nem is olyan régen az elektromos írógép. A gépíróknak nem kellett „verni” a gépet, az elektromosság segített nekik és a gépelés is szebb, egyenletesebb lett. Ma ott porosodnak a legkorszerűbb villanyírógépek a sarokban, hiszen a gépíróknak számítógépeken, szövegszerkesztő programokkal dolgoznak. Hány éve is? Nincs még egy évtizede, általános elterjedésük legfeljebb négy-öt éve kezdődött. Érdemes megjegyezni, hogy a századfordulón még az írógép is ritka volt, a hivatalos iratok jórészt is kézzel írták. Az irodai munka forradalmi változásához hozzájárult a xerox-másolás bevezetése is. Nyugodtan mondhatjuk, hogy ezek együtt egy új *GUTENBERG-forradalmat* jelentenek. Hiszen szövegszerkesztéssel szövegeket egy íróasztalon úgy ki lehet szedni, ahogy nemrégiben csak a legfelkészültebb nyomdában lehetett, és a legújabb xerox-gépek tényleg csodákra képesek: kicsinyítés, nagyítás, színes másolás stb.

Ezzel már a *számítástechnikánál* vagyunk, ahol talán még az előzőknél is lélegzetelállítóbb a fejlődés. A számítástechnika első, bizonytalan lépéseit a második világháború után tette meg, még elektroncsövek felhasználásával. 1948-ban megtörtént a tranzisztor feltalálása, 1971-ben a mikroprocesszoroké. Szinte hihetetlen, de az ún. személyi számítógépek, amelyekkel a fentebb említett szövegszerkesztés is lehetővé vált, csak mintegy másfél évtizede jelentek meg. A fejlődés itt olyan gyors, hogy az egyik évben megjelenő új gépekhez az egy-két évvel előbbieket szinte nem is hasonlíthatóak gyorsaságban vagy tárolókapacitásban.

VAGY NÉZZÜNK MEG EGY MÁSIK TERÜLETET, az *orvostudományt*. Akár a diagnosztikus eszközöket, akár az új terápiákat nézzük, mindenfelé csak a gyors átalakulást látjuk. A röntgenvizsgálatok mellé, sőt sokszor ahelyett felsorakozott az ultrahangos vizsgálat (amivel pl. a születendő gyermek nemét hónapokkal születése előtt meg lehet mondani), vagy a különböző tomográfiás vizsgálatok (a komputertomográf-CT, a mágneses rezonancia tomográf-MT, a pozitronemissziós tomográf-PET) és a sort hosszan lehetne folytatni. A terápiáknál pedig nemcsak az új gyógyszereket, pl. az antibiotikumok diadalútját lehet felsorolni, de pl. a néhány évtized alatt természetessé vált „pace-makert”, vagy az egyre kisebb méretű, szinte észrevétlenné váló hallókészülékeket.

Az élet néhány területéről: a közlekedés és hírközlés, a számítástechnika és irodai munka, az orvostudomány és orvosi gyakorlat, vettünk csak néhány példát, hogy érzékeltessük mai világunk egyik fő jellemzőjét: a gyors változást, amelyet ki-ki a maga életében is érzékel. Természetesen, a sort hosszan folytathatnánk a szórakoztató elektronikával, az ipari és az agrártermelés átalakulásával vagy éppen az új tudományos ismeretek szinte elképzelhetetlen mértékű gyarapodásával. Mindenütt ugyanazt tapasztaljuk: a gyors változást.

Korunk, mai világunk egy másik jellemzője jórészt éppen az előzőek következménye, t.i. hogy világunk, pontosabban a Föld

felülete „összezsugorodott”, gondolkozásunk sok tekintetben *globális* lett, de problémáink bizonyos része feltétlenül. Lehetőségeink a közlekedés, a hírközlés területén, az „egymáshozrendeltség” vonatkozásában kétségtelenül globálisak lettek, nemkülönben a környezeti katasztrófa, vagy a fegyverkezési verseny következményei, ha gondolkozásmódunk nem is mindig tudja követni ezt a tendenciát. Azt szokták mondani, hogy Földünk egy faluvá zsugorodott, hiszen bármi jelentős történik a Föld bármelyik pontján, az szinte percekben belül ismertté válik az egész világon.

Az előbbieken is a *változás* szót hangsúlyoztam és nem a *fejlődést*, mert hogy a változás tényleg fejlődés legyen az egyáltalán nem automatikusan igaz, tőlünk is függ, hogy a változás hova vezet. Itt kezdődik emberi felelősségünk.

ITT VAN PÉLDÁUL ez a „Föld felületének összezsugorodása”. Valóban azt jelenti ez, hogy tényleg izgat bennünket, amikor a híradásokból a távol történt borzalmakról értesülünk, vagy egyszerűen közömbössé válunk és a „segélykiáltások” is elvesznek az információs zajban.

Hiszen köztudott, hogy ez a bizonyos globális világunk két részre van szakadva az ún. fejlett és fejlődő részre, vagyis ilyen értelemben *kettészakadt világban* élünk. Ez is jellemzője korunknak. Hiszen a több mint ötmilliárd ember mintegy egyötöde él a 20. század színvonalán, a többi elmaradottságban, nyomorban, sőt részben kifejezetten éhezve. Közel egymilliárd ma az írástudatlan ember, több mint tízmillió pedig évente a szó szoros értelmében éhenhal.

Ugyanakkor a fejlett országok nem tudnak mit csinálni feleslegeikkel és körmönfontan luxusra pazarolják Földünk véges anyagi és energiaforrásait. Legnagyobb botránya ez korunknak, hiszen ma nem mondhatjuk, hogy nem tudunk minderről: a televízió szinte naponta mutatja a világban lévő kiáltó nyomort. A világ gazdasági rendjének megváltoztatására számos kísérlet történt az elmúlt években, pl. az Egyesült Nemzetek Szervezetében, de mind kudarcba fulladt, mert a kiváltságosok ragaszkodnak kiváltságaikhoz. Ez viszont „globális, egymásra utalt világunkban” előbb-utóbb katasztrófához fog vezetni. Nemcsak a környezeti katasztrófára kell itt gondolnunk — hogy t.i. pl. a fejlődő országokban kénytelen-kelletlen kiirtott őserdők egész Földünk klímáját változtatják meg —, de sok egyéb probléma között egy soha nem látott méretű népvándorlásra is, amelynek jelei máris mutatkoznak. Persze meg kell itt jegyeznünk, hogy az a környezetszennyezés és a természeti erőforrásoknak az a pazarlása, ami az ipari országokban folyik minden bizonnyal még veszélyesebb az emberi környezetre a Földön, mint — az egyébként valóban veszélyes — őserdőirtás. „Globális” világban élünk, tehát nem lehet többé saját házunkba vagy akár saját országunk határai közé behúzódní, hiába nem akarjuk ezt sokszor tudomásul venni.

Egyszerű számítás mutatja, hogy a fejlődő országok problémáit, de legalábbis a legégetőbbeket, pl. az éhezés problémáját meg lehetne oldani a világ mai erőforrásaival. A Földön ma kb. 1000

milliárd dollárt költenek fegyverkezésre évente. A durva becslő számítással tegyük fel, hogy 2 milliárd ember van a legnagyobb nyomorban. Az 1000 milliárdot osztva 2 milliárddal adódik, hogy a 2 milliárd embernél a fejenkénti, évenkénti jövedelmet 500 dollárral lehetne növelni. Tekintve, hogy a legszegényebb országokban a fejenkénti éves jövedelem 150 dollár körül van¹, nyilvánvaló, hogy a fegyverkezésre költött összeg töredékével is jelentős haladást lehet elérni. Az igazán szomorú persze az, hogy évi bruttó nemzeti termékhez képest fegyverekre a fejlődő országok relatíve többet költenek, mint a fejlettek². Más kérdés persze, hogy ez utóbbi fegyverkezésből ki gazdagszik. Visszatérve az előbbi durva közelítő számításra, semmiképpen sem szabad arra gondolni, hogy a probléma megoldása egyszerű. Mindössze azt próbáltuk ezzel demonstrálni, hogy gazdaságilag, technikalag a probléma elvben kezelhető.

Vagy arra gondolnak egyesek, hogy ezt a modern népvándorlást majd a modern fegyverekkel megállítják? Persze erre vonatkozó hivatalos kijelentés sehol sem hangzott el. De vajon hova vezet a görcsös ragaszkodás a kiváltságokhoz? Érdemes elgondolkozni rajta.

KÉTSÉGTELENÜL a fegyverkezés, pontosabban az, hogy lényegében egy puskaporos hordón élünk, korunk egyik további jellemzője. Van aki erre azt mondja, hogy hiszen fegyverkezés mindig volt, mióta ember az ember. Csakhogy észre kell vennünk, hogy itt minőségi változás történt. Ma olyanok a biológiai, vegyi és nukleáris tömegpusztító fegyverek, hogy — először az emberiség történetében — el tudjuk pusztítani velük az egész emberiséget a Földön. Ez akkor is igaz, hogyha a hidegháború végeztével már megkezdődött a leszerelés. Hiszen akkora fegyvertömegeket halmoztunk fel (pl. közel 50 ezer nukleáris töltetű robbanószerkezet)³, hogy vita csak azon lehet, hogy tízszeresen vagy ötveneszeresen (t.i. ilyen biztonsággal) lehet-e a Földön az emberi életet kipusztítani. Arról ne is beszéljünk, hogy pl. a vegyi fegyverek esetében ezek megsemmisítése többre fog kerülni, mint gyártásuk, a nukleáris fegyverek leszerelése, semlegesítése pedig egyáltalán nem teljesen megoldott technikalag sem. A dologban az az igazán groteszk, hogy ezt a hatalmas fegyvermennyiséget a biztonságra, egy-egy ország vagy országcsoport biztonságára hivatkozva halmozták fel és az eredmény az — amint már fentebb is írtuk —, hogy *mindnyájan* egy puskaporos hordón élünk. A gondolkodásmód, amelyik ezt a globális veszélyt létrehozta, nem volt globális, de az „eredmény” valóban globális.

Nemrégiben Lisszabonban láttam egy szobrot (persze bárhol máshol is láthattam volna hasonlót), amelyen egy eltorzult arcú katonára eldobni készül egy kézigránátot, miközben egy angyal a dicsőség koszorúját helyezi a fejére és a szobor talapzatán pedig valami ilyesmi olvasható: „A hazáért”. Ez a felfogás mindig is embertelen volt, de ma kipusztulással fenyegeti az emberiséget.

Lehet, hogy van, aki talán azt gondolja, ha talán kimondani még nem is meri (bár az idegengyűlölő mozgalmak által elkövetett szörnyűségek ebbe az irányba mutatnak) — visszatérve a fejlődő

országokkal, a világ kettészakadásával kapcsolatos problémára —, hogy a fejlődő népek feltartóztatását meg tudjuk oldani konvencionális fegyverekkel is, nem vetjük be a tömegpusztító fegyvereket. Először is lehet, hogy majd ők — vagyis a fejlődők — vetik be. Ma már a tömegpusztító fegyverek megszerzése egyre kevésbé probléma (lásd a megfelelő iraki vagy észak-koreai ügyet és a nukleáris anyagok csempészetét). Másodsor egy ilyen küzdelem egy egyáltalán nem nemes célért: igazolhatatlan kiváltságaink védelméért vérrel, gyűlölettel, nem teszi-e úgy tönkre a világ „fejlett” felét erkölcsileg (ha ugyan nincs már most is morális romokban) — nem beszélve anyagi rombolásokról —, hogy talán érdemesebb lenne valamilyen más úton elindulni, az EINSTEIN által is javasolt „új gondolkodás-mód” útján. Kétségtelen, hogy a gazdag országokban vannak egyesek és csoportok, akik és amelyek olykor hősiecseszítések tesznek a fejlődő országok érdekében. A politika és a társadalom egészének a magatartása azonban egészen más. Csak egy jellemző adat: az USA esetében a fejlődő országoknak juttatott segélyek összege majdnem pontosan megegyezik fegyverexportjának értékével, amelynek döntő többsége a harmadik világba irányul.

TUDOMÁSUL KELL VENNÜNK, hogy — más jellemzők mellett — korunk az *erőszak* kora is. Persze igaz, hogy erőszak mindig volt az emberiség történetében. Akkor is igaz azonban, hogy korunkra különösen is jellemző az erőszak és a terror. Elég, ha csak a fejlett világban jelentkező változatos terrorcselekményekre gondolunk, békés körülmények között, nem is kell a háborúkra utalnunk. Az Egyesült Államokban például évente különösen sok, több mint húszezer a gyilkosságok áldozatainak száma.

A legveszélyesebb az, ha az erőszak mögött ideológia áll, amely igazolni próbálja az igazolhatatlant. Az „ordas eszmék” azok, amelyek „megacélozzák”, azaz embertelenné teszik az ember szívét és magát az embert. Úgy gondolom, hogy a nemzetközi közvélemény és testületek mindig későn lépnek egy-egy konfliktus kirobbanásakor. Előbb kellene felfigyelni a halmozódó gazdasági és egyéb problémákra, valamint nem utolsósorban az adott társadalomban gyökeret verő gyilkos eszmékre. Idejében még nagy valószínűséggel eredményesen lehetne beavatkozni, meg lehetne előzni a tragédiákat. Mikor már dörögnek a fegyverek és elszabadult a gyűlölet, már késő.

A gyilkos eszmék közül — különösen környezetünkben — ma megint a legveszedelmesebb a nacionalizmus és szélsőséges formája, a sovinizmus, bár borzasztó dolgokért felelős a múltban is. „A haza mindenképp előtt?” Egyáltalán nem! Ha bármilyen embert, embercsoportot sérelem, jogtalanság ér bárhol a világon, annak orvoslásáért egyaránt küzdeniük kell. Nem „hazában”, hanem emberben és emberiségben kell gondolkodnunk. Ez az Einstein által sürgetett új gondolkodás módja lényege, amely végeredményben nem is olyan új, de ma korszerűbb, mint valaha. Természetes, hogy valaki szereti a szülőföldjét, szereti azt az országot, ahol született, ahol él. Szereti azokat az embereket, akik ugyanazt az anyanyelvet beszélik, amit ő.

Természetesen, ha ezeket éri sérelem, jobban fáj, közelebről érinti, mintha másokkal történne ugyanez. Ennek az ellenkezője természetellenes lenne. A kisebb közösségeknek, a nemzeti összetartozásnak és kultúrájának nagy értéke van. Ez nélkülözhetetlen az ember és az emberiség számára. Többek között ez a sokszínűség Európa és a jövődjös közös Európa különleges értéke is. De...! Ez nem jelentheti azt, hogy ennek a hazának, ezeknek az embereknek az érdekéért jogtalansággal, embertelenséggel is küzdhetünk. Tehát ez az ügy nem lehet *mindenek* előtt.

Az új, legalábbis a korunkban megszokottól eltérő gondolkodás- és viselkedésmódot sürgeti napjainknak egy további olyannyira jellemző problémája, a *környezetpusztulás* is, amelyről harminc évvel ezelőtt jószerével még semmit sem tudtunk, a fogalom a lexikonokban sem szerepelt, ma meg néha talán már egyeseknek egy kicsit elkoptatott lemeznek tartják. Köszönhető ez részben azoknak a nem egyszer fanatikus túlzásoknak, ami a zöldek tevékenységét jellemzi. (Természetesen a technokrata fanatizmus semmivel sem kevésbé veszélyes. Sőt!) A fanatizmus pedig bármilyen színben jelentkezett is az emberiség története folyamán, csak ártani tudott. A környezetpusztulás kérdésében pedig nagyon komoly, valóban az emberség jövőjét fenyegető dologról van szó.

Amit itt különösen hangsúlyozni szeretnék: ezt a kérdést nem lehet korunk többi problémájától elszigetelve kezelni. Mert végül miről is van szó? Arról, hogy ha a Föld energia- és anyagkészleteit úgy fogyasztjuk, mint az utolsó évszázadokban, de különösen az utolsó évtizedekben, akkor hamarosan lakhatatlanná lesz a Föld. Ez még inkább így van, ha arra gondolunk, hogy a fejlődő országok népeinek — a Föld lakossága nagy többségének is joga van arra, hogy szintén *emberhez méltó* életszínvonalon éljen.

VALAMI KIUTAT KELL KERESNÜNK! Az egész környezetszennyezés és pusztulás ott kezdődik, amikor rövidlátó önzésünkben nem vesszük észre, hogy ha pl. minden szemetet ott dobok el, ahol nekem tetszik, ott és úgy szennyezem a vizet, ahogy akarom, végül magam is szennyezett vizet fogok inni, szennyezett levegőt fogok beszívni és szemétdombon fogok élni. A széles látókör, a valóban globális látókör hozzávevethet a primitív önzés leküzdéséhez és egy egészséges, „környezetvédő” magatartás kialakításához.

Korunk jellemzésénél megemlítem végül a *céltalanságot*. Valóban egyre jobban jellemzőnek tűnik korunk emberére, hogy egyik napról a másikra él, sodródik. FRANKL, a harmadik bécsi pszichiátriai iskola megalapítója, aki megjárta a haláltáborokat, megállapította, hogy a túlélésre annál nagyobb esélye volt valakinek, minél magasabb cél vezette, sőt akit igazán magas célok éltettek az szentté tudott válni olyan körülmények között is, ahol mások elállatiasodtak.

A célok, az emberhez méltó célok tehát alapvető fontosságúak az ember és az emberiség életében. A céltalanul sodródó ember könnyen válhat gyilkos eszmék zsoldosává.

Az *Academia Europaea* nemrégiben végzett beható tanulmánya kimutatta, hogy az ifjúság körében az utóbbi évtizedekben kétségtelenül növekvőben van a deviancia, ezen a társadalomellenesség szélsőséges, a drogfogyasztásig, a bűnözésig menő formáit értve.

A különös az, hogy ez a céltalanság leginkább a fejlett országokban jelentkezik (vagy ott foglalkoznak inkább a kimutatásával!). Vagyis az az anyagi jólét, amiért olyan nagy árat fizetünk környezetünk pusztulásával, mégsem oldja meg az ember problémáit?

Igaz, az ipari országokban sem jut ki a jólét mindenkinek. Sok tízmillióan élnek ezekben az országokban is a nyomor szintjén. Vagyis kettészakadt világunkban a törésvonal mégsem — vagy nem csupán — a fejlett és fejlődő országok között húzódik? Mindez csak tetézi korunk problémáinak nagyságát és bonyolultságát.

HOL A TERMÉSZETTUDÓSOK FELELŐSSÉGE?

Hol van tehát a mi felelősségünk ebben a mai kusza világban, ezen beteg világ problémái megoldásában? Felelősek vagyunk-e egyáltalán?

A fegyverkezés, de különösen a modern tömegpusztító fegyverek kidolgozásában a természettudósoknak kétségtelen a szerepe. Azt hiszem, ez alól a felelősség alól semmiképpen sem térhetünk ki.

Különböző kimutatások vannak, de elég józannak látszik az a becslés, hogy a világon a kutatók közel fele katonai témákon dolgozik. A fejlett országokban általában az állam által finanszírozott kutatás fele (az Egyesült Államokban jóval több, mint fele) katonai kutatás. Kivételek között van Németország és Japán, ahol ez a szám kisebb mint 10%.

EZ UTÓBBI ADATRÓL ÉRDEMES ELGONDOLKODNI a német és japán gazdasági sikerek fényében. Közgazdászok ugyanis kimutatták, hogyha a katonai kutatások eredményeit végül alkalmazzák is a polgári életben, az így elért eredmények nagyon drágák, rossz határfokúak a ráfordításokhoz képest. Társadalmi, közgazdasági szempontból sokkal célszerűbb lenne ezeket az összegeket közvetlenül az elérendő polgári célokra fordítani. R. R. NELSON professzor (Columbia Egyetem) a kérdés szakértője pl. így ír erről a kérdésről: „... ma — legyünk tudatában — több megy át a polgári technológiából a katonába, mint viszont”. Majd később: „...ha azt kérdezik, mi lenne a hatása ezen nagy fegyverrendszerek tervezési és megvalósítási tevékenysége háttérbe szorításának, az a véleményem, hogy az egyáltalán nem érintené a polgári technológiát.”⁴

Visszatérve a tömegpusztító fegyverek létrejöttére, van itt egy közvetett és egy közvetlen felelősségünk. A közvetett azt jelenti, hogy szinte minden tudományos eredményből valamilyen fegyvert lehet kovácsolni. Ezt tudva különös felelősséggel kell küzdenünk az erőszak, a háborúk ellen, az egészséges emberi magatartás kialakításáért. Felelősebben, mint azok, akik ennek a lehetőségnek nincsenek tudatában. És van egy közvetlen felelősségünk, ha konkrétan részt veszünk a fegyverek kifejlesztésében, egyáltalán a katonai kutatásokban.

A közvetett és közvetlen felelősségünket mi sem demonstrálja jobban, mint a következő, a National Academy of Sciences egyik anyagából vett idézet:⁵ „A fizika versenytárs nélküli, mint azoknak a felfedezéseknek a forrása, amelyek hatással vannak a nemzetbiztonsági stratégiára és taktikára. A fizikának nyilvánvaló az alapvető szerepe a fegyverrendszerek és stratégiai védelmi rendszerek kifejlesztésében és a fegyverzet-ellenőrzés komplex folyamatában. A lézereket pl. ma széles körben használják kommunikációra, utasításokra és ellenőrzésre. A szabad elektronlézer és ciklotronrezonancia-lézer képes intenzív koherens-sugárzás előállítására a mikrohullámú tartománytól az ultraibolyáig és ez nagy befolyással lehet a radartechnológiára, különösen az ún. "lopakodó," technikára és az optikai jellegű ellenintézkedésekre. Hogy megfelelően lehessen reagálni egy gyorsan változó szituációra, az attól függhet, hogy reális idő alatt képesek vagyunk-e hatalmas tömegű adatot beszerezni és értelmezni: az ilyen erőfeszítés lelke az új optikai és információfeldolgozó technika. Ezeken és számtalan más úton a fizikai alap kutatásban az elmúlt években elért eredmények a ma dolgozó tudósok és mérnökök erőfeszítéseivel együtt hozzásegítenek ahhoz, hogy a nemzet elérhesse nemzetbiztonsági céljait.”

A hallgatók már az egyetemeken hozzászórtak a fejlett országokban, hogy a katonai forrásokon keresztül a kutatások jobb finanszírozását lehet elérni. Végzés után pedig a katonai kutató laboratóriumok minden tekintetben jobb lehetőséget kínálnak. Persze sokszor a kutatók és katonák kölcsönösen félrvezetik egymást. A kutatók azt gondolják, hogy adják csak a katonának a pénzt, mi kutatók majd értelmes alapkutatásra használjuk, aminek nincs igazán katonai haszna. A katonák pedig azt gondolják, hogy csak kutassanak a kutatók a szerződésük által meghatározott irányban, ők — t.i. a kutatók — nem is gondolják, hogy az eredményeket mennyire fel lehet használni katonai célokra.

AKÁRHOGY ÁLL IS A DOLOG, nem tagadhatjuk, hogy a fegyverkezést illetően többszörösen is felelősek vagyunk. Felelősek vagyunk elsősorban azért, mert a tudomány eredményeit felhasználva olyan tömegpusztító fegyverek kifejlesztésében vagyunk kulcsfigurák — mi természettudósok és műszakiak —, amelyekkel emberek tömegeit lehet megölni, sőt esetleg az egész emberiséget kipusztítani. De ezzel együtt felelősek vagyunk az anyag- és energiapazarlásért is, amit a fegyverkezés az emberiség szempontjából jelent.

Az anyag- és energiapazarlásról szólva el szoktak feledkezni arról, ami talán még ezeknél is nagyobb kár, az *emberi intelligencia pazarlásáról*. Amikor emberpusztításra irányuló kutatásokra pazaroljuk kutatási kapacitásunkat, szellemi erőinket, akkor kétségtelenül pazaroljuk az emberi intelligenciát.

A modern társadalomban, a fejlett országokban azonban más módon is pazarolják az *emberi kutatási energiákat és pedig a kifinomult, felcsigázott luxusszükségletek kielégítésére*. Gondoljunk csak a fogyasztói társadalom hazánkba is betört hirdetéseire.

Tettetársak vagyunk tehát mindazon pazarlások: energia, anyag, emberi intelligencia elvesztegetésében, ami veszélyezteti azt, hogy az emberiség tovább élhessen a Földön.

GONDOLJUNK ARRA, hogy akár a hadi, akár a további luxuscikkek előállítására vonatkozó kutatás tulajdonképpen alkalmazott kutatás, hiszen nem a természet megismerésére, hanem konkrét meghatározott célokra irányul: jobb hatásfokú emberpusztítás, ill. felcsigázott luxusigények kielégítése. Az *emberiség, ill. nagyszámú ember, vagy embercsoport számára szükséges és hasznos alkalmazott kutatási probléma* viszont igen sok van a Földön az energia vagy a közlekedés problémájának (hogy t.i. pl. az energiatermelés és a közlekedés minél kevésbé környezetszennyező legyen) a megoldásától az ivóvíz probléma és számos egészségüggyel, továbbá gazdaságos és környezetkímélő termelési technológiákkal kapcsolatos kérdés megoldásáig. Hogy az emberi intelligenciát nem erre használjuk, abban csak részfelelősek vagyunk, hiszen ehhez olyan társadalmi magatartás-változásra, gazdasági átrendeződésre volna szükség, amely nemcsak a természettudósoktól, de nem is csak a kutatóktól általában függ. De társfelelősségünk akkor is kétségtelen.

A természettudós társadalomnak napjainkban konkrét pozitív feladatai és ehhez kapcsolódó felelőssége van — viszont — a *leszereléssel* kapcsolatban. A tanulmány során korábban már utaltunk az ezzel kapcsolatos nehézségekre éppen a tömegpusztító fegyverek hatástalanításában. Ezt a kérdést a tudomány és a kutatók közreműködése nélkül megoldani nem lehet.

Legalább ilyen fontos feladat és felelősség az ún. *konverzió problémája*, azaz annak a kérdésnek a megoldása, hogy zökkenőmentesen és jó hatásfokkal történjék a katonai kutatás és a hadiipar átalítása, konvertálása (innen a konverzió elnevezés) békés polgári célokra. Amint ezt nem lehet megoldani a természettudósok közreműködése nélkül, ugyanígy nem lehet a *környezetvédelem* problémáit általában se nemcsak megoldani, de valójában sok esetben megállapítani se.

Végül van még egy kikerülhetetlen felelősségünk. Aki mindent, amiről e tanulmány szól átlátta, azok „tudója” lett, annak kötelessége ezeket minél szélesebb körben elterjeszteni és mindent megtenni a pozitív megoldás érdekében. Ez ma az „írástudók felelőssége”.

VAN-E MEGOLDÁS? VAN-E KIÚT?

Az írtam az előbb, hogy mindent meg kell tennünk az égető, az emberiség létét fenyegető problémák megoldása érdekében. De van-e ilyen megoldás?

Kétségtelenül ma ez a nagy kihívás nemcsak a természet kutatói, de az egész emberiség és különösen is annak legjobbjai számára. Az is kétségtelen, hogy az első lépés a problémák meglátása, azok feltárása.

A kiutat valahol az eddig megszokottól eltérő *életstílusban* kell keresnünk. Vizsgálatok mutatják, hogy az anyagi javak fogyaszt-

tásának és birtoklásának függvényében csak egy darabig nő az élet minősége. Majd stagnálni kezd, végül csökken a céltalanság és undor irányában. Ugyanakkor ez az uralkodó életstílus azzal együtt, hogy az egyes ember életét csődbe viszi, veszélyezteti az egész emberiséget a környezet pusztításán, a fegyverkezésen és pazarláson keresztül, a fejlődő országok nyomorának és az ebből adódó feszültségnek a semmibevitelével.

Tényleg lehetetlen lenne egy olyan életstílus, amely annak belátásán alapulna, hogy a fogyasztás fokozásra, az anyagi javak halmozása és a hatalom halmozása helyett az emberek életcéljukat az intellektuálisabb és spirituálisabb értékekben találják meg?

Bizonyára nem könnyű ez az út, de meg kell próbálni, ha az égető problémákra megoldást akarunk találni, ha gyermekeink és unokáink, egyáltalán az emberiség jövőjét biztosítani akarjuk.

És mindezekkel kapcsolatban a természet kutatóinak van még egy kötelessége és felelőssége, amiről eddig nem szóltam. A társadalomban létezik egy másik szakadék is, ha első pillantásra ez nem is látszik olyan veszélyesnek mint a már felsoroltak, de az idő múlásával egyre komolyabb veszélyeket rejteget ez is.

A tudomány a valóságról nagyon érdekes, izgalmas képet tár fel az ősrobbanástól az atomi világig és a sejtektől az emberi idegrendszerig. Ezt a tudást, minden lehető csatornát felhasználva — az iskolától a tudomány népszerűsítéséig — át kell adnunk a társadalomnak, az embereknek. Ezt a feladatot, mint a következő évek fontos tudományos feladatát jelölte meg az az 1993. november végén Budapesten tartott tanácskozás, amelyen az európai tudományos akadémiák elnökei és más kiemelkedő tudósok vettek részt. Nem szabad hagynunk, hogy tovább nőjön a szakadék a gyorsan haladó tudomány és a társadalom között.

Természetesen, az éhes embernek vagy a hajléktalannak ezen égető szükségletei kielégítése helyett nem lehet tudományos ismereteket adni. Ha azonban az alapvető szükségleteket kielégítettük, a tudomány által feltárt gazdag világ bizonyára segít minket jobban megtalálni helyünket és feladatainkat a világban.

CSAK A TERMÉSZETTUDÓSOK FELELŐSSÉGE?

A TUDOMÁNY VALÓBAN CSODÁLATOS VILÁGOT és kápráztató lehetőségeket tár fel. De hogy hogy élünk vele, *nekünk* kell eldöntenünk. Nekünk, embereknek, az egész társadalomnak és nemcsak a természettudósoknak.

Nem kétséges, hogy a természet és társadalom kutatóinak együtt nagy a felelősségük azért, hogy a társadalom előtt feltárják a lehetőségeket, megmutassák az előre látható csapdákat és buktatókat. Nem minden jó, aminek megvalósulását a tudomány fejlődése lehetővé teszi és itt nemcsak a fegyverekre kell gondolnunk. A szuperszónikus repülőgépeket, hogy csak egy példát említsek, úgy tűnik föl, nem érdemes utasszállításra beállítani. Több a környezeti

kár, az energiapazarlás, mint amit gyorsaságban nyerünk. Annál szomorúbb, hogy a légierről az emberi környezettel, pazarlással mit sem törődve milyen széleskörű alkalmazást nyert ez a technika. Kétségtelenül óvatosabbnak, „tudományosabbnak” kell lennünk az alkalmazásokban, vagyis minden körülményt, hatást tudományos analízisnek kell alávetnünk, nem szabad annyira „haladás-imádóknak” lennünk.

A tanulmányban többször utaltam rá, hogy egyik vagy másik kérdés, éppen a legnehezebbek csak szemléletváltozással és megfelelő társadalmi és gazdasági átalakulással oldhatók meg. Ezekben pedig döntő szerep jut a társadalomtudósoknak, sőt a politikusoknak is. Sok más mindenkit említhetnének és bizonyára nem utolsósorban kellene említeni az egyházakat. Dehát itt vannak a művészetek és a művészek is. Bizony nem mindegy, hogy gyilkos eszmék szolgálatába állnak-e.

TÉRJÜNK VISSZA a tanulmány elején feltett kérdéshez: kinek a felelősségéről van szó tulajdonképpen? A felelet elég világos: ki-ki a maga helyén, a maga tudásának és lehetőségeinek mértékéig, de mindenki felelős világunkért. Az „írástudók” felelősége azonban különösen nagy.

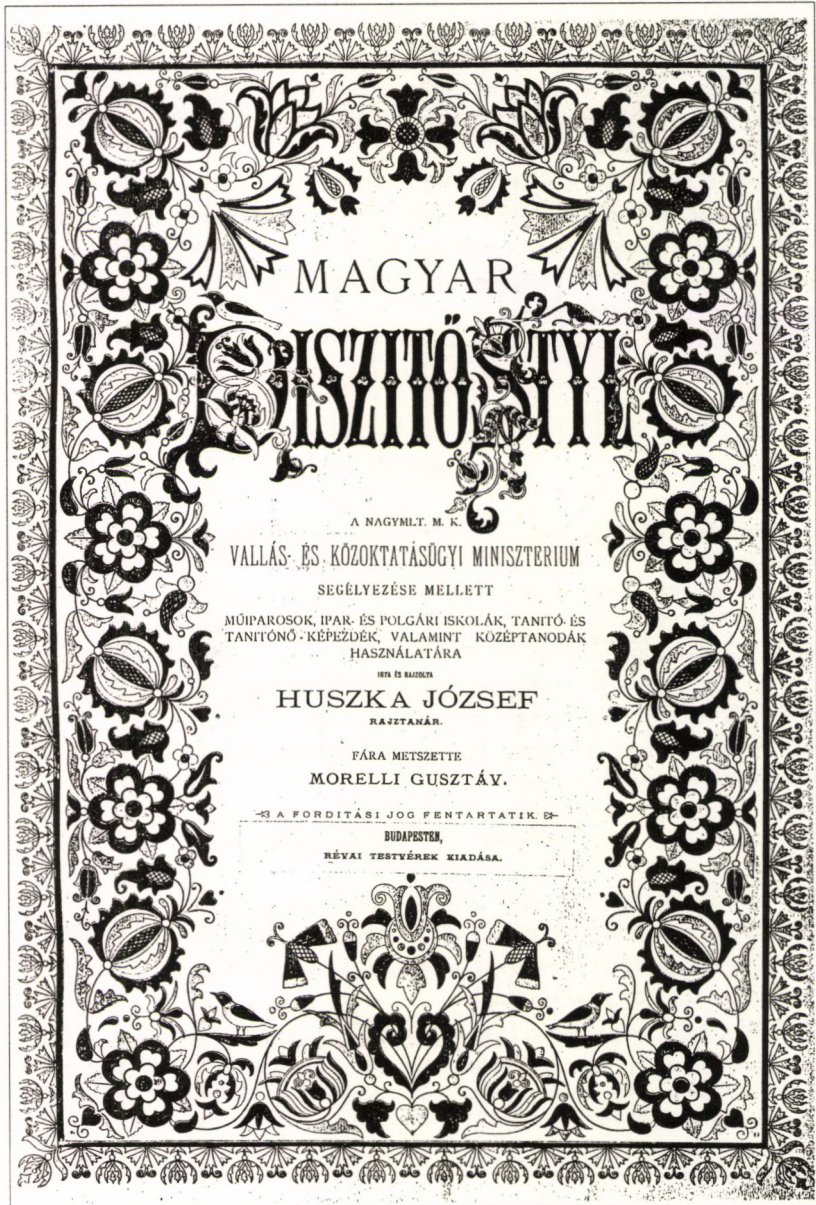
BERÉNYI DÉNES

Jegyzet

- (1) *Harenberg Länderlexikon '93/94*. Harenberg Lexikon-Verlag, Dortmund, 1993. p. 490.
- (2) R. L. Sivard: *World Military and Social Expenditures — 1993* World Priorities, Washington, D.C., 1993. p. 42.
- (3) R. W. Fieldhaus, *Bull. of Peace Proposals (Oslo)*, 17 (1986) 285.
- (4) *The Erosion of American Technological Competitiveness*. Interview. F. Kodoma and R. R. Nelson. *Science and Technology in Japan* 9 (1990) No.34.pps. 89-94.
- (5.) *Physics through the 1990s. An overview*. National Academy Press. Washington, D.C., 1986. p. 43.

Néhány további irodalom

- Berényi Dénes: *Quo vadis. Liget* 1990/3. p. 1.
- Challenges*. Proc. Int. Congress. Vol. I-II. Ed. R. Rilling et al., Berlin, 1991.
- The Development of Environmentally Sounder Products*. Proc. Int. Symp. Royal Swedish Academy, Stockholm, 1992.
- V. E. Frankel: *...mégis mondj igent az Életre. Pszicho-team*. Budapest, 1988.
- G. Friedrich és A. Schaff: *Mikroelektronika és társadalom — Áldás vagy átok. Jelentés a Római Klub számára*. Statisztikai Kiadó Váll., Budapest, 1984.

A MAGYAR DÍSZTÓ STYL CÍMLAPJA

A LÉLEKMENTÉS FELELŐSSÉGE

(Esszé a lelkiismeretről, a hit és a gyógyítás kapcsolatáról és a pszichológusok lelkigondozói szerepvállalásáról a magyarság sorskérdéseiben)

PROLÓGUS

NAPJAINKBAN A LELKI BAJOKKAL FOGLALKOZÓ szakemberek számára különösképpen szembetűnő az a mind kiterjedtebbé váló lelkiismereti válság és kaotikus életérzés, ami akkor tör felszínre, ha már nem csupán az egyének élnek át zavarodottságot döntéseik erkölcsi helyességét illetően, hanem maga a közösség is. Az eseménnyel járó létélmény: az egzisztenciális szorongás társadalomlélektanilag jól megragadható válságjelenségekben nyilvánul meg. Az erkölcsi értékek elvesztése, a zaklatott lélek nyugalomkeresése — , mindez akkor válik általános tapasztalattá és készítet segítségkérésre, amikor a közösség tagjai már nem tudják, vagy már nem is akarják megismerni, megtartani és megcselekedni mindazt, amire korábban a lelkiismeret még indította őket, és ami addig jól kifejezte erkölcsi tartásukat, közösséghez tartozásuk felelősségét, a személyes és a társadalmi erőterben való életvezetésük biztonságtudatát. E viszonylag könnyen azonosítható érték-viselkedés (a lelkiismeret vezette magatartás) a magyarság széles rétegeiben mára teljesen szétesett.

A lelkiismeret akkor sodor válságba valakit, ha tartósan és rendszeresen ellene szegül. E hosszú ideig akár homályban is megbúvó válságos állapot akkor válik következményeiben is aggasztóvá, ha a polgárok, akik még nem jutottak odáig, hogy szándékosan ellenszegüljenek bizonyos normáknak (az ellenszegülésbe csupán „belecsúsznak”) azt tapasztalják, hogy evidenciáik használhatatlannokká válnak. Egy olyan világban, melyben már érdemmé vált az erkölcsi rossz (aki lop, az élelmes; aki hazudik, az életre való; aki csal az értelmes etc.), s amelyben? amit egyesek jónak tartottak (pl. a szocializmus), arról kiderül, hogy maga a gonosz, amit meg rossznak (pl. a válság), az valójában építő — nos egy ilyen világban már minden lehetséges és semmi sem biztos. Egy ilyen világban az örök értékek tagadása emelkedik a trónra, de legalábbis az életnormák relativizálódása mételyezi a társadalom testét. Ebben a légkörben az egyén és a közösség is a legnagyobb természetességgel, öntudatlanul válik önzővé, majd egyre durvábbá, türelmetlenebbé azokkal szemben, akik *expressis verbis*, vagy csak a létükkel emlékeztethetik őt annak tudomásulvételére, hogy ti. a kialakult és ellenőrizhetetlenné vált

élethelyzet az egyén és a közösség sorozatos rossz erkölcsi döntéseinek a következménye. Tájékozódási képtelenség, a lelkiismeret válsága, erkölcsi káosz. Magyarországi és közép-kelet-európai helyzetkép. „Mivel pedig sem nap, sem a csillagok nem látszottak több napon át, és erős vihar tombolt, végül elveszett megmenekülésük minden reménye.” (Apostolok cselekedetei, 27,20.) Így van ez még akkor is, ha határaink szilárdan állnak, s Nyugat-Európa is a helyén maradt sziklalom. Nem omlott szét, mint keleten a „nagy testvér”. Vihar előtti a csend. És teljes a zavar az emberi lelkekben.

ESZÁZADBAN MÁR EGYSZER ÍRT EGY MAGYAR GONDOLKODÓ e mélyen gyöttrő állapotról és a belőle való kilábalás reménységéről történelemformáló esszé¹. Alig egy évtizeddel gondolatainak napvilágra kerülése után azonban a magyarság a legmélyebb lelkiismereti válságba zuhant. Az addig a nemzet testének tekintett zsidóságot hagyta marhavagonokban a halálgyárakba hurcolni. Napjaink halálgyára az elszegényedő tömegek között pusztító alkoholizmus, az évente mintegy 5.000 magyar áldozatot követelő öngyilkosság-epidémia, és a közel 90 ezer abortusz, a feltartóztathatatlan válási hullámról nem is szólva, amely melegágyát adja e jelenségek szaporodásának. E halálos kór, a tünetek egyenként és együttesen is jelzik a közösség alapértékeinek zavarát, a morális és immár valóságos pusztulást.

S ekkor még nem is említettük a mindent behálózó és átható népbetegséget, a neurozist. Óvatos becslések szerint is Magyarország népességének 25-30%-a mutat olyan lelki működési zavart, amely szakszerű orvosi ellátást igényelne. Sokan utaznak tehát e népbetegség marhavagonjában, sokszor a végállomás valamilyen szenvedélybetegség pusztító tüze, jó esetben az elmeosztály vagy a boldogtalan és megkeseredett élet, a pária-lét.

Mindennap szembesülünk tehát az egyre megválaszolhatatlanabb kérdéssel. Hagyja-e a magyarság önmagát korunk poklaiban elkárhozni, vagy van még lehetőség az eszmélésre? Hogyan tovább, ha már nem lehet úgy élnünk, ahogy eddig tettük? A megrendíthetetlennek tűnő birodalom a maga normáit és törvényeit (kívül és belül) fegyverrel és cenzoriális rendszerekkel tartotta fönt. Most, hogy ez összeomlott, egyetlen hatalmi központ sincs Magyarországon, amely betölthetné azt a szerepet, hogy orientálja az emberek magatartását. A társadalom nemcsak abban nem egységes, ami a létűnt, hanem a bontakozó berendezkedés megítélését illetően sem. Nem pusztán hatalmi, érték-, hanem lelkiismereti válságot is eredményezett annak megvilágosodása, hogy a humanizmus, a szekularizáció, a racionalizmus, a szocializmus, a feminizmus és még sok egyéb felbukkanó és letűnő ideológia nem képes erkölcsöt, a társadalmi együttélés szabályait legitimáló szerepet betölteni. Ezek erre alkalmatlanok. „Rossz oldalra álltunk”. „Valahol utat tévesztettünk.” A magyar társadalmon a rendszerváltást követően kiütköztek anómiás állapotának „sömörgőzései”. A korábbi monolit ideológia egyeduralmának repedéseibe különböző misztikus tanítások, vallások és hiedelmek áramlottak be, vagy erősödtek föl. A szocializmus

és a szociális egyenlőség illúziójától már régen megfosztódott, szellemileg és lelkileg egyaránt magára maradt kelet-európai ember metafizikai, transzcendens létélményekben (szektákban, nemritkán illegális közösségek misztikus tanításaiban, tudományosság köntösébe bujtatott sámánizmusban, természetgyógyászatban etc.) keresi azt a vonatkoztatási pontot, amelyhez igazodva az élete elrendezhetőnek tűnik. Az élmény a magyarság számára is varázsvesszővé lett, hiszen a művészetek (a népművészet is) és a választott magánfilozófiák mind azt sugallják, hogy az ember egyedül élményeiben találhat magára. Identitását, önmagát (e nyugalom nem tévesztendő össze a tiszta lelkiismeret nyugalomával) is az élményben pl. kisebbségi vagy nemzeti identitástudatban, vallási közösségi élményekben találja meg. Teszi ezt azért is, mert úgy érzi, körülötte és benne minden egyéb „műtermék”, „idegen” és romlandó. Különböző (esetleg nemzeti) istenek keresésében és találásában a létélmények (*nota bene*, a nemzetpusztulás víziója) áttörik a lélek „berlini falát”, s kiáradnak, felszabadulnak a köznapi gondolkodásban is. Bálványok támadnak azonosíthatatlan erők játékából. Karizmák és karizmatikus személyiségek bukkannak elő misztikus ködből, egyesek számára mint valóságos, mások szemében mint valószerűtlen lények. Mindenki keresi azt a pontot, ahová menekülhet, amihez igazítva reméli nyugalmasabb vizekre vezetni személyes létének hajóját. E válság és keresés bontakozik ki minden lélekmentéssel foglalkozó ember előtt ma Magyarországon, ha nem csupán a lélek „betegségeit”, a tüneteket szemléli, hanem engedi érzékenységét működni a keresésben a mélyebb okok után, a miérteket illetően is.

HA VALAKI LELKI VÁLSÁGGAL, ÉLETKRÍZISSSEL keres fel ma Magyarországon pszichológust, lelki gondozót vagy más szakembert, aki meghallgatja őt, elkerülhetetlenül döntés elé állítja azt. A pszichológusnak egy sor kérdésre először magában kell választ és megoldást találnia annak érdekében, hogy a rászorulóat vezetni tudja. Az erkölcsi jót és ennek végső forrását, Istent választja, vagy megalkuszik a bűnnel, szemet huny az erkölcsi vétek felett partikuláris érdekmozgatók előtérbe helyezésével, és a kor szellemének sugallatára hallgatva. A pszichológus dönt hite, lelkiismeretének állapota szerint szabadon. E szabadon hozott hitbéli, lelkiismereti döntése azonban következményeiben távlatos jelentőségű.

Tanulmányunkban választ, megoldást keresünk arra a kérdésre, hogy a szakembernek valójában milyen lehetőségei vannak a választást illetően ezekben a találkozásokban. Mi nem mondhatjuk, hogy a pszichológiai kultúra olyan mértékben áthatotta volna életünket, mint ahogyan az például MARTIN L. GROSS-nak *A pszichológia társadalma* című művéből az amerikai társadalomról írja.² Mégis e műben felvetett probléma hovatovább nálunk is alapkérdéssé lesz, hiszen nemzeti sorskérdéseinkben dönt a segítő szakember.

Éppen száz éve annak, hogy SIGMUND FREUD elindította azt a mozgalmat, amely célként állította maga elé az emberiség pszichés panaszoktól való megszabadítását. Ám e mozgalomnak ugyancsak

vállalt célja volt, hogy megszabadítja a tömegeket a vallás mákonyától is, amiről úgy vélték, hogy az nem egyéb, mint a társadalom által tiltott ösztöntörekvések elhárítása következtében létrejött „tünet”³. A tudományos pszichológia magáévá tette az először renegátnak és idegen testnek számító freudi eszméket, és ezzel a korszellem szekularizációs törekvéseit hagyta érvényre jutni a pszichológia tudományán belül. A pszichoanalízis megnyitotta az utat a tudattalan motívumok feltárásának módszereivel olyan régiók felé, amelyek addig titkok és misztikus megismerések területe volt, illetve a módszeres lelki gondozás, a papi tevékenység része. A freudi tudattalan ebben az értelemben nevezhető a Szellem antiklerikális emberi ekvivalensének. A tudattalanban rejtőző motívumok keresése során a modern ember én-központúvá válik, a *Self* az Isten helyére, az Univerzum centrumába lép. Analógia van az ember és a Szellem között közvetítő papság, valamint az emberi elme rejtett motívumai és e motívumok interpretációját tudományosan megvalósító pszichiátria között. Olyan helyzet alakult ki a modern emberiség történetében, hogy a pszichoanalízis és csatolt tudományai (pszichoanalitikusan orientált személyiség- és terápiás elméletek, eljárások) nemcsak a pszichológiai rendelőkben szorították a lélekgyógyászokat — és természetesen pácienseiket is — a psziché eme titkainak komolyan vételére, hanem az élet szinte minden szegmensében működő szakértők hadát is erre készítették.

A BÖLCSELETI HÁTTÉR

A FREUDI GONDOLKODÁSBAN, ami az élet szinte minden területére kiáradt, nem nehéz felismerni azt a filozófiai hagyományt, ami HEGELNÉL vált igazán markánsná, közvetlen előzménye pedig a helmholtzi fizika elemeiben lelhető meg. E fizikai világkép feltételezi a részekre bontás (analízis) útján történő megismerés lehetőségességét, a logikus konstrukciók alkalmazhatóságát⁴, azt hogy a valóság *eo ipso* logikus egység. A modern világ ebbe a (részünkről tévesnek ítélt) filozófiai paradigmába látszik belemerevedni, és erkölcsileg mindenképpen (az ökológiai értelemben is sejthető pusztulás „szaga” intő jele ennek) szétomlani. A hegeli hagyományt elfogadván azt hittük, hogy a racionalitás, az intellektus logikai hálója a létező Univerzum jelenségvilágát képes „lefedni”. Ez a paradigma és modern kiterjesztése (a 19. sz. végi és 20. századi természettudományos gondolkodás) feltételezi, hogy a látható és láthatatlan, valamint a még megismerésre váró folyamatok összefüggésben állanak az elme működési módjával, kapcsolatban vannak az emberi racionalitással, olyan mértékben izomorfok vele, hogy az elme által megismerhetők. E gondolat következményeként említhetjük a század egyedülálló kísérletét, amely az osztály nélküli társadalom tudományos megtervezésére irányult, vagy az emberiséget aktuálisan foglalkoztató biológiai problémákat, amelyek pillanatnyilag „ellenállnak” a logikus elme hódító kísérleteinek. Megemlékezhetünk az

ún. krízisben levő európai régiók válság-management-jének elkeseredett gazdasági és politikai próbálkozásairól.

MINDANNYIAN KEZDÜNK RÁDÖBBENNI, hogy semmi, de semmi biztosítékunk nincs arra nézve, hogy az eddig remélt módon birtokba vehetjük a világot. Sőt, megkockáztathatnánk azt az állítást is, hogy még csak meg sem ismerhető a világ ezen az úton. Vagy ami megismerhetővé vált eddig belőle, az következményeiben emberellenes tendenciákat vetett felszínre. Természet- és társadalomtudományi összefüggésekben is bizonyos katasztrófa-élmények sejlének fel az emberiség előtt. Be kell látnunk, hogy az Univerzum ellenáll az észnek. Ismereteinken, megszerzett tudásunkon hiátusok tátonganak, e rések mögött jobb kifejezés híján irracionálisnak nevezhető, az emberi gondolodás által csak „ugrásokkal” követhető⁵ folyamatok húzódnak meg. Természetesen itt is fellelhető az előzmény a lét filozófiáiban, az egzisztenciát kanonizáló megismerésformákban. Eszerint az emberi létezés „élményén”, az átélt emócióban ébredünk humán létünk hivatására, vezetésre és megismerésre. Ez (az élmény) lehet az az érzékszervünk, mely önteltségünk várait megremegtetve a realitástól hidat képezhet a metafizikai dimenzió felé — vélik egyes filozófiák képviselői. Ezen érzékszervével az ember nem pusztán azt tudja, hogy része a fizikai valóságnak, hanem transzcendens sejtése van saját pozíciójáról egy halhatatlan világban. Az embernek közvetlen élménye van egzisztenciájáról (lásd KIERKEGAARD szorongásról alkotott elméletét) és éppen ez a lét-ézés, adott esetben egzisztenciális fenyegettség-ézés adja az alapot az egyes ember számára ahhoz, hogy megszólítottnak érezze magát. A megszólítottság élménye a felelősség átélését is kell, hogy jelentse — marad a realitásban, vagy „hisz” abban, hogy ez a megszólítás jöhet valahonnan. Korunk átlagemberének legnagyobb és legtragikusabb félreértése éppen az, hogy egzisztenciális-emocionális létét, fenyegettség-ézését, szorongását nem „megszólítás”-ként fogja fel, hanem ellenkezőleg. Imperatív erőként értelmezi, amely nyomán még lázasabban, erőteljesebben keres valamit a fizikai világban, gondolván, hogy pl. az anyagi jólét, embertársai feletti hatalom etc. csökkenteni fogja szorongását, megnyugvást hozhat. Ez az ember ezzel a döntésével elutasítja a láthatatlan világot, mint nem létezőt (az immanencia a metafizikaival benne nem szintetizálódhat), és „halott” marad Isten számára — ahogyan a Biblia mondja. A kereszténység szerint a bűn az akaratban van. Tehát ha valaki a szorongás transzcendens üzenetét úgy értelmezi, hogy még inkább elmerül az esztétikai életszint adta örömeiben, akkor ez akart bűnnek minősül az evangéliumi Isten ítélőszéke előtt.

A MAI MAGYAR VÁLSÁG LELKI-ÉLETBELI ELEMEI

A krízisben élő ember a jelenlegi állapotot nem politikai válságként éli át. Élete koordinátái zavarodtak össze, melyekbe beletartoznak a politikai és a gazdasági rendszer elemei is, de nem ezek a döntőek. A gazda-

sági és politikai küzdőtér szereplőinek indítékairól kiderültek, hogy nem stabil dinamizmusok, nem motiválnak a kilátástalan életharcban.

Ugyanakkor a politikai változások, a rendszerváltás „viharai” alkalmasak arra, hogy a hétköznapiakban elérjék azt az igen mélyre ágyazódott szkepszist, ami a mai magyar közgondolkodás miértjeiben — úgy tűnik immár évszázados hagyományként — rejtezik, hogy a magyarság számára elveszett az igazán sajátjának tekinthető (*idens*) társadalmi és politikai rendszer létrehozásának minden reménye. Igazolódik az önbeteljesítő jóslat — bukott nép vagyunk, örökké vesztes. Lélekben legalábbis.

EPONTON ELTÉRÜNK a BIBÓ ISTVÁN követte elemzési iránytól, hiszen a magyar társadalom anómiás állapotának kialakulásáért nem a politikai rendszereket vagy azok felelőtlen vezetőit tartjuk elsősorban okolhatónak, hanem az egész közösség erkölcsi arculatát, amely az anómiás állapot létrejöttéért felelős. A mai helyzet elemzését a — Bibó István írásaiban is jelenlévő, de jobbra csak hátreret képező — lélektani, méginkább ismeretelméleti megközelítés síkján végezzük el⁶. Meggyőződésünk, hogy egy társadalom történéseinek elemzésére ez az igazán termékeny út. Ha rendszerint ún. „puha” tényekként kezeljük is a lélektani összefüggéseket, mégis bennük ragadhatók meg egy közösség hosszú távú életakarásának vagy meghasonlásának történelmi törésvonalai.

A jelenleg kialakult válságot és a mély szkepszist a kihunyófélben lévő és alapvetően megromlott lelkiismeret egyenes folyamánként értékeljük. A lelkiismeret vesztes meggyengülését a bevezetőben jelzett halálos bajok mellett a mind kiterjedtebbé váló bűnözés, harácsolás, az erkölcsi törvényekkel való visszaélések természetessé válása, a nemek közötti és a családi kapcsolatok teljes káosza, a kendőzetlen meztelenség, a pornográfia és a nemi aberrációk terjedése, a magzatgyilkos szemlélet, az idegengyűlölet etc. tünetei jelzik. A Biblia parancsolataival és a józan erkölcs követelményeivel szembehelezkedő életvitel és gondolkodásmód terjedésének tanúi és szenvedői vagyunk, élni akarásában megrendült népünk körében.

Emlékezzünk FÜLEP LAJOS intelmeire, aki már 1929-ben, a dunántúli „egykező” gazdaparasztság lelki magatartásának elemzésekor, diagnosztizálta a magyarság testébe fészkelődött veszedelmet.

„Az egykés világ külön világ, külön világrend. Olyan, amelyben minden az erkölcsi pusztulást szolgálja. Alapja: az önzés, hitetlenség, minden szent dolognak, eszménynek, szándéknak megcsúfolása, a kényelemben, fényűzésben, gondtalanságban élni akarás, nem törődés semmi egyébvel e világon, vagy egyenesen üldözése a másfajta, a szellemi és erkölcsi fejlődést szolgáló törekvésnek: az egykés világ közömbös a közügyek, a nemzet, általában a magyarság, közömbös az egyház, a lelki művelődés, közömbös a drága hagyományokban gazdag múlt és a megsemmisüléssel fenyegető jövő iránt: de minden valaha ismert intoleranciát meghaladóan türelmetlen a lelkiismeret és az erkölcsi eszmélet legcsekélyebb megmozdulásával szemben.

Nincs az a fekélyes nyavalya, mely hasonlatul szolgálhat az irtózatos lelki, és erkölcsi betegséghez és pusztuláshoz: a bibliai bélpoklosnak

volt vágya meggyógyulni, és hozzá hite — ezek nem akarnak meggyógyulni, hallani se akarnak róla, az orvosságot falhoz vágják, s aki meg akarná gyógyítani őket — ha akár maga a Megváltó —, gyűlölik, üldözik, széjjelmarcangolják.”

„Mikor egy nép rendszeresen irtja önmagát, mikor lábbal tiporja az isteni, természeti, erkölcsi, nemzeti törvényeket, mikor ellenségesen fordul szembe az élet törvényével, mely nem a nyomorúságos lét-fenntartás, hanem az akadályokon győzedelmeskedő növekedés és fejlődés, akkor — akármilyen nagyszerű tulajdonságai vannak egyébként — valami borzasztó bűnt hordoz magában.”.

Ma ez a mentalitás már nemcsak a Dunántúl egyes részeit és a gazdag parasztságot jellemzi, hanem szinte az egész országot, s kivétel nélkül szinte minden társadalmi réteget (gondoljunk az abortuszok, az öngyilkosságok, alkoholizmus eloszlására).

1. A lelkiismeret kihunyásának és megromlásának első és legfőbb oka a lelki-szellemi restség, az őszinteség hiánya. Annak elhanyagolása, hogy rendszeres önvizsgálatot tartson egyén és közösség, akár az egész nép, vezetőivel együtt. Hogy eljusson lekiismerete megtagadásának (bűneinek, vétkeinek) felismerésére, annak belátására, hogy miben elkerülhetetlen és miben szükséges az életben maradáshoz szemléletmódjának egészen zsigerekig hatoló megváltoztatása.
2. A „vesékgig és velőkgig” hatoló önvizsgálatot rendszerint a sértett lélek tudja leginkább elkerülni. Az, amely mindig keres és talál mentséget és kibúvót arra, hogy magát felmentse. Felmentse a történelemben, a jelenlegi geopolitikai vagy nagyhatalmi konstellációban, a ráruházott politikai döntésekben, az elszenvedett jogos vagy jogtalan sérelmekkel kapcsolatban.
3. Minden helyzetben kizárja az önvizsgálatot a gőgös, kevély lélek, amely sikereiben és harcaiban önmaga dicsőségét felnövesztve süketté válik minden korrekciót követelő hangra, mert mindenek felett való személye sértetlenségének, integritásának a megőrzése.
4. A szellemi-lelki restség mélyén rejlő valódi ok a hitetlenség, amely mindkét alapmagatartás (sértettség és gőg) háttérében ott rejtezik, mint rothadt gyökér. A hit hiánya abban, hogy a sors jobbra fordulhat, az élet megváltozhat és megváltozik. E hitetlenség és a történelmi alázat hiánya adja a sértett lélek szavait vagy a harsány gőg eszméit az emberek szájába.
5. A mulasztásokra való hajlam a szellemi-lelki restség kialakulásának és fennmaradásának másik döntő oka. A halogatás, a taktikázás, a nyíltság elkerülése. A döntésképtelenség. A „Pató Pál-mentalitás” ismert előttünk.

Az idejében meg nem hozott döntések következményei, mint évszázados *guano* kövesednek rá az emberi lélekre, és fojtják el annak egészséges rezdüléseit.

6. A viszálykodás, a megosztottság, az akaratok egyeztetésének képtelensége, ez mind jellemző a szellemi-lelki restségben élőkre, hiszen az egyeztetés és a közös érdekek megtalálása mindig feltételezi a saját szempont feladásának és a magasabbrendű szempontnak való alárendelődés készségét. Azaz a lelki munkát.
7. A szeretet hiánya, meghidegedése. Önmaga felé fordulás, önimádat, önzés. Minden önfeláldozás és odaszánás készségének teljes kihunyása, közömbösség a közösség dolgai iránt⁸.

Milyen hát a magyar ember ma e mérce szerint?

A LELKIISMERET ZAVARODOTTSÁGÁNAK OKAI

ALLELKIGONDOZÁSSAL FOGLALKOZÓ SZAKEMBERNEK, mint e tanulmány szerzőinek is, legtöbbször az a benyomása a hozzáfordulóról, hogy valami vagy valaki elől menekül. Már akkor is menekül, ha valaki a szemébe néz. Menekül a tükör elől. Már e ponton, a kezdődő kapcsolat elején megragadható a lelki gondozó felelőssége — kielégíti ezt a menekülési vágyat, vagy magatartásával, kinyilvánított szemléletmódjával megálljt parancsol. Nyíltan vállalja-e önmagát a menekülő emberrel szemben.

Ahhoz, hogy a másik ember megálljon és valóban a szemünkbe nézzen, meg kell, és olyan emberként kell bennünket meglátnia, mint aki számára ismerős a menekülés és a bukás, mint aki maga is átéli, átélte milyen az. Tehát őszinte, átlátszó, éppen nem menekülő, nem rejtőzködő, de aki nem rejti menekülő „hajlamait”.

A menekülés oka a lelkiismeret kaotikus állapota. Az előzőekben a kialakult helyzet elemeit soroltuk fel, mintegy annak szükségyszerű láncolatát. Ha az ember bármibe belemerevedik, bármihez az életben görcsösen ragaszkodik, előbb vagy utóbb lelkiismereti konfliktusba, krízisbe kerül. (Jézus mondja: „Mert aki meg akarja menteni az életét, elveszti, aki pedig elveszti értem és az evangéliumért, megmenti azt.” Márk evangéliuma 8,35.)

Azért kerül krízisbe, mert a lélek vezetése mindig azonnali cselekvésre indít, és ez rugalmasságot követel. Nem enged megmerevedést, halogatást. Ha ez kialakul, szükségyszerű a bukás. De a lélektől való vezetettség a Teremtő kijelentésén keresztül nyújt olyan rugalmas és eleven eligazodást, ami az ember számára nem hagy kétséget afelől, hogy a mérték örök.

Most azt próbáljuk meg számba venni, hogy a tünetek háttérben milyen tartalmak között bontakozik ki a hasadás és a konfliktus, mi is e zavarodottság belső tartalma, milyen elemekből áll a

kaotikus massa? A válasz jóval egyszerűbb, mintsem gondolhatnánk. A tudattalanba süllyedt — süllyesztett — lelkiismeret hangjáról van szó. Arról, hogy mit kezdünk jelzéseivel? És mit kezdünk a fentebb említett megszólítotttság élményével? [Lásd erről részletesebben az (5) számú jegyzetben]. Elfogadjuk-e a pszichológiát prókátorként, és hagyjuk-e, hogy „az etika rovására bókoljon” nekünk, „szenvédő” embereknek? Milyen lelki fogásokkal igyekszünk gátat szabni a lelkiismeretünk, szorongásaink befolyásának?

Éppen száz éve annak, hogy Freud azonosította azokat az elhárító módokat, amelyekkel, egyebek között, az oly értékes lelkiismeret is a tudat alá számúzható. A hivatkozott elhárító mechanizmusok természetesen a freudi ismeretektől függetlenül is léteznek és működnek. Azonban a pszichoanalízis nem értette meg, vagy nem akarta megérteni, hogy milyen veszélyes a lelkiismeret elhallgattatása. Így kompromittálta magát, hogy ti. bűnrészességet vállalt „bókolva az embernek az etika rovására”, arra történő hivatkozással, hogy a szorongó ember szenvedés-nyomását csökkenti. Alább részletesebben is szeretnénk szólni a már említett Gross-kötet néhány általunk jelentősnek ítélt megállapításáról, most csak egy mozzanatra hívjuk fel a figyelmet. Érdekes és különös adatokat közöl Gross olyan vizsgálatokról, melyekben azt nézték, hogyan változik a pszichoterápiára jelentkező neurotikus betegek két csoportjának állapota a hosszabb ideig tartó megfigyelés alatt. E vizsgálatokból kiderül, hogy a betegek állapota ugyanolyan mértékben változott pozitív értelemben akkor is, ha a diagnózis felállítása után várakozólistára helyezték őket, mint a terápiába vett betegek állapota. Szintén javult azoknak az állapota is, akik gyógyszernek álcázott, farmakológiailag hatástalan készítményt (placebót) kaptak. Ami ennél is meglepőbb volt, hogy akkor is észlelték a javulást, ha a beteggel közölték is, hogy hatástalan placebót kap⁹.

TALÁN NEM ELHAMARKODOTT AZ ÉRTELMEZÉSÜNK, hogy a lelkiismeret tükrébe tekintés, a lelki betegség beismerése — lépés Isten nyilvánossága felé. („Közeledjete az Istenhez, és ő közeledni fog hozzátok.” Jakab 4,8.) A lelkiismeret zavarodottsága esetében nem egyedül azzal van probléma, hogy az ember nem hallgat lelkiismeretére, hanem baj van lelkiismerete útmutatásaival is. Ha követi, akkor is lelki békétlenségbe jut, ha nem hallgat rá, akkor is. Nincs különbség, s az eredmény kioltja az indítékot. „Miért legyek tisztességes, / kiterítenek úgy is, / miért ne legyek tisztességes, / kiterítenek úgy is.” (JÓZSEF ATTILA). Hogyan lehetséges ez? Úgy, hogy maga a lelkiismeret romlott meg. Az a belső iránytű, jelzőrendszer, amely alapján azért nagyjából az ember mégiscsak képes elválasztani egymástól azt, ami rossz, attól, ami jó. „KÁLVIN az *Institutio*-ban világosan megmondta, hogy mi a lelkiismeret? 'Oly érzés, amely mintegy tanúbizonyságul adatott az emberbe és nem engedi, hogy bűneiket eltitkolják, sőt mint vádlottakat a bírói ítélőszék elé vonszolja, s ez mintegy közvetítő Isten és ember közt, mivel nem tűri azt, hogy az ember magába fojtson olyasmit, amit tud, hanem addig zaklatja őt, míg bűnösségének elismerésére nem vezet. A jó lelkiismeret nem más, mint a szívnak belső tökéletessége.' (Inst. III. 19:

15.)” (SEBESTYÉN JENŐ, 1993) Ennek az érzéknek a megzavarodása akkor állhat elő, ha a közösség már nem következetes abban, hogy mit tekint jónak és rossznak, hiszen mindkettő békétlenséget szül, ha az emberek között senki nem rendelkezik belső, a környezettől független értékrenddel. Ezen értékrend „súlypontjainak” nem a közösségben magában kell megtalálhatónak lenni, ahogyan az előfordulhat a tömeghipnózis, a pánik helyzeteiben például (vagy gondolkunk a csoportterkölc fogalmára). Ilyen súlypontokat olyan ember birtokol, akinek életét nem az emberi dimenzióban való tájékozódás, hanem a szellemi lét erővonalai határozzák meg. Vagyis létében a szellemi sík a döntő, hívő ember. Ez esetben rendelkezik olyan viszonyítási, vonatkoztatási ponttal (Isten kijelentése, az írott Ige), ahonnan cselekedeteinek értelme elnyerhető, s függetlenítheti magát a közösség lelkiismereti válságától is. (Ilyen személy volt PÁL APOSTOL azon a bizonyos alexandriai hajón, mely őt fogolyként Rómába vitte, s amely kettőszázhatvanhét utasával teljesen reménytelen helyzetbe került.)

Milyen erők csapnak össze a magyarság lekiismeretében? Mi okozza zavarodottságát? Mi az oka, hogy e zavar a lélek restségét, a „lelki halált” szüli oly sok emberben? Egy szóval úgy válaszolhatnánk, hogy az elhagyottság, a magárahagyottság tudata. *„Én Istennem, én Istennem, miért hagytál el engem? Távol van tőlem a segítség, pedig jajgatva kiáltok!”* — DÁVID KIRÁLY a 22. zsoltárban e mélységes elveszett állapotát jajgatja az égbe. A magyarságot is ez a majdnem paranoid állapot gyötri immár másfél évszázada, mert hisz hiába fohászodik nemzeti imájában Istenhez, nincs válasz. Az elhagyatottság keserűsége („megszenvedte már e nép a múltat s jövődőt!”) mérgezi és bomlasztja lelkiismeretének eresztékeit. Az Istentől elszakadt ember kétségbeesése uralja népünk életérzéseit. Ez az a ragályos kór, amely újra keleszti benne a sértettség és a gőg forrásait, újra lobbantja a lázadás és a hitelenség indulatait, s ez az, ami a halálvágyat táplálja. A magyarság egészét emészti e kór. Szalmalánggá degradálja igaz harcainkat, vereségeinket pedig a világ összeesküvéseként tünteti fel eltorzult tudatunkban¹⁰. Pedig „csak” — elhagytuk az istent.

AZ EMBER MEGOLDÁSA A KRÍZISRE — A PSZICHOLÓGIAI TÁRSADALOM

MARTIN L. GROSS említett könyvében² annak a társadalomnak képét tárja elénk, amely a fejlett Nyugaton már valóság, ám számunkra is „elérhető közelségbe” került, mi több, egyesenesen fenyegető vízióként magasodik a vákuum élményét átélő közösségünk horizontján. A Pszichológiai Társadalom polgár-páciense elbizonytalanodott, és kételyek között él az élet minden szegmensét illetően. Az életstílus, a munka, a magánéleti szféra (magány, válás, házasság, szexualitás) kérdéseiben támogatásra, bátorításra, tanácsokra szorul. A társadalom széles rétegei által képviselt igény kielégítésére hozzáértő és jól szervezett hálózatban működő szakértői

gárda alakult ki, melynek tagjai pszichológusok, pszichoanalitikusok, klinikai területen működő pszichiáterek, a pályaválasztás, a munkalélektan, a szexuálpszichológia és hosszú lenne felsorolni, hogy még mely területeken működő tanácsadó szakemberek. Gross azért tartja lehetségesnek a pszichológia ilyen mértékű befolyásának létrejöttét és egyre differenciáltabb rész tudományokra történő specifikációját (iskolai pszichológia, forensicus pszichológia, pszicholingvisztika, pszichobiográfia etc.), mert

1. a protestáns etika korábbi érték-meghatározó befolyása alárendelt helyzetűvé vált;
2. a lélektani tudományok fejlődésével és a diagnosztikai módszerek árnyaltabbá válásával az egészség és a betegség között csak egyre bizonytalanabban lehet különbséget tenni;
3. a lelki élet zavarai általánossá és széleskörűvé váltak, ezzel egyidőben alig elválasztható módon összekeveredtek az ugyancsak nehezen definiálható boldogság kritériumaival.

E folyamat előrehaladtával arányosan a szakértői gárda a társadalom egyre szélesebb körét tekintheti páciensének, és a mentális egészség kritériumainak új szempontú megközelítésével egyre több természetes reakció kap diagnosztikus címkét. Ez a „*labeling*” megfosztja a század végének emberét attól a jogától, hogy a normalitásban való hit megrendülése nélkül lehessen szenvedő, boldogtalan, szorongó és az élet megpróbáltatásai között vergődő lény. Az emberi problémák többé nem annyira az élet velejárói, inkább a psziché működészavarait látjuk bennük — állítja Gross; ahogyan Isten keskeny útja helyébe is a homeosztázis fogalma lép — folytatható a gondolat. A pszichoterápia feladata, hogy fenntartsa e homeosztázist. Lemondtunk a halhatatlanságba vetett hitünkéről és buzgón próbáljuk elhinni, hogy az ember tökéletesítésének eszközeként a pszichológia szolgál megoldással.

A BŰN HAGYOMÁNYOS ÉS TEOLÓGIAI FOGALMA AVÍTTÁ VÁLT, medicalizáltuk a bűnt, így jött létre a betegség (neurózis) fogalma. A betegséget a pszichoanalitikus elmélet szerint a tudatalattiba száműzött ösztönkésztetések okozzák. E mélyben húzóó okok és a tünetek képződésének mechanizmusa megfejtésének priviligiuma egyedül a kiképzett analitikus terapeutát illeti. A tüneti cselekvés, az álmok, az emberi viszonyulások rendszerének „jelenségvilága” értelmezésekor a rendező elv az az ideológia, amelyet Gross Pszichológiai Eszmének (Idea) nevez. Ez az analitikus szemlélet lényegi attribútuma, melyben a szerző két fontos jellemzőt lát elkülönülni.

1. Környezetorientált és -determinált fejlődésfelfogás. A gének és a biokémiai meghatározottság erős háttérbe

szorulása, az öröklött temperamentum és biológikum vonásainak csak az ún. ösztönerősség kapcsán történő figyelembevétel.

2. Az Idea tagadja, hogy az ember a teremtés műve, és hogy az emberi cselekedetek az Istennel kötött szövetség tartalmának megfelelően kerülnének megítélés alá, vagyis következményeik figyelembevételével. Az Idea szerint inkább az ellenkező irányú gondolatmenet követendő. Az ember nem a tette által ítélni lehet meg és nem igaz teljesen, hogy felelős a tetteiért, hiszen a dolgok nem azok, amiknek az első megközelítésben látszanak. A cselekedetek csak a determináló pszichológiai motívumok, a tudattalan, a gyermekkori élményekben gyökerező személyiség törekvéseinek megértése után válnak érthetővé. A tüneti cselekvés egy sajátos szemantikus hálóként borul cselekedeteink és közléseink világára, és az élet minden pillanatában figyelmeztet arra, hogy nem a tényekre, hanem azok motívumaira kell figyelnünk, ha a világot érteni akarjuk.

FONTOS LÁTNUNK, hogy a terapeutának a betegség létrejöttére vonatkozó „interpretációja” nem pusztán visszafelé teszi érthetővé a beteg számára a kialakulását, hanem magától értődően a narratívum mintegy előrefelé is hat az életesemények erőterében, mint egy rendező elv. Gross kétségbe vonja a neurózis létének megalapozottságát. Szerinte ez nem több, mint egy metafizikai konstrukció, mely arra szolgál, hogy elterelje figyelmünket arról a tényről, hogy szorongásunk normális, sőt adaptív jelenség. Egészséges, építő és éppen a normalitás lényegét hordozza, amennyiben figyelmeztet valamire. A Pszichológiai Társadalom erős konformizáló törekvése éppen abba az irányba hat, hogy a szorongást beteges tünetnek tekintse, tagadja, hogy a szorongás az individualitás lényegét képezné. Az Idea működése ezen a ponton válik érthetővé. Ha a boldogtalanság szinte azonos a betegséggel, akkor a pszichológiai zavar terápiát igényel, ez viszont a pszichológiai establishment erősítésének szükségességét támasztja alá. A már fentebb hivatkozott pszichoterápiás hatásvizsgálatok [lásd a (9) számú jegyzetet] bizonyos értelemben kikezdeni látszanak az *establishment* szigorúan őrzött erődítményeit. A kutatások eredményei arra engednek következtetni, hogy nem a pszichoterápia technikai komponense felelős a gyógyeredményekért. Vagy legalábbis nem egyedül felelős. Várakozólistás betegek között megfigyeltek spontán — minden orvosi beavatkozás nélkül létrejövő — gyógyulási folyamatot. A neurózis eszerint önmagát korlátozó tendenciát mutat, az emberi psziché immanens tulajdonsága, hogy működészavarait önmaga küszöbölje ki egy bizonyos határon belül.

A beteg ember mobilizálja tartalékait, érdeklődése új irányokat vesz, a személyiség erői új és értelmet adó célok szolgálatában rendeződhetnek és meghaladják a korábbi akadályokat. Ám a terápiába vett betegek esetén is fontos és vizsgálandó az ún. placebo-effektus problematikája. E dolgozat szerzői egyetértenek Gross megállapításával, miszerint a pszichodinamikus interpretáció mint narratívum elhanyagolható ahhoz a gyógytényezőhöz képest, amit a terapeutába vetett bizalom, a terápiás kapcsolattal összefüggő várakozás, az orvos biztatása, szuggesztív ereje jelent. Fontos még az is, hogy a terapeuta lelkesedéssel vegyen részt a kapcsolatban, a vonzalomnak és a szimpátiának egy bizonyos minőségét élje át a betegével kapcsolatban, valamint, hogy őszintén és lehetőleg minden érdektől mentesen érdeklődjön a beteg helyzete iránt. A szónak egy neme-sebb értelmében legyen „kíváncsi” a beteg sorsára és történetére. Fogalmazhatnánk úgy is, hogy ami a javuláshoz szükséges, az nem más, mint egy bizonyos ideig tartó kapcsolat, személyes, hiteles, őszinte, intim interperszonális viszony.

A pszichoanalitikus narratívum pusztán ürügy ahhoz, hogy a beteg érzelmileg kötődjön. Gross a pszichoterápiát kulcsrituálénak nevezi, amely a huszadik század pszichológiai vallásának középpontját képezi. E rituáléban a betegsége miatt kiszolgáltatott és befolyásolható beteg reménye, bizalma ötvöződik egy erőterben a gyógyító szakember hitével. Ez a hit arra vonatkozik egyrészt, hogy szakemberként megfelel a szakmai normáknak (tudása és tapasztalata elegendő), másrészt hiszi, hogy a beteg is akar gyógyulni.

ISTEN MEGOLDÁSA EMBERI PROBLÉMÁINKRA — AZ EVANGÉLIUM.

A PSZICHOANALÍZIS BETEGSÉG-FELFOGÁSÁBAN döntő szerepet kapott az egyén ösztönkészlete és a társadalmi-kulturális eredetű felettes én állandó szembenállása. A betegséget e konfliktus élettörténeti eseményeinek, egyedi narratívumok, értelmezések megalkotásával teszi „érthetővé” a beteg számára. Az univerzális narratívum kitölti a beteg és bizonytalan személyiség hézagait, új identitást teremtve összpontosítja az életeseményeket, amint fentebb említettük, nem csak visszafelé, de előre is. Ez az univerzális narratívum valláspótlék-szerepet tölt be, és Isten Igéje helyébe lépve elvonja a valódi igazság megismerésétől az embert. Freud rádöbbenette a huszadik század emberét arra, hogy hiába érzi úgy, hogy „otthon van” tudatában.

A feltételezett determináló erő (a tudattalan) lehetetlenné teszi, hogy otthon érezzük magunkat világunkban és személyiségünkben, hiszen a tudattalan a reá jellemző törvényszerűségek (melyek megismerése a laikus számára nem adatott meg) folytán saját életet él, fenyegeti a pszichés jó közérzetet. Ám talán már az eddigi gondolatmenetünk is világossá teszi, hogy valójában az univerzális narratívum egy

tárgyasított konfliktusra vetíti azt a kellemetlen létérzést, szorongást, amelynek igazi oka az Istentől való eltávolodásban gyökerezik.

Korunk tudományának rehabilitálnia kell az ember metafizikai szükségletét, helyre kell állítania kapcsolatát Istennel.

A PSZICHOLÓGUS FELELŐSSÉGE

Az értelmiség — különösen a lelkigondozásban résztvevők — felelőssége következik az előbbiekből. Tudatosítani kell korunk emberével, hogy a tudomány önmagában nem garantálhat boldogságot az egyén számára, de az Istennek tetszően művelt tudomány, az Isten elé vitt eredmények reménnyel tölthetik el a kutatót és a beteget is. A tudomány eredményeiben Isten felfed előttünk valamit a teremtett világ működéséből (Róm 1,20.). Megengedi, hogy betekintsünk abba, amivel kapcsolatban nem lehet illúzióknak.

Be kell látnunk, hogy világunk sokkal bonyolultabb, sokkal szerteágazóbb, mint azt véges elménkkel meg tudnánk ragadni. Véges létünkben a moralitásra épülő emberi lét törvényeit kell keresnünk, hogy ne ütközzünk össze a számunkra felfoghatatlanul hatalmas Isten szándékaival.

PSZICHOLÓGUS PAPSÁG ALATT azokat a hívő embereket értjük, akik lelkigondozók, és akik lelkiismeretük, Istennel való élő kapcsolatuk alapján felismerték az ún. „tisza tudomány” gőgjének veszélyességét. Ez a papság hivatásának érzi, hogy közvetítsen a bűnös (beteg) ember szenvedése és az Isten végtelen kegyelme között. A bűn feltárása csak akkor maradhat lélektani értelemben jó hatású, ha a beteg érzi, hogy olyan valakivel osztja meg titkát, aki segíti őt, hogy bűneit Isten elé tudja vinni¹¹. Az imádságban a bűnét megvalló ember mellé áll, hogy közösen átélhessék a bűnbocsánat erejét. E papi hivatás annak tudomásulvételét is közvetíti, hogy az embernek Istenben való hite és a tudomány művelése egymástól nem elválasztható. A kutató — mint nagy elődei: PASCAL, NEWTON, EINSTEIN, SCHWEITZER — a huszonegyedik században akkor lesz képes betölteni hivatását, ha időnként feláll mikroszkópja mellől, elhagyja laboratóriumát vagy leteszi könyvét, hogy elcsendesedve megkérdezhesse: Uram, neked tetsző dolog-e amit teszek? Itt, ebben a hazában is ez a kérdés.

VERES SÁNDOR—KAPÁS ISTVÁN

Jegyzetek

(1) Fülep Lajos zengővárkonyi önkéntes száműzetésének éveiben a 20-as évek végén, illetve a 30-as évek elején lelkiismeretet ébresztő tanulmányok sorozatában hívta fel a figyelmet a magyarság pusztulásának erkölcsi-lelki okaira. Nem rajta és a hozzá csatlakozó éber lelkiületű írástudókon múltott a magyarság XX. századi történelmének bukása. Lásd erről: *Magyarok, ne Ka-*

nadába, hanem Baranyába vándoroljatok ki. *Pesti Napló*, 1929. nov. 17. 80. évf. 256. sz. 13-14. A magyarság pusztulása. *Pesti Hírlap*, 1929. nov. 17. 80. évf. 262. sz. 10. A magyarság létkérdése. *Új Magyarország*, 1934. jan. II. évf. 5. sz. 67-70. Nemzeti öncélúság. Válasz, 1934. május I. évf. 1. sz. 2-23.

(2) Martin L. Gross, *The Psychological Society. The impact — and the failure — of psychiatry, psychotherapy, psychoanalysis and the psychological revolution*. 1978 Random House, New York. Jelen tanulmány szerzői Gross könyvének magyar nyelvű ismertetését közlik a *Teológiai Szemle* 1992 (XXXV) 2. számában 100-106. oldal.

(3) Freudnak a neurózis és a vallás kapcsolatáról kimunkált elmélete a *Totem és tabu*, az *Egy illúzió jövője*, valamint a *Mózes és az egyistenhit* című műveiből rekonstruálható. A *Totem és tabu* etnológiai kutatások eredményeit is felhasználva jut arra az eredményre, hogy „az Ödipusz-komplexusban a vallás, az erkölcs, a társadalom és művészet kezdetei összetalálkoznak, egybehangzóan a pszichoanalízis azon megállapításával, hogy e komplexum alkotja minden neurózis tengelyét ...” *Totem és Tabu (A vadnépek és a neurotikusok lelki életének némely megegyezéséről)*. Dick Manó kiadása Bp. é.n. (170-171. old).

(4) Lásd erről bővebben Kapás István—Veres Sándor: *Emberkép — dogmák nélkül (Agygyógyítható-e a schizoid beteg pszichoterápiával)* című tanulmányát. *Pszichológia*, 1988, (8), 3, 379-408. old. Különös tekintettel a *Tudományelméleti fordulat az emberkép felfogásában* című alfejezetre. A szerzők itt WILLIAM RONALD DODDS FAIRBAIRN brit teológus-pszichiáter személyiségelméletének és a freudi ösztönkoncepció kritikájának ismertetése kapcsán érintik vázlatosan a problémát.

(5) Az említett filozófiai hagyomány képviselői közül utalunk Kierkegaardra, aki éppen a hegeli dialektika bírálataként elutasítja azt az Abszolútumot, amely dialektikus fejlődéssel bontakoztatja ki önmagát és mintegy az emberben ismer önmagára. Kierkegaard Istene éppen hogy rejtőzködő, amennyiben a teremtett világ törvényeiben a kvalitatív dialektika uralkodik. Az átmenetekben a kontinuus mozgásformát elutasítva Kierkegaard az ugrás fogalmát használja. A kvalitatív dialektika és az ugrás segít követni a jelenségvilágban az antagonizmusok kiegyenlíthetetlen, feloldhatatlan feszültségét. Erre rímel az egyéni egzisztencia és az én közölhetetlensége, szükségleteinek, aggodalmainak egyedisége, jelentéstelisége. Míg Hegel Abszolútuma megismerhető, hiszen az Abszolútum is az emberben ismer magára, addig Kierkegaard Istene és az ember között áthidalhatatlan a távolság. Isten végtelen és transzcendens valóság. Csak úgy kerülhetünk közelébe, hogy vállalkozunk az óriási távolság, a szakadék átugrására. De tudnunk kell, hogy Istent burkoló homály ekkor sem fog eloszlani. Csak aki az így keletkező bizonytalanságot is vállalja, csak az juthat túl a Kierkegaard által esztétikainak nevezett életszinten (melyre a pillanatnyi élvezetek jellemzőek) és az etikai életszinten (amely pedig a kötelességtudat, a felelősség normái által vezetett). A legmagasabb, a vallási életszintre jut az egyén, ha vállalja az irracionális, bizalommal teli önátadást. Ez az ún. dialektikus lebegés állapota. Isten és ember viszonyában döntő helyen szerepel Kierkegaardnál is, és a kereszténységben is az akarat. A bűnösség a bűn által jelent meg a világon, a bűnösség megelőzi a bűnt. Ám a bűn oka nem abban kereshető, hogy elkövetője nem ismerte fel, hogy mi a helyes, hanem hogy nem akarja felismerni. Ilyen értelemben az ember szabadsággal bír. Szorongásában felismerheti a megváltó üzenetet, hogy nem egyedül (és főképpen nem) a fizikai valóságban van otthon. A szorongást úgy is definiálja, hogy az „a szabadságnak mint a lehetőség számára való lehetőségnek a valósága”. (Sören Kierkegaard *A szorongás fogalma* Göncöl Kiadó Bp. 1993. 52. old.) Kierkegaard elutasítja a bűnre adott pszichológiai magyarázatokat, melyek szerint, aki szorongás révén bűnös, az ártatlan, mert nem ő maga, hanem egy idegen erő (maga a szorongás) volt, mely az egyént megragadta. „Minden arra

utaló elképzelés, hogy a tilalom izgatja, vagy hogy a csábító becsapta, csak felületes megfigyelőnek szolgál elegendő kétértelműséggel, meghamisítja az etikát, a mennyiségi meghatározás irányában hat, és a pszichológia segítségével az etika rovására bókol az embernek. Ezt a bókot mindenkinek, akinek felett etikai érzéke van, ki kell kérnie magának, mint új és még szédítőbb csábítást." (Idézett mű 53.old.).

(6) Elsősorban Bibó Istvánnak *A magyar demokrácia válsága, Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem*, valamint a *Zsidókérdés Magyarországon 1944 után* című tanulmányaiban kifejtett elemzéseire gondolunk. In: Bibó István *Válogatott tanulmányok 1945-1949*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1986., 13-80, 569-620, 621-798.

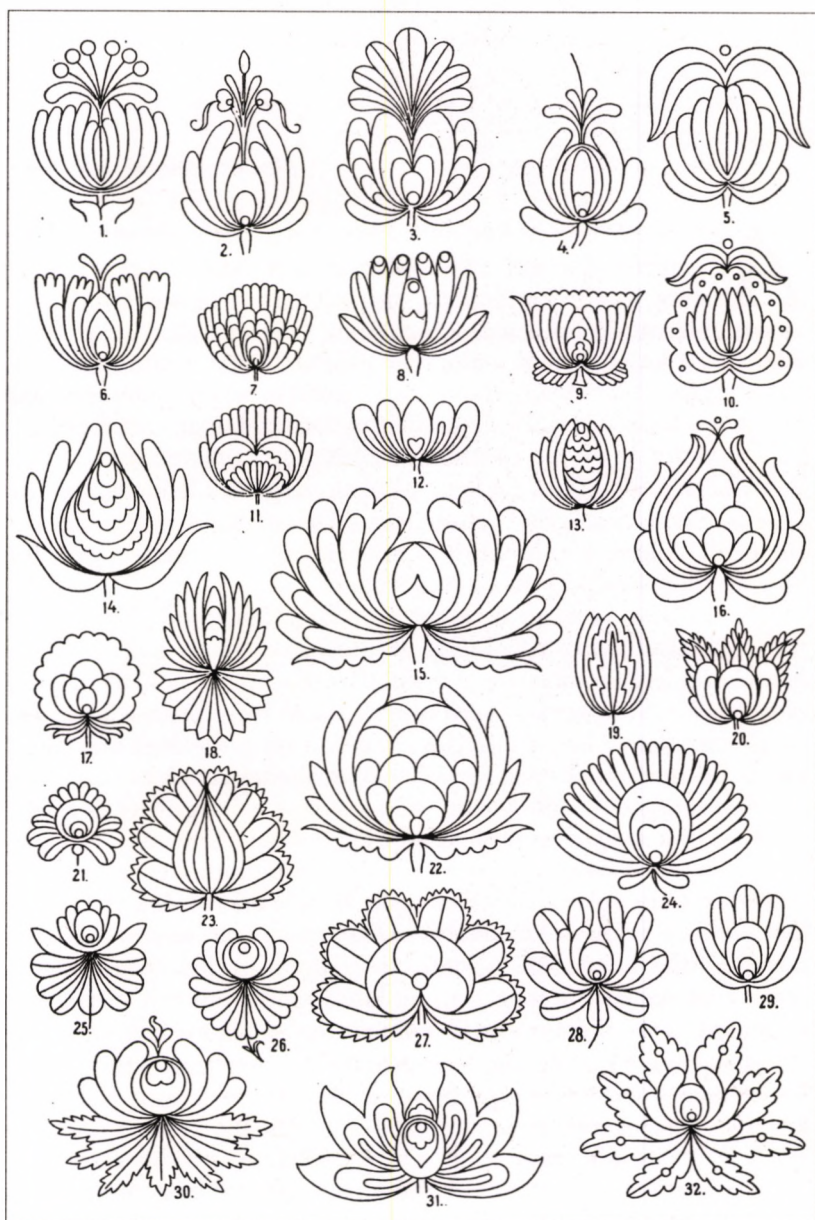
(7) Fülep Lajos: *A magyarság pusztulása. Pesti Napló*, 1929. nov. 26. 80. évf. 262. 10.

(8) Az itt felsorolt, és az általunk a magyar lelkiségre jellemzőnek tartott jegyek érdekes összevetést kínálnak az olvasó számára a következő munkákban foglalt megállapításokkal. BODA ISTVÁN: *A magyar személyiség főjegyei*. 1942. Boda István: *A magyar lelkiség*. 1943. Boda István: *A magyar személyiség megismerésének módszerei*. 1941. Boda István: *A „magyarság”, mint lélektani kérdés*. 1940. Ezek a művek az 1938-1944 között megjelenő *Új élet felé* című tanulmányosorozat köteteiként jelentek meg Budapesten a Studium Kiadó gondozásában.

(9) Martin L. Gross többek között a következő vizsgálatok adatait közli. EYSENCK, HANS J., *The Effects of Psychotherapy. International Journal of Psychiatry*, Vol. 1., 1965. pp. 97-168. Eysenck, Hans J., *The Effects of Psychotherapy. An Evaluation. Journal of Consulting Psychology*, Vol. 16., 1952., pp. 319-324. GOTTSCHALK, LOUIS-A. FOX-RUTH A.-BATES, DANIEL, E. *A Study of Prediction and Outcome in a Mental Health Crisis Clinic. American Journal of Psychiatry*, Vol. 130., No. 10. October 1973., pp. 1107-11. FRANK, JEROME D., *The Role of Hope in Psychotherapy. International Journal of Psychotherapy*, Vol. No.5., May 1968., p. 386. SHAPIRO, ARTHUR K., *Placebo Effects in Medicine, Psychotherapy and Psychoanalysis*, from Chapter 12 in Bergin, A.E, and GARFIELD, S. L., eds. *Handbook of Psychotherapy and Behavioral Change. Empirical Evidence* New York. Wiley, 1971. pp. 439-73. BRILL, NORMAN Q., et al., *Controlled Study of psychiatric Outpatient Treatment. Archives of General Psychiatry*. Vol. 10. , 1964., pp. 581-95.

(10) „A jelent is elég tudnunk, benne azt, amit KÖLCSEY elveszni akarásnak nevez, s hogy ez száz év után nemcsak megvan még, hanem most arat legdúsabban. 'Mondanám: imádkozzatok e népért, de ezért talán már imádság sem használ. Mert hiszen önmaga akar elveszni.'” Fülep Lajos: *Pusztul-e a magyarság? Nyugat*, 1933. okt. 1. XXVI. évf. 19. sz. 281-287.

(11) Lásd erről kissé részletesebben jelen dolgozat szerzőinek egy korábbi tanulmányát. Kapás István—Veres Sándor: *Pszichoanalízis, morál és a keresztény eszmeiség. (Adalékok a magyarországi katolicizmus Freud-recepciójához)*. Kézirat. E tanulmányban a szerzők a korabeli — két világháború közötti — magyar teológiai irodalom áttekintésével próbálták rekonstruálni a keresztény morál és a pszichoanalízis viszonyát.

SZÜCSMESTEREK RAJZAIBÓL

MINDSZENTY BÍBOROS NEW BRUNSWICKBAN

I. Az előkészületek

P. Füzér Juliánnak, köszönettel

ANÉGY ÉS FÉL ÉV ALATT, amit a bíboros haláláig idegenben megélt, igen sokat tett a külföldön szétszóródott magyarság összefogásáért. Emlékiratai szerint három fontos tennivalóját akarta megvalósítani a számkivetésben. Önmaga által kitűzött feladata volt az emigráns magyarok pasztorációja; a kommunizmus valódi mibenlétének a bemutatása és további terjeszkedésének akadályozása kéziratának kiadásával és nyilatkozataival, szentbeszédekkel; valamint az ország (de nem a rezsím) helyzetének javítása minden lehetséges módon. Ezeket a célokat szolgálták lelkipásztori körútjai is. Németországtól Portugáliáig, a Dél-afrikai Köztársaságtól az Egyesült Államokig hihetetlen energiával, lényegében pihenők, megszakítások nélkül járta a nagyvilágot.

1973-as kanadai és amerikai látogatása mind lelkipásztori, mind politikai szempontból nagy jelentőségű esemény volt. A néhány hetes körút legsikeresebb része minden bizonnyal az a néhány nap volt, amelyeket a New Yorktól nem messze fekvő New Brunswick-i Szent László-templom felszentelésére és közvetlen környezetének meglátogatására áldozott. A bíborost komoly előkészülettel várták és őszinte lelkesedéssel fogadták mindenütt, de a kisváros előkészületei és a lebonyolított ünnepség messze felülmúlta az út többi állomását.

A követségről való kiszabadulása utáni mindkét amerikai útját alapos szervezőmunka előzte meg. Bécsbe érkezését követően sokan hívták a prímást Amerikába; elsőként a nyugati részről Kalifornia szerette volna üdvözölni. A kinti szervezőmunkát JASZOVSZKY JÓZSEF érseki tanácsos kezdte meg, s amint kitudódott a bíboros lelkipásztori útjának terve, hamarosan jó néhány meleg hangú levelet kapott, magánszemélyektől éppúgy, mint hivatalos szervezetektől. Többek között San Francisco polgármestere, ALIOTO, valamint Kalifornia kormányzója, az akkor még kevésbé ismert hajdani filmszínész, RONALD REAGAN is hangot adott a bíboros érkezése fölött érzett örömeinek, és szívélyes hangon invitálták a magyar főpásztort az Egyesült Államokba. [CSONKA EMIL: *A száműzött bíboros*; San Francisco-München, 1976., 134. o.]

VÁLÓSZÍNŰLEG MÁR 1972 ELEJÉN felmerült az amerikai körutazás terve. Talán közrejátszott a bíboros elhatározásának megszületésében NIXON elnök születésnapi távirata is, melyet 1972. március 29-én küldött, s amelyben kiemelte Mindszentynek a magyar nép szabadságáért hozott áldozatát. [Congressional Record. Vol. 118. No. 49.] Fontos volt ez a gratuláció, mivel a bíborosnak a követségről való távozása (indirekte eltávolítása), illetve a rezidencia elhagyásának előkészítésére tett lépések, talán néhány követségi dolgozó tapintatlanságának következtében is, nem nevezhető a legjobban szervezettnek; s biztos, hogy Mindszenty is némi keserűséggel gondolt minderre, ha nem is saját személye, de az országon esett sérelem miatt. Nixon 1971-ben burkolt formában Mindszenty tudomására hozta ugyanis, hogy a főpap (és az USA) számára a leghelyesebb az lenne, ha elhagná a budapesti követséget. Nyilvánvaló, hogy ez a lépés előfeltétel volt az Egyesült Államok számára a KÁDÁR-kormányval való tárgyalásokhoz. A távozás szükségességét alá támasztó kimondott érvek azonban nem a kommunizmus felé való politikai és gazdasági nyitást hangoztatták, hanem a bíboros rossz és esetleg rosszabodó egészségi állapotára hivatkoztak, amely kellemetlenségeket jelenthet a követség számára. Az Egyesült Államok elnöke azonban vélhetőleg nem csak hogy nem akart konfrontációt a magyar egyház vezetőjével, de az is valószínű, hogy nagy tisztelője volt Mindszentynek; de az a politika, amelyet Nixon testesített meg, s amely az egész évtized nyugat-európai közgondolkodására rányomta a bélyegét, az „enyhülés” politikája volt. Kapukat kezdtek nyitni Kelet felé, s ezt akadályozta a meg nem alkuvó Mindszenty, írásaival, beszédeivel, de a pusztá létezésével is. Nixon születésnapi távirata az emberi nagyság elismerésének szólt, s Mindszenty, *Emlékiratai* utolsó lapjainak tanulsága szerint megértette ezt. Ugyanakkor pontosan tudta azt is, hogy az egész világon eluralkodott szemléletmód megváltoztatására van szükség; a keleti és nyugati materializmus más-más eszközökkel megvalósítható visszaszorításához, mert ez lesz a megszállt országok felszabadításának előfeltétele. Lehetséges tehát, hogy a nyugati anyagelvűségnek és gyakorlati ateizmusnak a kinti magyar közösségekbe való betörését megakadályozni szándékozó lelkipásztori körútja megtételéhez fontos indító ok volt Nixon távirata is, mely kifejezésre juttatta az elnöknek a bíboros iránt érzett tiszteletét.

A *Weekly Bulletin*, a New Brunswick-i Szent László-templom értesítője 1972. október 8-án kiadott számában adta hírül először, hogy a hatalmas áldozatok árán renovált magyar templom fölszentelésére Mindszenty bíborost szeretnék meghívni:

Még minden nagyon, de végtelenül nagyon bizonytalan, de reméljük, hogy Mindszenty bíboros hercegprímás úr fogja felszentelni a renovált Szent Lászlót. Két hete father Julián Barbertonban, Ohio-ban volt, és résztvett a hercegprímás úr útját előkészítő bizottság gyűlésén.

A bíboros 1973-as útjának középpontjává lett New Brunswick közepes (amerikai viszonylatokban inkább kis) méretű városka, 40-50

ezer lakossal és virágzó magyar közösséggel, nem messze New Yorktól. Az 1880-as népszámlálás szerint még csak egyetlen magyar élt itt, de 1905-ben a 23.133 fős városnak már 8,7%-a vallotta magát magyarnak, tehát több, mint 2000 ember. Az egyházközség hivatalosan 1904. október 25-én alakult meg SZENECZEY JÁNOS vezetésével, s a kivándorlók, plébánosuk több mint négyszázezer dolláros nagylelkű támogatásával, teljes apai örökségével, meglepően hamar plébániát és templomot építettek, amely 1906. július 4-én lett fölszentelve. Egy évvel később már a magyar nyelv tanítása is megkezdődött, és 1913-ban az Isteni Szeretet Leányai rendjéhez tartozó tanítónővérek érkeztek Magyarországról, 1914-ben pedig megnyílt a magyar iskola. Fontos változás volt az egyházközség életében, hogy 1923-tól kezdve a plébániát ferences szerzetesek vezették; elsőként KALMÁR ÖZSÉB (1893-1982) Gyöngyösről érkezett teológiai tanár. A hatvanas évek végén a templom mindinkább leromlott állapota és a Vatikáni Zsinat liturgiai rendelkezései miatt elkerülhetetlenné vált a felújítás. A munkálatokat irányító FÜZÉR JULIÁN plébános atya első lépésként felmérte a hívek számát és helyzetét. A jól sikerült „népszámlálás” kiértékeléséből kisebb szociológiai tanulmány kerekedett, s az érdekes munka Mindszenty bíboroshoz is eljutott Bécsbe. A magyar főpap fölfigyelt az amerikai Szent László plébániára és gratuláló levelet küldött Julián atyának. Ez volt az egyházközség és a bíboros között az első kapcsolódási pont.

A templom művészeti megújítását KÁKONYI ASZTRIK OFM (1923-1990) végezte, aki egy személyben volt építész, festőművész és szentírástudós. A szerzetes elképzelései nyomán a neogótikus templom nemcsak ment maradt bármiféle amerikai giccstől és utánzattól, nemcsak kimaradt a műmárvány és művirág a díszítésből, hanem, mint Asztrik atya egyéb alkotásai, művészi szempontból is egyedülállónak és összetéveszthetetlennek vált. A Magyarországról érkezett szerzetes munkásságának egyik igen jelentős alkotása lett a Szent László plébániatemplom.

AZ EGYHÁZKÖZSÉG MEGHÍVÁSÁT elsőként a New Brunswick-i HAJDÚ-NÉMETH házaspár tolmácsolta szóban a bíboros 1972-es karácsonyi audienciáján. [*Katolikus Magyarok Vasárnapja* 1979. máj. 20.] Mindszenty örömmel illesztette amerikai körutazásának tervébe a jól szervezett közösség meglátogatását és templomának fölszentelését. Az út szervezésének elsődleges eszköze a levelezés lett. A témérdek dokumentumból jól kiolvasható az egyházközség mindennapos élete és várakozása éppúgy, mint a hetvenes évek elejének ellentmondásos politikai légköre. A szervezés nem volt se könnyű, se minden zökkenőtől mentes, ám a fáradozásokat végül nem remélt siker koronázta.

MÉSZÁROS A. TIBOR, a primás titkára, Mindszenty személyes utasítására 1972. november 8-án az amerikai út tengerentúli szervezőjének, MSGR. SABÓ JÁNOSNAK küldött levelében az Amerikai Katolikus Liga új ügyvezető elnökének P. Füzér Juliánt javasolta, hogy a szervezetet szélesebb alapokra lehessen helyezni, valamint megköszönte Sabonak a bíboros amerikai útjának előkészítéséért tett fára-

dozásait. [Magyar Forráskutató és Levéltár; a továbbiakban: MFKL. Mind. II. 1.]

ALIGA VEZETŐSÉGÉNEK MEGVÁLTOZTATÁSÁRA VONATKOZÓ jószándékú javaslat, amelynek célja egyedül a segítség volt, vélt és valós érdekeket sértett, ellentéteket szült és keserúséget okozott sokak számára. Az Amerikai Katolikus Liga működése nyilván nem lehetett a legeredményesebb, hiszen magyar plébániák és templomok sokasága néptelenedett el és szűnt meg a hatvanas-hetvenes években. Igaz, nagyon nehéz helyzetben voltak a szervezet irányítói is. A gazdasági föllendülés időszakában, a gyakorlati materializálódás és különféle szekták intenzív terjeszkedésének korában az amerikai magyarság jelentős része semmiféle áldozatot nem vállalt szívesen, s életcéljának inkább a teljes beolvadást, mint az elkülönülést is jelentő identitás-megőrzést választotta. A hanyatlás tehát részint törvényszerű volt. A bíboros kérésében viszont a Liga korábbi vezetői félreinformáltságot láttak, más szempontból pedig a Liga működési szabályzatának veszélyeztetését, hiszen az ügyvezető elnököt nem külső döntés, hanem belső választás útján jelölték ki korábban. Ezt a nehéz helyzetet néhányan tovább élezték azzal, hogy megpróbálták ellenségeskedést szítani Msgr. Sabo és P. Julián között. Az ellentéteket teljesen csak a bíboros amerikai útja, a főpásztorral való személyes találkozás simította el. A bíboros titkárának e levele egyébként, valamint a Liga vezetőségének megváltoztatására vonatkozó javaslata egy ideig még titokban maradt, ám amikor P. Julián, a szervezet egyik alapítója is tudomást szerzett róla, Sabo személye és munkássága iránt érzett tisztelete jeléül nem fogadta el ügyvezető elnökké való jelölését. Sajnos azonban e lépése már önmagában nem volt elegendő az ellentétek éleződésének megakadályozásához.

A New Brunswick-i egyházközség vezetője, P. Julián, a barbetoni gyűlés után hamar rendszeres kapcsolatot teremtett a kanadai és amerikai út többi szervezőjével, és a lehetséges vendéglátók között is rendkívül intenzív információcsere indult. Naponta levelet váltottak, néha többet is, és szinte minden egyes borítékba az utazásra vonatkozó új javaslatot zártak a feladók; egyre több és több helyre hívták a magyarországi rezsim áldozatainak szimbólumává vált bíborost.

A megkezdődött készülődésről, Mindszenty látogatásának legújabb fejleményeiről örömmel tájékoztatta olvasóit a New Brunswick-i *Weekly Bulletin* 1972. december 3-i száma:

Mindszenty bíboros úr jön! Ha a jó Isten is úgy akarja, a tervek szerint Mindszenty bíboros hercegprímás úr megújított templomunkat június 3-án, vasárnap áldja meg a 10:30-as szentmise alatt.

Ez a nyár eleji időpont azonban gyorsan megváltozott. Sabo Jánosnak válaszolva 1972. december 13-án kelt levelében maga a bíboros intézkedett kéziratának kiadásáról, valamint a könyvkiadással kapcsolatos újabb nehézségek miatt az eredetileg nyár elejére tervezett amerikai út elhalasztását javasolta az őszi idényre. [MFKL. Mind. I. 26]

A SZÖVEG ELŐKÉSZÍTÉSÉNEK PROBLÉMÁI MELLETT azonban más, előre nem látható gondok is jelentkeztek. Mindszenty tervezett amerikai útja soha sem volt kívánatos a Kádár-kormány számára; de az idő múltával, ahogyan egyre inkább nyilvánvalóvá vált, hogy Mindszenty nem fog visszavonulni, és a véleményét is nyíltan hirdeti haláláig, a keleti politika irányítói mind több veszélyt fedeztek föl egy esetleges tengerentúli körútban. A nyomtatott szöveg-nél ugyanis hatásosabb az élő beszéd, többekhez eljuthat, s ezt Mindszenty is jól tudta... A kommunizmus bűneinek szakadatlan hangoztatása pedig könnyen véget vethetett volna a politikai olvadásnak.

Az enyhülés ellenére továbbra is hidegháborús korra, valamint a keleti módszerekre mi sem jellemzőbb, mint hogy egy magát közelebről meg nem nevező szervezet Aggódó Amerikai-magyar Katolikus Bizottsága (*Concerned American Hungarian Catholics*) aláírással, memorandumot küldött valamennyi amerikai bíborosnak és püspöknek azzal az *expressis verbis* kimondott céllal, hogy Mindszenty amerikai útját megghiúsítsa. Ma már valószínűleg lehetetlen kikutatni, hogy a névtelen levelet a MIKLÓS IMRE vezette Állam- és Egyházügyi Hivatal vagy a Magyar Külügyminisztérium (esetleg a hazai titkosszolgálat) utasítására fogalmazták-e meg, de hogy nem amerikai „szellemi termék”, az a *cui prodest* kérdés feltevésével bizonyítható. Amerikai terjesztőinek neve azonban nem maradt titokban, s az emigrációban sokan pontosan tudták (és tudják most is), hogy kik akarták a bíboros amerikai útját megakadályozni. Az iromány érvelése azért érdekes, mert a Mindszentyt támadó legfőbb vádpontja elhangzott már jóval korábban, 1949-ben, a budapesti tárgyaláson, de különös módon ma is, 1994-ben, az egyik legtöbbet hangoztatott érv a szenttéavatás ellen: a bíboros állítólagos antiszemitizmusa és nácibarát magatartása. A levél névtelen szerzői szerint Mindszenty az amerikai püspöki kartól megszerezhető anyagi haszon, valamint a WISZYNSKI lengyel bíboros amerikai útjában rejlő politikai előnyök reményében szeretne az Egyesült Államokba utazni. A fogalmazás egyébként hallatlanul ravasz és kifinomult: nem közvetlen módon támad, nem Mindszenty mártíriumát vonja kétségbe vagy bűnösségét hangoztatja (hiszen ez XII. PIUS pápa nyílt kiállása után nem kecsegtethetett volna eredménnyel), hanem az öregedő főpap szellemi és lelki leromlottságát, makacsságát marasztalja el a már említett „antiszemitizmus” vádjá mellett. Tekintélyre hivatkozó érvelés-ként pedig az anonimitásba burkolózó szerzők megemlítik, hogy Európában senki sem fogadja már a kellemetlen és szenilis bíborost, és az amerikai püspökök is húzódoznak a látogatástól. (Tehát a levél címzettjei! Szorosan véve nem tartozik a témához, mégis szükségesnek tartjuk megemlíteni, hogy azt a magyar főpapot vádolták és vádolják antiszemitizmussal, aki a püspöki kar tagjaként tiltakozott a zsidók elhurcolása ellen 1944-ben, 1945-öt Sopronkőhidán érte meg a nácik fogságában, s akinek bebörtönzése és elítélése ellen — a *Fekete Könyv* szerint [16. o.] — amerikai zsidók tüntettek; aki emlékirataiban egyetlen antiszemita kijelentést sem tett!)

JASZOVSZKY JÓZSEF nem késlekedett az amerikai katolikus főpapoknak és a nyilvánosságnak írt válaszával, melyben pontról pontra cáfolta a névtelen levélben terjesztett vádakat. [Csonka 1976. 136. o.] Az amerikai püspökök P. Füzér Juliánnak írt leveleiből kitűnik, hogy Jaszovszky cáfolata nélkül sem hitték el egy percig sem a rágalmakat, azt viszont több főpap is elgondolkodtatónak tartotta, hogy miért és kik akarják meghíúsítani a tervezett utat. A bíboros is reagált a névtelen levélre, de nem vitatkozott az állításokkal, mivel annyira egyértelmű volt a szerzők szándéka, hogy a rágalmak nem szorultak cáfolatra. Jaszovszkynak a következőket írta:

Kedves Fiam, értékes közlését köszönöm. A beadvány, amellyel névtelenek engem befeketíteni akarnak, íróik ellen tesz tanúságot szinte minden cáfolat nélkül [...] [Csonka 1976. 137. o.]

EZ A SOKSZOROSÍTOTT IROMÁNY persze csak egyetlen a minden jel szerint szervezett és összehangolt támadás dokumentumai közül. Sokan Szent István koronájának hazahozatalát is e kampány részének tekintették; a bíboros ugyanis határozottan ellenezte, hogy a szovjet megszállók segítségével, puccs útján hatalomra került Kádár-kormány megkaparintsa a magyar történelem első számú hatalmi szimbólumát. Ne tévesszen meg senkit, hogy a koronát csak Mindszenty halála után hozták haza, mert a *The Washington Post* már 1972. április 29-i számában közölte, hogy Kádár János az országba érkezés előtt hangsúlyozta igényét a koronára.

A Mindszenty amerikai utazása ellen intézett támadások közül az egyik legérdekesebb KOSÁS IMRE cikke az *Itt-Ott* VI. évf. 2. számában. Ez az írás Mindszentyt svábból lett magyarnak titulálja, aki még a nevét is megváltoztatta. A magát tizenkilenc évesnek nevező szerző szerint a bíboros kompromisszumképességének hiánya okozta a magyar egyház tragédiáját, és, mivel Magyarország államformája a népköztársaság, Mindszenty sem használhatja a hercegprímási címet. Az írás nyomán hónapokon keresztül közölték a tiltakozásokat, és végül a rosszindulatú cikk szolgáltatott alkalmat egy, az emigrációban és idahaza élőket újra meg újra foglalkoztató problémára, a *ki a magyar* kérdésének alapos megtárgyalására.

Mindszenty, látogatására készülvén 1972. december 31-én évvégi üzenetet küldött az emigráció magyar híveinek. A Szent László templom hirdetőtábláján felszólítás jelent meg:

Kedves magyar testvér! Írj levelet Mindszenty bíboros úrnak. Köszönd meg neki a mai napra küldött üzenetét [...]

Sabo János év elején küldött, immáron hivatalos meghívó táviratára Mindszenty a következő választ adta:

Méltóságos Uram, köszönöm a január harmadiki táviratot. Szívesen beleegyezem az őszi látogatásba. Lehetőleg nem a lengyel primással egyidőben. Inkább előtte, mint utána négy-öt hetet tudnék tölteni az Allamokban. [...] Bécs, 1973. január 10. [MFKL Mind. I. 25.]

Az út pontosabb terve is kialakult lassan. 1973. február 19-én kelt, Msgr. Sabonak írt levelében a bíboros már közelebről is részletezte az amerikai körutazásra vonatkozó elképzeléseit: nincs ellenvetése arra az Amerikából érkezett javaslatra, hogy a megérkezés New Yorkban legyen. [MFKL. Mind I. 27.]

A hónap közepén New Brunswickban megalakultak a bíboros látogatását és a templomszentelést koordináló bizottságok, amelyekben ötven-ötven tag tevékenykedett az utazás sikeres lebonyolítása érdekében. Tiszteletbeli elnöknek elsőként a mindenki által becsült TAKÁCS JÓZSEF megyebíróvá választották, de később Trentonban a törvényszékek igazgatóságának vezetője úgy ítélte meg, hogy a bíboros tiszteletére adott díszebédnek Takács József mégsem lehet az elnöke, sem áldomásmestere, mert a rendezvény célja — legalábbis részben — a pénzgyűjtés volt. A bíboros utazásának keleti részére összegyűjtött pénz kezelőjének KUKOR BÉLAT, a Magyar Bank elnökét választották meg. Az egyházközségi lap hírül adta az utazás aktuális plébániára vonatkozó tervezetét is: —————

Most már hivatalos: Mindszenty bíboros úr csütörtökön, szeptember 6-án, megérkezik New Yorkba, vasárnap, szeptember 9-én [...] megáldja az új Szent László-templomot. [Weekly Bulletin 1973. márc. 4.]

Az útiterv mind hosszabb és mint terebélyesebb lett. A bíboros amerikai hívei aggódva szemlélték az egyre fárastóbb program tervezetét. A 81 éves, sokat szenvedett főpap számára minden valószínűség szerint nem lett volna könnyű vállalkozás az egész körutazás. SZIMONISZ LÁSZLÓ orvos 1973. március 20-án Sabo Jánosnak írt levelében a tervezetet alaposan megvizsgálva több olyan javaslatot is tett, amelyek a bíboros kényelmét voltak hivatva szolgálni. Felhívta például a szervezők figyelmét, hogy tegyenek meg mindent a határok átlépésénél a motozások elkerülésére, hiszen ez esetleg a bebörtönzésének emlékeit elevenítheti föl a bíboros számára. Észszerű javaslatokat tett a közlekedési eszközök megválasztásra is, elsősorban a kényelmetlenségek elkerülését tartva szem előtt. [MFKL. Mind. II. 1.]

1973. március 25-én a *Katolikus Magyarok Vasárnapja* című folyóirat közölte Sabo János Mindszentyhez írt levelét, melyben a látogatás újabb módosítását kérte:

A clevelandiak egy kis változtatást kértek. Szeretnék, ha Eminenciás uram egyenesen Clevelandbe repülne. [...] A clevelandi látogatás után, szeptember 6-án következne New York [...] Szeptember 19-én kerülne sor Kanadára.

DE NEMCSAK AZ ÚTITERV, hanem az út jellegének meghatározása is gondot jelentett. 1973. április 9-én Füzér Julián atya a bíborosnak írt levelében részletezte az amerikai magyarok részéről kialakult erre vonatkozó elképzeléseket. [MFKL. Mind. III. Mind. file. I.] Az egyik álláspont szerint az út szigorúan lelkipásztori lenne, míg a másik politikai előnyöket is megszerezhetőnek vélt Magyarország számára, azáltal, hogy az óhaza a tömegkommunikáció révén ismét az érdeklődés középpontjába kerülhet. A „tisztán lelki-

pásztori út" elgondolása az eltelt húsz év távlatából szemlélve kissé naivnak látszik, hiszen egyetlen momentumot felejtettek el az út jellegével foglalkozók: magát a primást, megváltoztathatatlan személyiségét.

A New Brunswick-i bizottság már május elsején megkezdte a bíboros tiszteletére adott díszebéd meghívóinak postázását. A tervezett időpont szeptember 12. este 7 óra volt, és eleinte kb. 600 főre számítottak. [*Weekly Bulletin*, 1973. ápril. 29.]

NEM MEGLEPŐ, hogy a keleti politika az Egyesült Államok főpapjainak küldött névtelen levelek sikertelensége után sem mondott le arról, hogy a bíboros amerikai útját megakadályozza, s új eszközöket bevetve, a diplomáciai kapcsolatok révén próbáltak meg eredményt elérni. Az érvelés lényege most már kimondottan az volt, hogy Mindszenty amerikai útja zavarja az enyhülési politikát, s ráadásul a magyar főpap konzervatív személye ellentétben áll az amerikai szabadságeszménnyel. Az önellentmondó argumentáció a Magyarország szabadságáért meghurcoltatást és börtönt vállaló főpapot a szabadság ellenségévé próbálta tenni! Még a *Time* magazin is közölt olyan cikket az utazás előtt, mely szerint Mindszenty a hidegháború utolsó szimbóluma... Az eredmény nem maradt el, és az ellenkampány méreteit és módszerét látva Mindszenty az amerikai út elhalasztása mellett döntött. [Csonka 1976. 137. o.] (Meg kell jegyezni, hogy a bíboros valóban ellensége volt annak az enyhülési politikának, amelynek lényege a keleti tömb országainak szuverén államként való elismerése volt; annak az enyhülési politikának, amely az erőszakkal hatalomra juttatott és mesterségesen, katonai úton pozícióban tartott kormányokat tárgyalófélnek tekintette. Még a „kormány” névhasználat ellen is tiltakozott Kádárékkal kapcsolatban, és helyette a „magyarországi rendszer” kifejezést javasolta. Ugyanakkor többször felhívta a figyelmet arra, hogy Magyarország nem Kelet-Európa, még ha szovjet megszállás alatt áll is. Ma már világosan látszik, hogy az idő Mindszentyt igazolta, és a Szovjetunióknak tett engedmények semmiféle eredményre nem vezettek, viszont lehetséges, hogy jócskán meghosszabították a birodalom fennállását.)

1973 május 17-én a bíboros a következő levelet írta Sabo Jánosnak:

Méltóságos Uram, összetorlódott itteni nagymérvű elfoglaltságom miatt és azért is, hogy látogatásom a most várhatóanál nyugodtabb helyzetben mehessen végbe, úgy határoztam, hogy az idei őszi utamat az Egyesült Államokba, Dél-Amerikába és Ausztráliába a jövő évre halasztom. [...] [MFKL. Mind. II. 1.]

A bíboros elhatározása hatalmas csalódást keltett a clevelandi és New Brunswick-i hívek körében, akik mindent megpróbáltak, hogy Mindszenty a tervezett hosszú és fárasztó körút helyett legalább őket látogassa meg. A Kongresszus és a State Department politikáját egyaránt jól ismerő HABSURG OTTÓ is azt tanácsolta a primásnak, hogy hosszabb amerikai körútja előtt először tartson „főpróbát”, amelyen egy nagyobb amerikai magyar közösséget meglátogatva felmérheti, hogy milyen lesz kinti fogadtatása az emberek és a sajtó részéről. [Csonka 1976. 138. o.]

Az általános bizonytalanságra mi sem jellemzőbb, mint hogy a *Weekly Bulletin* 1973. május 20-án kiadott számában közölte híveivel: Bíborosunk jön! A hír hivatalos és végleges; majd egy hétre rá, május 27-én:

Mindszenty bíboros atya nem fogja meglátogatni az Egyesült Államokat és Kanadát az ősszel... Az egyházközségi tanács csütörtöki gyűlésén úgy határozott, hogy Julián atya és Mr. Hajdu-Németh Lajos Bécsbe repülnek és személyesen kérik meg a bíboros atyát, hogy templomunkat szentelje föl szeptember 9-én.

Az elhatározást tett követte, és — mint a június 3-iki szám hírül adta — a bíboros fogadta a küldötteket csütörtökön, május 31-én este, akik ezt követően június 4-én tértek vissza New Brunswickba. A következő vasárnap, június 10-én a lap örömmel újságotla:

Bíborosunk jön! „Én vagyok hálás, én köszönöm, hogy New Brunswickba mehetek templomszentelésre” — mondta Mindszenty bíboros úr Fr. Juliánnak és Hajdu-Németh Lajosnak, amikor felkeresték.

1973 júniusára tehát, az amerikai út szervezőivel Bécsben folytatott személyes megbeszélés után a bíboros mégis az 1973-as őszi, de lerövidített útiterv mellett döntött. Június elején ugyan a *Katolikus Magyarok Vasárnapja* címodalán közölte, hogy Mindszenty József bíboros hercegprímás jövő évre halasztotta amerikai körútját, ám ez az információ tévedésnek bizonyult. A Bécsből érkező Sabo János adott interjút a lapnak, amelyben elmondta, hogy a bíboros könyvének kiadási nehézségei miatt 1973 őszén csak rövid amerikai utat tudna tenni, ezért inkább jövő évre halasztja lelkipásztori látogatását.

Június 1-jén kelt a bíborosnak az a levele, amelyet a New Brunswick-i templomszentelés ügyében írt Füzér Juliánnak, s amelyből kiderül, hogy az őszre tervezett amerikai út alkalmával Mindszenty okvetlenül szeretne találkozni a kinti magyar papsággal is, hogy az 1974-re tervezett hosszabb amerikai útját megbeszélje velük.

BÁCSKAI H. BÉLA, a Politikai Foglyok Szövetségének vezetője, kicsit megkésve értesült Mindszenty utazásának tervéről. A bíborosnak írt levelében kihallgatást kért a Szövetség képviselői számára Duylestownban. Mindszenty 1973. június 13-án kelt válaszában közölte, hogy amerikai útja a New Brunswick-i templomszenteléstől eltekintve elmarad, ezért csak ott tudja őket fogadni, szeptember 30-án. [MFKL. Mind. III. Vol. I.]

APRÍMÁS TEHÁT ÚGY DÖNTÖTT UGYAN, hogy ősszel Amerikába utazik, de a hosszú, több hetes út helyett csak néhány napot fog az USA-ban eltölteni, elsősorban a templomszentelés miatt, New Brunswickban. Amikor mindez kitudódott, a clevelandi út támogatói és szervezői ellenségesen kezdték szemlélni a keleti partvidékieket, sőt a *Katolikus Magyarok Vasárnapja* jó ideig nem is közölte a sokakat érintő hírt, hogy a bíboros mégiscsak meglátogatja az Egyesült Államokat. Lehetséges, hogy a Sabóval készített interjú megjelenésekor már tudták, hogy csak a hosszabb körutazás tervét vetette el Mindszenty, és szándékosan írták azt a valótlannak bizonyuló hírt, hogy az egész út elmarad... A féltékenységből támadt

ellentéteket, amelyek összefüggtek a Katolikus Liga átszervezésével is, csak nagy nehezen, hosszú levelezéssel, sokszor ismételt bocsátnatkérésekkel és magyarázkodásokkal sikerült elsimítani. Mindszentynek írt levelükben a nagymúltú *Katolikus Magyarok Vasárnapja* megszűnésének kényszerű lehetőségét is felvázolták, ha a bíboros clevelandi útja elmarad. A prímás valószínűleg tudta, sejtette, vagy megérezte a készülődés hiábavalósága után érzett keserűség mellett kialakulóban lévő személyi ellentéteket; ezért tapintatos, de határozott válaszában megmagyarázta döntésének okait, kiemelte a lap érdemeit, ugyanakkor csodálkozását fejezte ki amiatt, hogy a *Katolikus Magyarok Vasárnapja* nem közölte New Brunswick-i útjának tervét; s még inkább megütközött azon a különös elgondoláson, hogy a lap az ohioi látogatásának elmaradása esetén megszűnhet. [MFKL. Mind. II. 1.]

Június 17-én a New Brunswick-i egyházközségben értesítettek a híveket a program megváltozásáról. A díszebéd időpontja szeptember 30-ra tolódott át. [*Weekly Bulletin* 1973. júne 17.]

AZ AMERIKAI LÁTOGATÁS HÍRÉRE számtalan emigráns amerikai magyar szervezet kért kihallgatást a bíborostól. Július 3-án kelt, VECSEY JÓZSEFNEK írt levelében Füzér Julián felsorolta a nagyobbakat. A már említett Politikai Foglyok Szövetségén kívül az *American Philosophical and Scientific Society*, a Fiatal Magyar Republikánus Szövetség és az Amerikai Magyar Katolikus Világiak Egyesülete voltak a jelentősebbek. Újabb nehézséget jelentett, hogy az emigráns szervezetek nehezen értették meg, hogy a zsúfolt program miatt a bíboros csak rövid időre tudja őket fogadni, s az elgondolásait a New Brunswick-i szervezőkkel is egyeztetni kell. Mindszenty szívesen fogadta az összes küldöttséget, annál is inkább, hiszen minden erejével támogatta az emigráns magyarok szervezeteit, de idejének korlátozottsága miatt nem tudott minden kívánságot teljesíteni.

A bíboros amerikai útja azonban nemcsak „magyar ügy” volt, hanem katolikus és amerikai, és ennél fogva politikai is. A nem kifejezetten magyar érdekeltségű lapok közül elsőként talán a *The Catholic Register* értesítette az amerikai katolikus híveket a július 14-ei számában megjelent rövid cikkben Mindszenty bíboros érkezéséről és programjáról az amerikai kontinensen.

1973. július 15-én a *Weekly Bulletin* teljes terjedelmében a templomszentelési és fogadóbizottságok jelentéseivel foglalkozott. A szervezés valóban igen alapos volt. Az egyházközség delegációt tervezett küldeni a Kennedy repülőtérre, a hívek számára különbuszokat indítottak. A bizottság további albizottságot alakított a bíboros várossal kapcsolatos ügyeinek intézésére (*City Affairs Committee*); megszervezték a rendezvény rendőri biztosítását. A technikai ügyeket szintén külön albizottság intézte, hogy zavartalan legyen a hangosítás, tévé- és rádióközvetítés stb. Önálló felelőse volt a sajtóval kapcsolatos feladatoknak, a díszebéd rendezésének, a vendégek zökkenőmentes szállításának.

A New Brunswick-i események szervezésén kívül azonban a területileg illetékes amerikai püspökökkel is egyeztetni kellett a progra-

mot. Füzér Julián atya július 16-i, Vecsey Józsefnek, Mindszenty titkáranak küldött levelében számolt be Trenton és New York püspökével való találkozásáról. AHR püspök előreláthatólag nem tud a templomszentelésen jelen lenni, mert már jóval korábban ígéretet tett, hogy százéves évfordulójukon együtt ünnepel az irgalmasnővérekkel, s Mindszentyt ezért csak a díszebéden köszönti majd — írta Julián atya. New York érseke, Mindszenty régi tisztelője, COOK bíboros, a tervek szerint a repülőtéren szeretné fogadni a magyar főpapot és rezidenciáján látná vendégül.

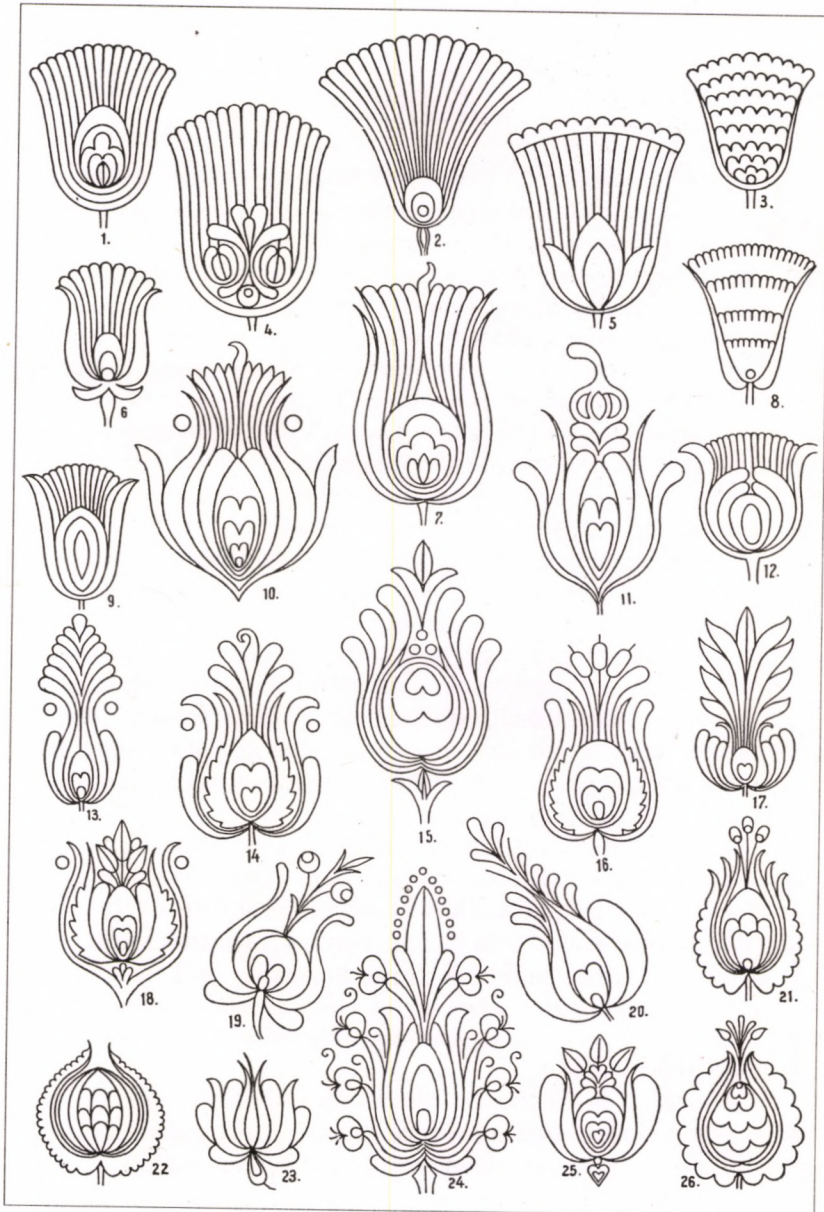
Az illetékes amerikai főpapok megtették a szükséges intézkedéseket a látogatás előkészítéséhez, és 1973. július 18-án George W. Ahr, Trenton püspöke levelet küldött Bécsbe Mindszenty bíborosnak, amelyben formálisan is meghívta, és örömeinek adott hangot tervezett látogatása miatt. Hasonlóképpen Terence Cook, New York bíboros-érseke, augusztus 2-iki levelében fejezte ki óhaját, hogy személyesen köszöntse a sokat szenvedett magyar főpapot.

AZ UTAZÁS SZEMPONTJÁBÓL OLY FONTOS MEGHÍVÁS AZONBAN, melyet Cook bíboros titkára először már július közepén postára adott, egyre késett. Mindszenty titkára, Vecsey József, augusztus 9-én kelt levelében emiatt szomorúan bár, de a New York-i érkezés törlését javasolta a programból, hiszen a Magyarországról irányított intenzív ellenpropaganda miatt nem látszott célszerűnek meghívás nélkül odautazni. [Mind. III. Vol. I.] Julián atya válaszában (augusztus 15.) sajnálkozását fejezte ki, hiszen személyesen és telefonon többször tárgyalt Cook bíborossal és titkárával, látta a meghívás másolatát, de megértette Mindszenty szempontjait is, s ezért a newarki repülőteret javasolta New York helyett a megérkezéshez. [uo.] A félreértést másnap sikerült eloszlatni, amikor kiderült, hogy a meghívás késlekedésének oka a rossz címzés volt, ám a második, augusztus elején küldött levél, amelyre helyesen írták rá a számot, már megérkezett. (Érdemes elgondolkozni azon, hogy lehetséges volt-e — ez az út szervezőiben is felötlött —, hogy a bécsi Pázmáneumban, a világhírű magyar prímás egy rossz házszám miatt nem kap meg egy levelet.) Azonnali telefonváltások után sikerült tisztázni a helyzetet. Füzér Julián még aznap délután, a telefonbeszélgetést követően, levelet küldött, amelyben a New Brunswick-i ünnepély magyar szónokának TELLER EDE fizikus- vagy KERTÉSZ ISTVÁN jogászprofesszort javasolta.

Augusztus 22-én értesítette a bíboros titkára, Vecsey József a New Brunswick-i híveket és Füzér Julián atyát a végleges tervről, amelyen már nem változtattak.

Szeptember elejére maradt még a Holiday Inn-beni díszebéd magyar szónokának kiválasztása. Sabo József tanácsára végül Kertész professzort választották. Füzér Julián szeptember 2-án kérte föl levelében a világhírű jogtudóst. [MFKL. Mind. III. Vol. I.] Ez volt az utolsó simítás a nehezen megalkotott program tervezetén. Szeptember elején minden készen állt a bíboros fogadására. *(folytatjuk)*

FÁY ZOLTÁN

SUBA- ÉS SZŰRHÍMZÉSEK

HAMVAS ENDRE CSANÁDI PÜSPÖK ÉS A FELVIDÉKI MAGYAROK (1945-1948)

KITELEPÍTÉS

A Z 1918-BAN LÉTREJÖTT CSEHSZLOVÁKIÁBA — a cseh és szlovák hatalmi körök falánksága következtében — nagyszámú nemzetiségi lakos is került. Az ország 13,5 milliónyi lakosából 4,5 millió volt a nemzetiségi. A Csehszlovákiához csatolt területeken, az 1910-es népszámlálás adatai szerint, 896.000 magyar nemzetiségű élt, de még 1919-ben is 693.000 vallotta magát magyarnak. (Lásd: *Jelentések a határokon túli magyar kisebbségek helyzetéről; Medvetánc könyvek*, Budapest, 1988; 187-188. old. és 235. old.)

A nemzetiségek erőszakos asszimilációja nem hozott eredményt, sőt azok az első adandó alkalommal (1938) visszatértek anyaországukba. A csehszlovák állam szétbomlasztásából természetesen a nacionalista szlovák erők is kivették részüket.

A Londonban székelő, BENES vezette csehszlovák emigráns kormány, nem úgy képzelte el megalapozni az újjáélesztett Csehszlovákia egységét, és stabilitását, hogy a határvonalat visszavonja a néprajzi határokra, hanem úgy, hogy a néprajzi határokat tolja ki az államhatárokig, tehát a szétbomlasztásban felelősnek kikiáltott népeket (németeket, magyarokat) kitelepíti az államhatárokon túlra. A kitelepítéssel az emigráns kormány a bűnösnek kikiáltott népek kollektív büntetését, vagyonuk elkobzásával pedig a szociális feszültség mérséklését is el akarta érni.

A szudétanémetek kitelepítésének gondolatát viszonylag könnyedén elfogadtatták a szövetséges nagyhatalmakkal, de a magyarok kollektív kitelepítésének szükségességéről nem sikerült őket meggyőzni, hiába hangoztatta Benes, hogy „a magyarok kivétel nélkül sovíniszták, irredenták”. A Benes-kormány 1944. nov. 23-án megfogalmazott hivatalos kérelmét is elutasították. (BALOGH SÁNDOR: *A népi demokratikus Magyarország külpolitikája 1945-1947*; Kosuth, 1982; 103-104. old.)

A londoni és moszkvai csehszlovák emigráció azonban a háború végére teljesen közös nevezőre jutott a magyarellenességben, továbbá abban, hogy a nagyhatalmakat kész helyzet elé kell állítani. A közösen megfogalmazott, és a kormány által 1945. ápr. 5-én Kasán közzétett program az alábbiakat tartalmazza:

- „1. A csehszlovák állampolgárságot csak azoknak a magyar nemzetiségű lakosoknak hagyják meg, akik antifasiszták voltak, részt vettek a Csehszlovákia felszabadításáért folytatott ellenállási mozgalomban, vagy pedig üldözték őket a köztársasághoz való hűségükért;
2. a többi magyar nemzetiségű lakos csehszlovák állampolgársága megszűnik, de lehetővé teszik nekik az optálását; minden ilyen irányú kérelmet külön vizsgálnak meg;
3. azok a magyar nemzetiségű személyek, akik büntényt követtek el a köztársasággal vagy más nemzetekkel szemben, főképp a Szovjetunió ellen, bíróság elé kerülnek, megfosztják őket a csehszlovák állampolgárságuktól, és örökre kitiltják őket a köztársaság területéről.”
(ARATÓ ENDRE: *A magyar-csehszlovák viszony ötven éve*; Kossuth 1969, 71. old.)

Az új államhatalom rögtön hozzá is kezdett a kassai program gyakorlatba való átültetéséhez. Április-május folyamán elbocsátották a magyar nemzetiségű köz- majd magánalkalmazottakat, feloszlatták a magyarlakta területeken létrehozott nemzeti bizottságokat, megtiltották a magyar nemzetiségűeknek a politikai párt- és tömegszervezeti tagságot, nemzeti gondnokság alá vették a magyar nemzetiségűek közép- és kisüzemeit, és tömeges mértéket öltött a magyarok lakásainak igénybevétele, mely a tulajdonosok internálásával járt együtt. (Itt jegyezzük meg, hogy Szlovákia keleti feléből 1944-45 fordulóján a szovjetek is elvittek körülbelül 10 ezer magyart kényszermunkára a Szovjetunióba.) Megszüntették a magyar iskolákat, elbocsátották a magyar nyelvű pedagógusokat, betiltották minden magyar nyomdai terméket, és helyi rendeletekkel tiltották meg a magyar nyelv használatát a nyilvános helyeken. (Ugyanott 700. old.; BALOGH S.: *Idézett mű 107-108. old.*; és *Jelentések a határokon túli magyar kisebbségek helyzetéről 194-196. old.*)

A csehszlovák kormány természetesen a magyarok kitelepítésének gondolatával sem hagyott föl. Benes 1945. máj. 9-én, a győzelem napján tartott ünnepségen kijelentette: „A németek és a magyarok túlnyomó részének el kell tőlünk mennie.” (Balogh S.: *Idézett mű 108. old.*) Az 1938 után ide betelepült, mintegy 20 ezer magyar kitoloncolását gyors ütemben végre is hajtották. Az esetek többségében még ingóságait sem vihették magukkal. (Ugyanott 108. old.)

A MAGYARORSZÁGI POLITIKAI PÁRTOK és újságjaik aggodalommal figyelték a szlovákiai magyar nemzetiségű lakosság sorsának alakulását. A magyar kormány pedig — a koalíciós pártok állásfoglalásaival összhangban — 1945. áprilistól júliusig 27 alkalommal fordult a Szövetséges Ellenőrző Bizottsághoz a csehszlovákiai magyarság ügyében. Sőt egyes politikusok — DÁLNOKI MIKLÓS BÉLÁTÓL RÁKOSI MÁTYÁSIG bezárólag — személyesen is megtették ugyanezt. (Lásd: ugyanott 110. és 311. old.)

A szlovákiai magyarság szenvedéseinek híre természetesen eljutott HAMVAS ENDRE csanádi püspökhöz is. A püspök — aki fölemelte már tiltakozó szavát a zsidók deportálása, a németek és „civil hadifoglyok” Szovjetunióba hurcolása ellen — a kollektív büntetésnek ezt a formáját sem hagyta szó nélkül. 1945. június 26-án levélben fordult a magyar katolikus egyház akkori fejéhez, GRŐSZ JÓZSEF kalocsai érsekhez, hogy a kormány útján a püspöki kar nevében küldjön tiltakozó levelet a Szövetségesek Ellenőrző Bizottságához. A levelet teljes terjedelmében közöljük.

„Nagyméltóságú Érsek Úr!
Kegyelmes Uram!

Megismételt újság-hírekből értesültünk, hogy tervbe van véve a magyarok kitelepítése Csehszlovákiából. Szükségesnek látszik, hogy a magyar püspöki kar kellő időben felemelje tiltakozó szavát a világ előtt, csak a gondolat felvetésével szemben is. Minden tömeges kitelepítés mérhetetlen szenvedéssel jár, ezért már az emberiség szempontjából is fel kell emelni ellene szavunkat. A magyarok kitelepítése ezen felül égbekiáltó igazságtalanság is volna, mert véreink ezer esztendő óta lakják e földet, mely Szlovákiának déli peremén húzódik. Mikor ők visszatérni kívántak az anyaországhoz, illetve mikor az anyaország őket 1938-ban visszahozta, senkivel jogtalanság nem történt — Csehszlovákiával sem, mely ekkor már felbomlott —, hanem csak az 1918 előtti ezer éves állapot állt helyre.

Büntetni nem lehet egy népet tisztán földrajzi helyzetéért, melyet ezer esztendőn át sokszor véres küzdelmekkel magának megóvott. Kitelepítésének látszólagos igazolására nem tudnak felhozni olyan embertelenségeket sem, mint aminóket a németek a csehek ellen elkövettek. Ha a magyarokat kitelepíteni akarják azon a címen, hogy a csehszlovák állam egységét veszélyeztetik, akkor a szlovákokat ugyanily sors illetné, ismeretes lévén az ő elszakadási törekvésük is a csehektől.

Ha továbbá a magyarokat Csehszlovákia nem kívánja, hagyja meg némi javításokkal az 1938-ban húzott határt, így a magyar néptömegek kívül fognak esni a köztársaságon.

Végül pedig, ha azt sem akarja, és mint győztes, a régi trianoni határokhoz ragaszkodik, akkor az új idők által kívánt jószomszédi viszony érdekében hagyja békében szülőföldjükön a magyarokat, akik a csehszlovák államférfiak régebbi nyilatkozatai szerint, tudtak hasznos és lojális polgárai lenni a köztársaságnak.

Ezeket és hasonló érveket felhozva kellene benyújtania Nagyméltóságodnak tiltakozó szavát a Magyar Kormány útján a Szövetségesek Ellenőrző Bizottságánál, és kérni a tervnek szíves megfontolását.

Már zárni akartam leveletemet, mikor értesítést kaptam arról, hogyan bánnak Kassán a magyarokkal. Aki magyarul beszél az utcán, azt felpofozzák. A kiutasított magyaroknak csak 30 kg-os csomagot szabad magukkal vinniük. Ezer és ezer család lett földönfutóvá. Az őslakó magyaroknak ingatlanait veszik el, és karjukra M betűt tetoválnak, mint tették a németek a zsidókkal. Internálók táborokban akarják őket összegyűjteni. Tobzódik a gyűlölet és fenekednek egymás ellen az emberek.

Fogadja Nagyméltóságú Érsek Úr mély tisztelem őszinte megnyilvánulását.

Szeged, 1945. június 26-án. Hamvas Endre csanádi püspök.”

(Szeged-Csanád Egyházmegye Püspöki Levéltára, továbbiakban Püspöki Levéltár, 1121/1945.)

LAKOSSÁGCSERE EGYEZMÉNY

A csehszlovák kormány, miután — mint láttuk — a magyarok egyoldalú, kollektív kitelepítésének gondolatát nem sikerült a nagyhatalmakkal elfogadtatni, első lépésként legalább azt akarta elérni, hogy a felvidéki magyarokat kicserélhesse a Magyarországról önként távozni akaró szlovák nemzetiségűekkel. A potsdami értekezlet azonban nem teljesítette ezt a kérést sem, hanem — kötelező előírás helyett — a két ország megegyezésére bízta a lakosságcsere megvalósítását.

A csehszlovák kormány ezután arra törekedett, hogy olyan viszonyokat teremtsen, mely a magyarokat az ország „önkéntes” elhagyására bírja, a magyar kormányt pedig a lakosságcsere gondolatának elfogadására készíti. Fokozták a magyarsággellenes zaklatásokat (letartóztatások, bebörtönzések, internálások) nem kímélve az egyházi személyeket sem. Az állampolgárságuktól megfosztott magyaroktól megvonták az egészségügyi, a nyugdíj- és más szociális ellátást.

A magyarellenés terror fokozódása, azonban nem a lakosságcserebe való belenyugvás, hanem az újabb tiltakozó akciók felé vitte a magyar kormányt és az egyes koalíciós pártokat.

MINDSZENTY JÓZSEF ESZTERGOMI ÉRSEKKÉ történő kinevezésével, az ismét teljessé vált magyar katolikus egyházi vezetés sem hallgatott tovább. A hivatalos megnyilatkozást sürgetők között ott találjuk Hamvas püspököt is.

Amikor DRAHOS JÁNOS érseki helytartó Mindszenty nevében szept. 29-én meghívja a püspöki konferenciára, és a probléma fölvetését kéri tőle, Hamvas püspök első helyen a következőt javasolja:

„A püspöki kar forduljon a győztes államok érsekeihez és püspökeihez és tárja eléjük Magyarország helyzetét. Mutasson rá, hogy a magyar nép nem háborús bűnös, nem vonható vád alá a bácskai vagy zsidók elleni atrocitások miatt sem, melyeket német eszmékkel fertőzött kisebb fanatikus csoportok vagy egyének követtek el.

Fejtse ki, hogy a püspöki karnak és különösen a boldogult hercegprímásnak (SERÉDI JUSZTINIÁNROL van szó — P. J.) mi volt az álláspontja e kérdésekben, és hogy a püspöki karnak ezen álláspontját a polgárok tömegei osztották...

Magyarország érzelmeit és állásfoglalását kifejezte az a magatartás, melyet tanúsított a szövetséges hadifoglyokkal szemben. ... Ötvener lengyel katonát mentettek át határainkon katonai parancsnokságaink... A német fogolytáborokból Magyarországra szökött hadifoglyokkal pedig úgy bántunk, mint a baráti államok alattvalóival. Az üldözött zsidóknak megmentését is elősegítették, különösen a katolikus papság, a zárdák és a hívek egy bátor része. A németek és a

német szolgálatba szegődött nyilasok terrorját az Egyház is érezte. Több papját megölték, két püspökét fogságba vetették stb.

Mindezek alapján kérjük a püspök testvéreket, emeljék fel szavukat ezen szegény ország érdekében, mely ma is Szent István népe... Más országokban is akadtak csatlósai a németeknek. Ezekben az országokban, így pl. Ausztriában, megbüntetik a bűnösöket, de nem büntetik meg a népet.

Ne büntessék nálunk sem a népet, hanem:

a) Szüntessék meg mentől előbb a megszállást a szövetséges hatalmak.

b) Töröljék el a jóvátételt, melyet a tönkretett, kifosztott, lerombolt ország fizetni nem tud, illetve tekintsék kiegyenlítettnek a jóvátételi összeget mindazzal, amit az orosz hadsereg ellátásra itt igénybe vett.

c) Segítsék Magyarországot is a talpraállásban és védjék meg a magyar nép fiait, kik egyes szomszéd államokban, így Szlovákiában vad üldöztetéseknek vannak kitéve, amennyiben kifosztva, vagyonuktól megrabolva, órák alatt kell elhagyniok házukat, szülőföldjüket, mely ezer évig magyar volt, és menniük kell a bizonytalan számkivetésbe..." (Püspöki Levéltár 2121/1945.)

A püspöki kar (Hamvas püspök följegyzése szerint is) megtárgyalta a felvidéki magyarság helyzetét. Igaz, a tárgyalást nem követte a világ érsekeihez és püspökeihez szóló felhívás, „csak” a hercegprímás adott ki október 15-én egy körlevelet, melyben a főegyházmegyeje elcsatolt északi részén történetekre hívja fel a hívek figyelmét.

A MAGYAR KORMÁNY — miután nem sikerült kieszközölnie, hogy a szövetséges nagyhatalmak jobb belátásra, engedékenyebb magatartásra készítsék a csehszlovák vezetést, hanem azok továbbra is a kétoldalú tárgyalásokat szorgalmazták — végül mégiscsak beleegyezett a lakosságcseréről való tárgyalásokba. Ezek azonban nem egyenlő felek között folytak, és a megegyezés sem volt lényegében más, mint a győztesek között álló Csehszlovákia diktátuma a vesztes Magyarország számára.

Az 1946. február 27-én aláírt egyezmény értelmében a csehszlovák kormány jogot szerzett arra, hogy kitoloncolja azokat a magyarokat, akik egy korábbi határozat alapján fasisztának minősülnek, továbbá, hogy áttelepítésre kényszerítsen annyi, állampolgárságát elvesztett (tehát aki nem volt harcos antifasiszta) magyart, ahány szlovák nemzetiségű magyar állampolgár önként Csehszlovákiába költözik.

Az egyezmény értelmében a csehszlovák félnek toborozási joga is volt a magyarországi szlovákok között. A Csehszlovák Áttelepítési Bizottság tagjai alaposan vissza is éltek ezzel a joggal. A szűkös körülmények között élő szlovákoknak alaptalan ígéretekkel, az áttelepülni nem akarókat pedig koholt hírekkel ijesztgették (később erőszakkal úgyis kitelepítik majd őket, de akkor már földet nem kaphatnak, széttelepítik őket az országban, betelepülő magyarokat szállásolnak be hozzájuk stb.)

Ilyen módszerekkel 92.390 személyt sikerült fölírni az áttelepülni szándékozók listájára. A nevek egyharmada azonban sza-

bálytanul került a listára (nem szlovák volt, meghalt már, kétszer szerepelt stb.). Az eredményt mégis csehszlovák sikernek kell elkönyvelni, hiszen a szlovák nemzetiségűek többsége kinyilvánította áttelepülési szándékát. A csehszlovák hatóságok és a közvélemény így is elégedetlen volt az eredménnyel, mivel messze túlbecsülték (540 ezer) a magyarországi szlovákok számát, a szlovákiai magyarokét pedig alábecsülték (600 ezer), és ezek nagy részét is elmagyarosított szlováknak tartották. (Lásd: Balogh S.: Idézett mű 123-24. és 314. old.)

RESZLOVAKIZÁCIÓ ÉS DEPORTÁLÁS

MIVEL A LAKOSSÁGCSERE NEM HOZHATTA a várt eredményt, a szlovákiai magyarság túlnyomó többségének eltüntetését, a csehszlovák hatóságok újabb módszerekkel próbálkoztak. A szlovák belügyi megbízott 1946. jún. 17-én rendeletet bocsátott ki, amely szerint nem telepítik ki az elmagyarosított szlovákokat. A rendelet alapján visszaszlovákosító kampányba kezdtek. A magyarokat válaszút elé állították: ha szlováknak vallják magukat, visszakapják állampolgárságukat, de ha nem, akkor vállalniuk kell az üldöztetést, otthonuk elhagyását, sőt az országból való kiutasítást.

A létfeltételeiben megingatott, és már hosszú hónapok óta üldöztetésnek kitétt magyarság jelentős része — mivel segítséget sehonnan sem remélhetett — engedett a hatóságok követelésének, így a „reszlovakizáltak” száma megközelítette a 400 ezret, több mint 200 ezer személy azonban még így is kitartott magyarsága mellett. (Lásd: *Jelentések a határokon túli magyar kisebbségek helyzetéről* 192. old.)

A „reszlovakizációval” a csehszlovák kormány a párizsi béketárgyalásokon is demonstrálni akarta, hogy a magyar nemzetiség mellőzhető tényező Csehszlovákiában.

A magyar kormány természetesen nem nézhette tétlenül a „reszlovakizációs” kampányt. GYÖNGYÖSI külügyminiszter 1946. jún. 28-án a Külügyminiszterek Tanácsához intézett táviratában tárta fel a magyar nemzetiségű lakosságot ért újabb, súlyos sérelmeket a szövetséges nagyhatalmak előtt. A koalíciós pártsajtó pedig a nemzetközi közvélemény figyelmét igyekezett fölhívni a csehszlovák kormány eljárására. (Lásd: Balogh S. Idézett mű 126. old.)

A tiltakozó kampányba a magyar katolikus püspöki kar is bekapcsolódott. Most megvalósult Hamvas püspök egy évvel korábban tett javaslata — a világ katolikus püspökeihez intézendő felhívás —, és a hercegprímás Hamvast bízta meg annak megfogalmazásával. Íme néhány részlet a magyar nyelven írt fogalmazvány szövegéből:

... megfosztották a magyarságot minden jogától, iskoláit kivétel nélkül bezárták, fizetést, nyugdíjat nem kaphatnak. Majd szerződésre csalták kormányunkat, hogy a mai Magyarországon lakó szlovákokat a Csehszlovákiában lakó magyarokkal cseréljük ki. Mikor pedig látták, hogy Magyarországon kevesen vannak a szlovákok és így csereképp kevés magyar fogja elhagyni őket, akkor rémítéssel rávették a magyarokat, hogy írásban magukat szlovákoknak vallják, mert akkor

földjükön maradhatnak. Így 200.000 megfélemlített magyar magát szlováknak vallotta (a püspök jelentősen alábecsüli ezt a számot — P. J.). A még megmaradt 200.000 magyart pedig egyszerűen ki akarják úzni lakóhelyükről, melyen nemcsak ők születtek, hanem amelyen őseik 1000 esztendő óta éltek... Ezeknek az embereknek el kell hagyniuk házukat, földjüket, templomaikat, temetőjüket, vagyonukat (hogy elfoglalhassák azt — ez a püspök által áthúzza! P. J.), melyet ők és elődjük hosszú élet és nemzedék munkájával szereztek...

És kik ezek az üldözök, kik felettük törvényt ülnek? A szlovákok, Hitler legjobb barátai, akik most mint csehszlovákok hirtelen a győztesek között találhatnának...

Kezünket az ég felé emeljük és úgy kérjük az Istent, akadályozza meg ezt a szörnyű gonoszságot!

Mikor a németeket Magyarországról idegen parancsra kitelepíteni kezdték, akkor is felszólaltunk mi, magyar püspökök (lásd: 1945. okt. 17-i körlevél — P. J.) és élénken tiltakoztunk — nem eredmény nélkül — ezen rendelet ellen, pedig a németek köztünk csak legfeljebb 200 év óta telepedtek le, kik jó részben HITLERNEK szolgáltak és Magyarországot elárulták. A Csehszlovákiában üldözött magyarok azonban 1000 év óta laknak földjükön, mely 1000 évig Magyarország is volt, áruást tehát nem követhettek el, annál kevésbé, mert Csehszlovákia a Hitler csapása alatt, nem utolsó sorban a szlovákok akaratából széthullott és magyar része így került vissza Magyarországhoz, melyhez 1919-ig tartozott...

Tisztelendő Testvérek! Hozzátok fordulunk, és a ti imátoakat és segítségéteket kérjük! A püspökök mindig elsők voltak hazájuk és népük szeretetében és az igazság védelmében. Megértitek, ha mi is szeretjük sokat szenvedett népünket és szenvedünk az igazságtalanságok láttán. Gondoljatok arra, hogy 1000 éven át népünk sokat vértett a keleti pogányság ellen vívott küzdelemben, mikor is a nyugati kereszténységet védte, szabadságáért és létéért ismételtlen fegyvert kellett fognia... ne hagyjátok részvéttel pusztlulni, és ha tehettek valamit kormánytoknál, járjatok érte közbe, és sajtótokkal is világosítsátok föl népeiteket, mily kegyetlen következetességgel akarnak egy jobb sorsra érdemes népet tönkretenni...

Hallgassátok meg tehát a magyar püspökök kérését, kik imádkoznak értetek, hogy Isten áldása kísérje minden törekvéteket." (Püspöki Levéltár 2424/1946.)

A FELHÍVÁST A PÜSPÖKI KONFERENCIA NOV. 7-ÉN MEGTÁRGYALTA. A szöveget még négy rövid fejezettel megtoldották, és latin nyelvre fordítva, Mindszenty aláírásával ellátva, nem csupán a világ püspökeihez küldték el, hanem a magyar püspökök is megkapták, hogy híveikhez továbbítsák.

A párizsi békekonferencia, mint többször utalás történt rá, 1946 szeptemberében kezdte meg a magyar békszerződés tervezetének érdemi tárgyalását. A csehszlovák-magyar viszonyt illetően, először csak azt döntötték el, hogy a határt Pozsony alatt kiigazítják Csehszlovákia javára. A magyar kisebbség ügyét nyitva hagyták, illetve továbbra is a kétoldalú tárgyalásokat szorgalmazták.

A csehszlovák kormány azonban a sok huzavonával járó tárgyalások helyett, gyorsabb eredménnyel kecsegtető lépést tett. Egy

1945. okt. 1-jén kiadott elnöki dekrétum alapján — mely szerint a férfiakat 16-55, a nőket pedig 18-45 éves korig közmunkára lehetett kirendelni, a lakóhelyüktől távol eső vidékekre is — hozzákezdett a magyaroknak Csehszlovákia, főleg korábban németek lakta területekre való deportálásához.

A deportálások 1946. nov. 19-én hajnalban kezdődtek és a következőképpen zajlottak le:

A hatóságok katonai egységekkel körülzárták egy-egy falut, majd felszólították az egyes családokat, hogy a legszükségesebb holmikból készítsenek maguknak úticsomagot. Közölték velük, hogy minden egyéb ingó és ingatlan vagyonukat elkobozzák. A deportáltakat katonai teherautók vitték a legközelebbi vasútállomásra, ahonnan szigorú őrizet alatt, marhavagonokban szállították őket Csehszlovákia. Az akció 99 napig, tehát 1947. febr. 25-ig tartott, és a legnagyobb hidegben sem szünetelt. Közel ezerre tehető azoknak a száma, akik áldozatul estek a végrehajtás során alkalmazott erőszaknak, vagy a szállítás során kiállt szenvedéseknek.

MINTEGY TÍZEZER CSALÁD, összesen 44 ezer személy kényszerült így elhagyni szülőföldjét. A deportálások 393 községet érintettek, főképpen a galántai, párkányi, lévai, érsekújvári és zselizi járásokban. A deportálások azonban több emberre is kihatottak, mivel sokan a deportálások elől Magyarországra menekültek. *(Jelentések a határokon túli magyar kisebbségek helyzetéről, 193. old.)*

A deportálások híre és a menekültek újabb hullámának Magyarországra özönlése, csak újabb adat olaj volt a felháborodás tüze.

A magyar külügyminiszter a csehszlovák kormánynál nov. 23-án tiltakozott a deportálás ellen, a Külügyminiszterek Tanácsát pedig nov. 25-én tájékoztatta erről. (Lásd: Balogh S.: Idézett mű 127. old.)

A katolikus püspöki kar is éles hangú körlevélben reagált a „közmunkára szállítások” hírére. A körlevél szerzőjét pontosan nem ismerjük, talán maga a hercegprímás lehetett. Tény az, hogy Hamvas püspök 1946. dec. 3-án kapta kézhez a fogalmazványt, de csak néhány — főleg stílár — megjegyzést fűzött hozzá. A körlevélben az egyházi vezetés belpolitikai sérelmeket is érintett, így annak ki nyomtatását a belügyminiszter megtiltotta. Mindszenty bíboros javaslatára a püspökök legépelve küldték el espereseikhez, akik szintén gépeléssel sokszorosították, és így került felolvasásra a karácsonyi istentiszteleteken. (Püspöki Levéltár 3100/1946.)

A körlevélből a szlovákiai magyarokra vonatkozó részt idézzük:

„Frissiben állnak előttünk a felvidéki események, melyek során a legősibb magyar települések, csallóközi magyar falvak szintiszta magyar lakosságát fegyveres csendőrök, katonák, partizánok, közmunkára kírás gyalázatos ürügyével, mint a rablótanyákat körülzárják; külön a férfiakat, külön a nőket, külön a két éven felüli gyermekeket, elszállítják Kolin, Pilsen, Prága stb. vidékekre; az ősük és a maguk verejtéke szorgalmából előállott szép vagyonukból nagy kegyesen engedélyezett némi cók mókkal hajtják, szállítják őket, mint a négylábú barmokat. Állataikat is szállítják, de más úton, nem nekik. Ha ott is hagyják azokat, új, tót telepések ülnek a

vagyonba. És elvesz a temploma, iskolája, családi háza, temetője, amelyekhez ezeréves drága emlékek fűződnek. Számos 7-8 hónapos terhes nőt, sőt szülési rohamban lévő, valamint néhány hónapja szoptató anyát hurcoltak a házból Unra kocsira, majd vasúti kocsiba.

Kidobolták, hogy a kisgyerek táblát kap a nyakába, úgy szállítják anyátlan-apátlan. Talán azt remélik, hogy lesz belőle huszita-cseh jancsár, aki idegen levegőben felnöve, különös gyönyörrel süti majd géppisztolyát a magyarság itteni, utolsó mohikánjaira.

Szobrok, emléktáblák válnak az eszeveszett gyűlölet és rombolás nyomán romhalmazokká és a féktelen elvadulás és embertelenség üli embertestvéreken szégyendiadalát akkor, amidőn a béketárgyalás Párizsban a kiűzésnek ellent mondott, és államközi tárgyalást rendelt, most Amerikában pedig az üldözéssel szemben a kisebbségi jogokat biztosította." (Püspöki Levéltár 2851/1946)

A LAKOSSÁGCSERE LEBONYOLÍTÁSA

ACSEHSZLOVÁK KORMÁNY — a „reszlovakizáció” és a deportálás mellett — természetesen nem mondott le a magukat magyarnak vallók kitelepítéséről sem. A párizsi békekonferenciától, a lakosságcsere után, további 200 ezer magyar kitelepítésének engedélyezését kérték, arra utalva, hogy a Magyarországról kitelepített németek helyére el lehet őket helyezni. Kérésüket, a kollektív büntetés és kitelepítés politikáját szintén valló, és gyakorlatban is alkalmazó, szovjet delegáció is támogatta. (Lásd: *Szegedi Népszava* 1946. szept. 22. „VISINSZKIJ szovjet kiküldött támogatja a csehszlovák pótindítványt 200 ezer magyar kitelepítésére.”) A nyugati hatalmak és a Szovjetunió közötti viszony éleződése miatt, az amerikai és az angol kormány azonban már nem bólintott rá. Igaz vétót sem emelt ellene! Ismételten kétoldali tárgyalásokat javasoltak a kérdés rendezésére és a lakosságcsere lebonyolítására. A hidegháborús feszültség éleződésével a Szovjetunióknak is érdeke fűződött a táboron belüli viszonyok rendeződéséhez. Ezért erőteljesen szorgalmazta a csehszlovák–magyar lakosságcsere lebonyolítását.

A már jóval korábban aláírt (1946. febr. 27.) lakosságcsere-egyezmény gyakorlati végrehajtásáról, így végül 1947. máj. 24-én, hosszas huzavona után, megszületett a megállapodás. A lakosságcsere azonban már április 12-én megkezdődött, és 1948. április 10-ig tartott. Eddig az időpontig, csehszlovák adatok szerint, 73.273 szlovák hagyta el Magyarországot, az eredetileg jelentkezett 92.390 személy közül. A Csehszlovákiából kitelepítésre kijelölt 105.047 magyarból pedig 68.407 költözött Magyarországra, és 6 ezer főre teszik azon magyarok számát, akik önként hagyták el Csehszlovákiát. (Lásd: JURAJ ZVARA: *A magyar nemzetiségi kérdés megoldása Szlovákiában*; Pozsony 1965; 36. old.)

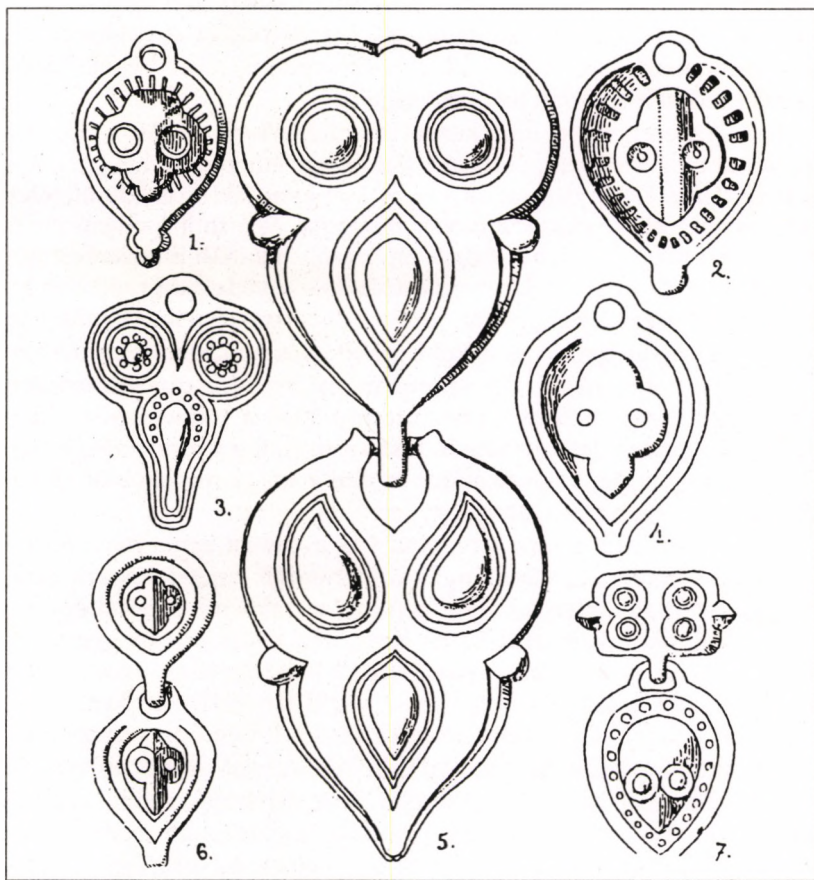
A magyar becslések ennél lényegesen nagyobb számot valószínűsítene. A kitelepülőkön kívül azonban — mint láttuk — távozniuk kellett azoknak is, akik 1938. nov. 2. után költöztek csehszlovák területre (számuk mintegy 20-30 ezerre tehető). Mivel évekig

nem volt Csehszlovákiában magyar nyelvű oktatás, igen sokan jártak magyarországi iskolákba, és jelentős részük sohasem tért vissza lakni szülőföldjére. A csehszlovák területről származó hadifoglyokat sem engedték hazatérni. Az áttelepítettek létszáma így mintegy 200 ezer főre tehető. (Lásd: *Jelentések a határokon túli magyar kisebbségek helyzetéről* 247-48. old.)

A kitelepítéssel, lakosságcserevel — demokratikus nemzeti-ségi politika híján — természetesen egyik országban sem rendeződött megnyugtatóan a nemzetiségi kérdés, bár az 1948. okt. 12-i csehszlovák minisztertanácsi rendelet — véget vetve a teljes jogfosztás idejének — visszaadta a magyar nemzetiségűeknek a csehszlovák állampolgárságot. Ez azonban nem kisebbségi jogokat jelentett, hanem csak állampolgárságot.

PÁL JÓZSEF

A HONFOGLALÓ MAGYAROK ÉKSZEREINEK SZÍVALAKJAI

1. BRONZCSÜNGŐ A ZÜRICHI MÚZEUMBAN (MAGYARORSZÁGI LELET);
2. CSÜNGŐPITYKE A DETTAI (TEMES M.) SÍRLELETBEN; 3. CSÜNGŐS BOGLÁR ALSÓ FELE A TOLNASZÁNTÓI SÍRLELETBŐL; 4. CSÜNGŐDÍSZ A KABAI (HAJDÚ M.) SÍRLELETBŐL; 5. CSÜNGŐS BOGLÁR, ROSSZ EZÜSTBŐL ÖNTVE, A TOLNASZÁNTÓI SÍRLELETBŐL; 6. CSÜNGŐS PITYKE EGY KECSKEMÉTI GYERMEKSÍRBŐL; 7. CSÜNGŐS BOGLÁR EGY KECSKEMÉTI NŐI SÍRBŐL

ÚJFAJTA TERRORIZMUS

AHARMADIK ÉVEZRED KÜSZÖBÉN mind sürgetőbben jelentkezik a földi élet megőrzésének, az egész bolygót érintő aggasztó folyamatok ellenőrzésének, nemzetek fölötti irányításának szükségessége. A nemzetállamok lehetőségei korlátozottak, az ENSZ pedig eszköz- és akarathányban szenved. Olyan kérdések, mint a környezetvédelem, a demográfiai robbanás, az éhség és betegség, az energiaforrások pocsékolása csak jóval szorosabb nemzetközi együttműködéssel ellenőrizhetők, ami az első lépés a megoldás útján. És nemzetközivé vált jó ideje a terrorizmus, a szervezett bűnözés, a különféle maffiák tevékenysége is.

Az emberiség emlékezete meglehetősen korlátozott, még pontosabban: szelektív, válogató. Amikor a Shoemaker-Levy 9 üstökös darabjai 1994. júliusának végén óránként 200 ezer kilométeres sebességgel becsapódtak a *Jupiter* bolygóba és 6 millió megatonnás robbanást idéztek elő, a tudósok egy része azonnali intézkedést követelt — elsősorban az USA vezetésétől — a védekező rendszer kiépítésére. Hiszen ilyen „gyilkos üstökösök” bármikor felbukkanhatnak a világűr mélységeiből és a Föld gravitációs zónájába érve összútközhetnek bolygónkkal. (Ilyesmivel magyarázzák a dinoszauruszok sok millió évvel ezelőtti kipusztulását.) Nos, a tudományos világ, rövid ideig még a laikus világ is, lázba jött. Aztán gyorsan megfeledkezett a kozmikus katasztrófáról és élte a maga megszokott életét. Boszniaival, Ruandával, atomfegyverekkel együtt.

A legújabb plutóniumbotrányok azonban ismét ráébresztették a nemzetközi közvéleményt a földön *belüli* veszedelmekre, arra, hogy ellenőrizhetetlen kezekbe kerülhet a nukleáris arzenál egy része. Hónapokon keresztül Észak-Koreában látták a legnagyobb fenyegetést. Az azóta elhunyt KIM IR SZEN — a fegyveres nyomás és a beígért ENSZ-szankciók hatására — végül tárgyalásokat kezdett az Egyesült Államokkal. Ezek a megbeszélések folytatódtak immár fiának és utódjának jóváhagyásával Genfben. A jelek szerint előrelépés történt, Phenjan hajlandó leszerelni a grafitfékezés elvein alapuló atomreaktorát, amelyből szinte bombakész plutónium nyerhető, ha ellentétként egymilliárd dollárért felépítenek helyette egy, legmodernebb, könnyűvízzel működő reaktort. Ebből csak nagyon bonyolult eljárással nyerhető plutónium. Észak-Koreának bele kell egyeznie a rendszer nemzetközi ellenőrzésébe és tiszteletben kell tartania az atomsorompó egyezmény előírásait. Egyes amerikai körök ebben veszedelmes precedenst látnak. Más, a bomba előállításával foglalkozó ország (például Irak) ugyancsak megszarolhatná a nemzetközi

közösséget és csak sok pénzért csatlakozna az atomsorompó megállapodáshoz. Az amerikai-észak-koreai tárgyalások szeptember végén folytatódnának, mert Phenjan még vonakodik beleegyezni az atomlétesítmények ellenőrzésébe.

ENNÉL JÓVAL NAGYOBB TERET KAPOTT a nemzetközi sajtóban a Németországban tetten ért plutóniumcsempészek ügye. Ez év májusa óta a negyedik esetben — legutóbb Münchenben — találtak a vámőrök plutóniumot. Spanyol és kolumbiai útlevéllel érkező személyek poggyászában rejtőzött a veszedelmes hasadóanyag. A német hatóságok szerint az egykori Szovjetunióból — Oroszországból, illetve a FÁK más államaiból — származnak a szállítmányok. A plutónium 239-eshez tartozó papírok szálai egy moszkvai intézethez, az *Összoroszági Izotóp Intézet*hez vezetnek. Az orosz hatóságok határozottan cáfolták a német állításokat. Az augusztus 10-én letartóztatott csempészeknél 300 gramm atomfegyverhez alkalmas plutónium 239-et találtak. A spanyol-kolumbiai vonalnak megfelelő kapcsolatai vannak az oroszokkal, és egyes jelentések szerint folyamatban van egy 250 millió dolláros, négy kilogrammról szóló „rendelés” szállítása. HELMUTH KOHL kancellár egy tapasztalt emberét, BERND SCHMIDBAUERT küldte JELCIN orosz elnökhöz, annak megvitatására, miképp kerülhet annyi toxikus és radiaktív anyag Oroszországból a csempészek és a bűnözők kezébe. A „nukleáris maffia” működéséről szinte semmit sem tud a világ. Az őrizetbe vettekénél kimutatható az orosz kapcsolat.

Az orosz határőrség természetesen cáfolt, szerintük kizárt dolog, hogy a seremetyevói repülőtér vámvizsgálatán jutott volna át Németországba a plutóniumszállítmány. Szentpétervárott viszont egy háromtagú társaság 60 kilogramm sugárzó anyagot akart értékesíteni. SZERGEJ SZTYEPASIN, a moszkvai *Szövetségi Kémelhárító Szolgálat* főnöke kész megvitatni az együttes fellépést Kohl kancellár küldöttjével. Az orosz kémelhárító főnök szerint már maguk is többször kezdeményeztek ilyen egyeztetést, de ellenzik az óriási sajtókampányt, amelyet provokációnak minősítenek, és azt állítják, hogy a hasadóanyag származhat amerikai, francia vagy más eredetű reaktórokból. A londoni *The Times* közölte egy mérnöki iroda tanácsadójának nyilatkozatát, amely szerint orosz tisztviselők többször is egyértelmű ajánlatot tettek neki plutónium és atomfegyver gyártására alkalmas dúsított urán eladására.

A *Newsweek* magazin augusztus 29-i száma összefoglaló cikkben elemzi azt a növekvő veszedelmet, amelyet az atombomba gyártására alkalmas hatóanyagok csempészése jelent az egész emberiségre. A nukleáris terror „új dimenziót” öltött — írja a lap. A bomba készítéséhez az eddigi adatok szerint nyolc kilogramm plutónium szükséges, a legmodernebb tudományos felfogás azonban már ennél jóval kevesebbet, egy kilogrammot is elegendőnek tekint az atombomba előállítására. Mind ez ideig „szigorúan titkos” adatként kezelték, hogy mennyi plutónium kell valójában a bomba előállítására. A tudósok szerint, minél kevesebb plutóniumból készítik a bombát,

annál bonyolultabb az eljárás, ehhez különlegesen képzett szakemberek szükségesek. THOMAS B. COCHRAN, az amerikai *Természeti Erőforrások Védelmi Tanácsának* szakértője szerint egy kilogramm plutóniumból egy képzett tervező már elő tud állítani olyan bombát, amelynek robbanóereje ezer tonna TNT-nek felel meg.

AVESZÉLY KETTÓS. Egyrészt a csempészett plutónium azoknak az országoknak a kezébe kerülhet, amelyek atombomba előállításával kísérleteznek. Ilyenek: Irak, Irán, Pakisztán, Líbia. A másik, hogy a maffia és a terrorcsoportok teszik rá a kezüket ezekre az anyagokra, és olyan hatalmas fegyverhez jutnak, amellyel nemcsak pusztító rombolást tudnak előidézni, hanem — a vízvezeték megmérgezve — emberek millióinak halálát okozhatnák. A fő forrás alighanem az orosz nukleáris arzenál, hiszen 30 ezer atombombafej található Oroszországban és Ukrajnában, nem beszélve arról az 1500 tonna fegyverkész nukleáris anyagról, amelyet a különféle raktárakban tárolnak. Az orosz alvilág szinte kezdettől fogva bekapcsolódott ebbe a hihetetlenül jövedelmező üzletbe. Az orosz maffiózók már léteznek a kiépített úttal a hasadóanyagok csempészéséhez éppúgy, mint a kábítószer eljuttatására. Az ok meglehetősen egyszerű. Az orosz atomerőművekben dolgozó tudósok és szakemberek a szovjet állam összeomlása óta nagyon nehéz anyagi helyzetbe kerültek. Egy tudós fizetése jelenleg havi 50 dollár — elképzelhető tehát, hogy nehezen tud ellenállni egy tízezer vagy ötvenezer dolláros kísértésnek. A maffiózók előszeretettel használják az Észtországon, Lengyelországon, vagy Szlovákián és Csehországon keresztül Németországba vezető útvonalakat, de rendelkezésükre állnak a Fekete-tengeri kikötők is. A múlt év decemberében például az odesszai kikötőben 400 kilogramm fegyverkész dúsított urániumot foglaltak el. De ha a legmagasabb kézettségű, háromezer orosz atomtudósok továbbra is kevesebb lesz a fizetése, mint egy moszkvai buszsofőrnek, akkor a világ növekvő mértékben ki lesz téve a további atomcsempészés veszélyének. És őhozzájuk számítható még körülbelül egymillió technikus, akinek ugyancsak módjában áll „lecsipegetni” a nukleáris hasadóanyagból.

Ez a kérdés alighanem a jövő egyik legnagyobb fenyegetése. Ha egyáltalán lesz megoldás, akkor ez csak széles körű nemzetközi egyműttműködéssel, mi több nemzetek fölötti módszerek alkalmazásával lehetséges.

A terrorizmusra irányította a közfigyelmet a hírhedt CARLOS, a Sakál (ILJICS RAMIREZ SÁNCHEZ) letartóztatása Szudánban, majd kiadatása a francia hatóságoknak. Carlos, aki 83 embert gyilkolt meg, két évtizeden keresztül a legtitokzatosabb nemzetközi terroristának számított, és kiterjedt magyar kapcsolatokkal is rendelkezett 1979 és 1985 között. Cselekményeit elsősorban Franciaországban követte el, de legismertebb akcióját 1975-ben, Bécsben hajtotta végre, amikor az OPEC, az olajexportáló országok minisztereit foglyul ejtette és egy rendelkezésére bocsátott repülőgépen Algírba szállította. Carlos kihallgatása során minden bizonnyal sok újabb részlet kerül

napvilágra a különféle terrrorszervezetekről és az azokat támogató országokról, így a volt Szovjetunióról, az NDK-ról és a többi egykori csatlóskormányról, valamint Líbiáról, Szíriáról, Irakról, Iránról és a Palesztinai Felszabadítási Szervezetről. A 80-as évek közepétől kezdve azonban Carlos mindinkább teherré vált, és így húzta meg magát végül Szudánban.

Az iszlám fundamentalizmus más oldalról fenyegeti a társadalmakat és a terrorizmusnak egy külön fajtája. Az Argentínában, a zsidó közösség központja ellen elkövetett merényletet teheráni szervezésre vezetik vissza. A robbantás következtében több mint százan meghaltak és százhatvanan megsebesültek. Londonban két robbantást követtek el izraeli létesítmények ellen. Most mind Európa fővárosaiban, mind az Egyesült Államokban fokozott biztonsági intézkedéseket rendeltek el az izraeli épületek és a zsidó közösség egyéb intézményei körül. Ismét más indíttatású merényleteket követnek el az iszlám szélsőségesek Algírban, Egyiptomban, egyfelől európaiak, másfelől a hatalmon lévő kormány emberei ellen.

Általános felfogás szerint az Egyesült Nemzetek Szervezetének kellene a terrorizmus elleni harc élére állni, amit persze rendkívül bonyolulttá tesz a világszervezet összetétele. Ráadásul a boszniai, szomáliai, ruandai kudarcok után erősen megingott a hit az ENSZ-kezdemenyezések sikerében.

MINDEZEK KÖVETKEZTÉBEN egyre több olyan vélemény hangzik el, hogy ideje lenne komolyabban foglalkozni valamilyen akcióképes nemzetek feletti szervezet kiépítésével. A nemzetállami keretek már nem alkalmasak a globális kérdések megoldására. A pénzügyek, a gazdasági feladatok, a kultúra, a film, a televízió és a divat máris világméretekben hozzák közelebb egymáshoz a népeket és egyengetik a szupranacionális szemlélet kialakulásának útját. Ma még ebben több az utópia, mint a valóság, de a XXI. század mindenképpen új megoldásokat követel az emberiség harmonikus jövőjének biztosítására.

PETHŐ TIBOR

Helyesbítés

A *Magyar Szemle* 1994. júliusi számában a *Helynevekről és a helynévtáblákról* közölt cikk 748. oldalának 2. bekezdésének 2. mondata értelemzavaró. Helyesen a következő:

Városaink is példát mutattak a többnyelvű helységnévtáblák alkalmazására. Így Békéscsaba névtábláján a *Bekesska Cab*, Szarvasnál a *Sarvas* név is fel van tüntetve. Ugyanúgy feltüntethetnék például Deusu erdélyi községben a *Diós* nevet, vagy Figa községben a *Füge* nevet, mint ahogy Érmindszent magyar nevet kapott. Szlovákiában a Jedlové Kostolany név mellett a *Fenyőkosztolány*, Ziar nad Hronomnál a *Garamszentkereszt*, Hronsky Benadiknál a *Garamszentbenedek* név, Vajdaságban a Subotica mellett a *Szabadka*, Horvátországban Donji Kraljevec községnél a *Murakirály* és Ausztriában Güssingnél a *Németújoár*, Oberpullendorfnál a *Felsőpulya* név is szerepelhetne a községnévtáblákon.

SUMMARIES

LÁSZLÓ CSEH-SZOMBATHY—DIT S. MOLNÁR—MARIETTA PONGRÁCZ—ÁGNES UTASI: *Family values, family norms*

The study reveals the findings of a sociological survey carried out in 1993 examining the value judgments of different age groups in Hungarian society concerning the family.

DÉNES BERÉNYI: *Our responsibility for the present and future of the world*

A rejoinder to Szilveszter E. Vizi's article. What is the world be like for which everybody carries responsibility, but especially scientists and those who know how to „wield” the pen?

ZSOLT MÓRO CZ: *Metamorphoses and trips to hell*

The young literary historian, an awardee of Magyar Szemle's 1993 essay contest analyses the issues of art in the light of the masterpieces of world literature.

BÉLA LUKÁCS: *Following the sway of the pendulum*

The author, a physicist, deals wittily with the lessons of the elections in this sequel to his essay on the political pendulum, published in the August 1993 issue of Magyar Szemle.

SÁNDOR VERES-ISTVÁN KAPÁS: *The responsibility of psychic healers*

The authors, psychologists, take issue with the idea developed on the basis of Freudian psychology which elevated psychiatry onto the level of religion — to replace it.

ZOLTÁN FÁY: *Archbishop Mindszenty in New Brunswick — Part 1*

The much tormented and jailed archbishop of Hungary accepted many invitations following his forcible stay at the U.S. Embassy in Budapest. This essay follows one of his most successful trips.

ATTILA MOLNÁR: *Introduction to study „sci lib”*

The pun refers to scientific socialism, one of the pillars of Marxism. The author compares the pseudo-scientific Fashion of Marxism with the pseudo-scientific „liberalism” that took recently roots in Hungary, based on their common denominator, namely, that both regard society as an economic enterprise.

JÓZSEF PÁL: *Endre Hamvas, Bishop of Csanád and the Hungarians of the Highlands*

The author releases the protest documents of the Hungarian Council of Bishops and the Bishop of Csanád written to protect Hungarians deported from Czechoslovakia.

TIBOR PETHŐ: *New kind of terrorism*

Our commentator compares the smuggling of radio active materials with the conventional kind of terrorism that the Carlos affair highlighted.

LÁSZLÓ JURECSKÓ: *József Huszka, a pioneer of the Hungarian style*

A study researcher and designer of József Huszka's personality and the origins of Hungarian ornamentalism.

INHALTLICHE ZUSAMMENFASSUNG**LÁSZLÓ CSEH-SZOMBATHY-EDIT S. MOLNÁR-FRAU TIBOR PONGRÁCZ-ÁGNES UTASI: *Familiärische Werte und Normen***

In der Studie werden die Daten einer vor kurzem abgeschlossenen soziologischen Ausmessung dargelegt, um ein Bild über die familiärischen Wertvorstellungen unterschiedlicher Altersgruppen der ungarischen Gesellschaft zu verschaffen.

DÉNES BERÉNYI: *Unsere Verantwortung für die Gegenwart und Zukunft der Welt*

Ein weiterer Diskussionsbeitrag zu dem Artikel von Szilveszter E. Vizi. Wie wird diejenige Welt sein, für die jeder Mensch, insbesondere alle Naturwissenschaftler und Schriftgelehrte Verantwortung tragen.

ZSOLT MÓROCZ: *Verwandlungen und Reisen durch die Hölle*

In der Preisgekrönten Studie unserer vorjährigen Preisausschreibung forscht der junge Literaturhistoriker durch Analysen von Meisterwerken die Fragen des Daseins der schaffenden Künstler.

BÉLA LUKÁCS: *Nach dem Schwanken der Pendel*

Als Vortsetzung eines im August des vergangenen Jahres veröffentlichten Schreibens „Die Pendel der Politik“ befasst sich der Physiker und Autor diesmal in seinem geistreichen Essay mit den Lehren der letzten Wahlen.

SÁNDOR VERES — ISTVÁN KAPÁS: *Die Verantwortung des Seelenrettens*

In der Studie wird die sich aus der freudischen Psychologie entwickelnde Auffassung kritisiert, welche die Psychiatrie zur einer Religion machte, und diese den wahren Religionen entgegengesetzte.

ZOLTÁN FÁY: *Kardinal Mindszenty in New Brunswick I.*

Der bloßgestellte und eingekerkerte Kardinal-Fürstprimas wurde nach dem Verlassen der amerikanischen Botschaft mit zahllosen Einladungen aufgesucht. Die Studie befasst sich mit einer der erfolgreichsten seiner Reisen.

ATTILA MOLNÁR: *Einführung in das Studium des wissenschaftlichen Liberalismuses*

Der Autor vergleicht die Wissenschaftlichkeit des in Ungarn eingeführten Liberalismuses mit dem des Marxismuses. Grund der Vergleichbarkeit ist, daß alle beide die Gesellschaft als ein wirtschaftliches Unternehmen kennzeichnen.

JÓZSEF PÁL: *Der csanádische Bischof Endre Hamvas und die oberländischen Ungarn*

Der Autor gibt eine Zusammenfassung der protesterhebenden Dokumente der ungarischen katholischen Kirche und des Bischofes Endre Hamvas, die im Schutze der aus der Tschechoslowakei deportierten Ungarn entstanden.

TIBOR PETHŐ: *Die neue Art von Terrorismus*

Unser Rundschauer vergleicht den Schmugel von radioaktiven Stoffen mit der neuen Art von Terrorismus im Zusammenhang der jetzt im Rampenlicht gekommenen Carlos-Affäre.

LÁSZLÓ JURECSKÓ: *Der Frontkämpfer des ungarischen Stiles, József Huszka*

Die Studie befasst sich mit József Huszkas Persönlichkeit und seiner Ansicht über den Ursprung der ungarischen Ornamentik.

SOMMAIRE

LÁSZLÓ CSEH-SZOMBATHY—MARIETTA PONGRÁCZ—EDIT S. MOLNÁR—ÁGNES UTASI: *Bijoux de famille, normes familiales*

L'étude fait connaître les données d'une enquête sociologique effectuée en 1993, qui examine les jugements de valeur des différentes catégories d'âge de la société hongroise relatifs à la famille.

DÉNES BERÉNYI: *Notre responsabilité pour le présent et l'avenir du monde*

Cette contribution à l'article de Szilveszter Vizi E., initiateur d'une polémique, nous parle du monde dont sont responsables tous les hommes, mais surtout les naturalistes et les „clercs”.

ZSOLT MÓRO CZ: *Mutations et descentes aux enfers*

Le jeune historien de la littérature, lauréat du concours d'essais organisé l'année dernière par Magyar Szemle, étudie les questions de la vie d'artiste par l'analyse en profondeur des chefs-d'oeuvre de la littérature mondiale.

BÉLA LUKÁCS: *Après l'ébranlement du pendule*

Comme suite à son écrit „Le pendule de la politique” paru dans Magyar Szemle en aout 1993, l'auteur physicien disserte, dans cet essai spirituel, sur les enseignements des élections.

SÁNDOR VERES — ISTVÁN KAPÁS: *La responsabilité du salut de l'âme*

Les auteurs psychologues critiquent la conception, née de la psychologie freudienne, qui remplace la religion véritable par la psychiatrie, ainsi promue au rang de religion.

ZOLTÁN FÁY: *Le cardinal Mindszenty à New Brunswick I.*

Le cardinal-primat Mindszenty, qui avait été persécuté et emprisonné, répondit à d'innombrables invitations après avoir quitté l'ambassade américaine. Notre étude se penche sur l'un de ses voyages les plus réussis.

ATTILA MOLNÁR: *Introduction à l'étude du socio-libéralisme*

Dans le terme socio-libéralisme, le premier membre signifie ici en fait le „socialisme scientifique”, un des piliers du marxisme. L'auteur compare l'ascept scientifique du „libéralisme” à celui du marxisme, en partant du fait

que les deux conceptions considèrent la société comme une entreprise économique.

JÓZSEF PÁL: *Endre Hamvas, évêque de Csanád, et les Hongrois de la Haute-Hongrie*

L'auteur présente les documents attestant la protestation du corps épiscopal hongrois et de l'évêque Hamvas lors de la déportation des Hongrois de Tchécoslovaquie.

TIBOR PETHŐ: *Un nouveau type de terrorisme*

Notre chroniqueur met en rapport la fraude des matières radioactives avec le nouveau terrorisme mis au premier plan à propos de l'affaire Carlos.

LÁSZLÓ JURECSKÓ: *József Huszka, promoteur du style hongrois*

L'étude analyse de façon nuancée la personnalité de József Huszka, ses vues sur l'origine de l'ornementation hongroise.

MAGYAR SZEMLE

EGY LAP, AMELY SEGÍT ELIGAZODNI A VILÁGBAN!

Előfizetési díj:

egy évre 1140 Ft

külföldön 50 \$

fél évre 570 Ft

külföldön 25 \$

Az előfizetési díjat a részemre megküldött postautalványon egyenlítem ki.

Név .....

Cím .....

Dátum .....

Aláírás .....

Kérjük, vágja ki és borítékban adja fel a szerkesztőség címére (1428 Bp., Pf. 71., vagy 1085 Bp., Blaha L. tér 3.)
Előfizetőinknek jutalmat nem, de egy színvonalas, értékes lapot minden hónapban adhatunk a befizetett összeg ellenértékéért! A hiányzó számok átvehetőek a szerkesztőségben, vagy — postaköltség ellenében — igénye szerint megküldjük Önnek!

MAGYAR SZEMLE

Megjelenik havonta

A szerkesztőség címe:

1085 Budapest, Blaha L. tér 3.
Telefon: 266-0562 Fax: 266-0561
Postacím: 1428 Budapest, Pf. 71.

Kiadja:

Hírlapkiadó
Részvénytársaság

ISSN 1216 6235

Felelős kiadó:

DR. MOLNÁR PÉTER vezérigazgató

Nyomdai munkálatok:

Hírlapnyomda, Lajosmizse

Felelős vezető:

BURJÁN NORBERT igazgató

Tipográfia terv:

BANGA FERENC

Műszaki szerkesztés:

MAGYAR BERTALAN

Lapmenedzser:

VÁCZI GÁBOR

Terjeszti:

belföldön a Magyar Posta

Előfizethető a postahivatalokban

és a szerkesztőségben

Előfizetési díj: egy évre 1140 Ft,
fél évre 570 Ft;

külföldön a Kultúra

Külkereskedelmi Vállalat

Előfizethető a Vállalatnál,

H-1389 Budapest P.O.B. 149,

vagy a Magyar Hitelbanknál

(H-1133 Budapest) vezetett

202-10995 számú számláján,

vagy külföldi partnereinél

Előfizetési díj: postaköltséggel
együtt egy évre 50 \$, fél évre 25 \$

A folyóirat megjelenését

a MAGYAR SZEMLE

ALAPÍTVÁNY és a

BATTHYÁNY LAJOS

ALAPÍTVÁNY

támogatja

A CÍMLAPON:

BIZÁNCI ÉS PERZSA SZÍVALAKOK

REPRO: JURECSKÓ LÁSZLÓ

AUSZTRÁLIA: G. Menczer, P.O.B. 219.
Watirna South 3152 Vic.

BELGIUM: „Du Monde Entier”: S.A.,

162 Rue du Midi, B-1000 Bruxelles

BRAZÍLIA: Livraria D. Landy Ltda. Rua

7 de Abril 252, 01051 Sao Paulo.

DÁNIA: Munksgaard, 35 Norre Sogade,

1370 Copenhagen

FINNORSZÁG: Akateeminen Kirjakaup-

pa, Keskuskatu 2, SF 00100 Helsinki 10.

FRANCIAORSZÁG: Société Balaton,

67, Bld. Pasteur, 75015 Paris

HOLLANDIA: Faxon Europe B. V.,

Postbus 197., 1000 AD Amsterdam

IZRAEL: Tel-Aviv; Hungarian Culture

and Business Center, Allenby Str. 38.,

P.O.B. 26439; Tel-Aviv, 652116

JUGOSZLÁVIA: Forum Vojvode Misi-

ca broj, 1.21000 Novi-Sad

JAPÁN: Nauka Ltd., 2-30-19 Minami-

Ikebukuro, Toshima-ku, Tokyo 171.

KANADA: Pannonia Books, P.O.B.

1017, Postal Station „B” 6, Toronto Ont.

M5T 2T8; Hungarian Ikka and Travel

Service, 1208 Granville Street, Vancou-

ver, B.C. V6-1M 4; Culture Hongroise,

Mme Vera Bencze, 6958 Wilderton Ave.

Montreal Que. H3S 2M5.

NAGY-BRITANNIA: Hungarian Book

Agency, Mrs. Klara Adams, 87 Seward-

stone Road, London E2 9HN;

Collet’s Holdings Ltd., Denington Esta-

te, Wellingborough Northants, NN8

2QT.

NORVÉGIA: Narversen Inte-Center,

P.O.B. 6125 Etterstadt, 0602 Oslo 6.

NSZK: Kubon und Sagner, Postfach

34010, 8000-München 34. H. und S. Kat-

ko, Musica Hungarica. R mannsstrasse

4. 8000-München 40; Zeitungsvertrieb

Gebrüder Petermann GMBH und Co

KG, Kurfürstenstr. 111. D 1000 BERLIN

30; Translibris Zeitschriften und Buch-

vertrieb G8MH Moltkestr. 80. D-5000

KÖLN 1.

SV JC: Magda Szerday, Teichweg 16,

4142 Münchenstein

SV DORSZ G: Esselte Tidskriftscent-

ralen, P.O.B. 638, 2-101 28 Stockholm,

Wennergren Williams AB, Box 30004, S-

104 25

Stockholm: BTJ Bibliotekstjanst AB,

Box 200, S-221 CO Lund

USA: Center of Hungarian Literature,

4418, Tóth Avenue, Brooklyn, N.Y.

11204; Ebsco, Industries Inc. P.O.Box

1943, Birmingham, Ala. 35201, Framo

Publisning, 561 West Diversey Parkway

Room 19. Chicago 111. 60614; Püski-

Corvin, 251 E. 82 Street, New-York, Nr.

10082

VENEZUELA: A Weiss’y Asaciados

S.R.L. Ibarra a Veroes-Av. Urdaneta

Edif. Torre Alfa 7 piso Caracas.

KORTÁRS

IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

---

38. évfolyam 9. szám; 1994. szeptember

*MAGYAR vagyok — ez nagy dolog / itt, hol csak azok boldogok, /
kik győztesen és szaporán / úgy virítanak egy-egy hazán, /
mint megkopott kelmén a folt? / Ez itt mind Európa volt, /
barokk, reneszánsz, gótika, / nem tolvaj tőzsdetaktika /
nem cigányvásár, lókötés. / Az erős bástya vége: rés...
(LÁSZLÓFFY ALADÁR)*

A tartalomból:

Lókoponyakirály

Magyar Epiktétosz

BAKA ISTVÁN, DEÁK LÁSZLÓ, PAPP TIBOR versei

ROTT JÓZSEF: A Kánya-haraszt balladája

BOGDÁN LÁSZLÓ: Káprázatok

Curriculum vitae —

TÓTH JUDIT, MARNO JÁNOS, UTASSY JÓZSEF

Négyszemközt KERESZTURY DEZSŐVEL

Kiadja a MAGYAR ÍRÓSZÖVETSÉG. Megjelenik havonta

ALIG PÁR HÓNAPPAL a Maniu-kormány megalakulása után — mikor Costachescu olyan kíméletlenül ostromozta a liberális iskolapolitikát — a belügyminiszter elrendelte (1588/929. sz.) hogy Csík vármegye vegyen fel költségvetésébe 233.000 leit a megyei iskolai bizottság (comitetul scolar) javára, indoka lévén e rendelkezésnek az, hogy „ezen összeg nélkül a vármegyei iskolai bizottság nem tudja betölteni azt a nehéz misszióját, hogy fenntartsa és fejlessze a román oktatást és román iskolákat építsen abban a vármegyében, melynek lakossága annyira el van idegenedve”.

S MINDEZ EGY OLYAN TERÜLETEN, amelynek számára a Kisebbségi Szerződés egyházi és iskolai autonómiát biztosított!

A MANIU-KORMÁNY KEZDTE MEG a székely vármegyékben az állami óvodák tömeges felállítását.

CSÍK MEGYÉBEN 43 állami óvodát létesített kizárólag regáti óvónőket alkalmazva, akik nem tudják megértetni magukat a székely néppel, úgyhogy közülük sokan tolmácsok közvetítésével érintkeznek a kis gyermekekkel. Csátószeg községében az óvónő az utcáról hajtja be a gyermekeket az óvodába; Darvas Albert odavaló lakost a csendőrök letartóztatták, mert nem volt hajlandó gyermekeit olyan iskolába járatni, ahol nem értik nyelvüket. Baróton, ahol 62 óvodaköteles székely gyermek van, kiket eddig egy magyar óvónő tanított, két regáti oláh tanítónőt neveztek ki, akiknek egyike sem ért egy szót sem magyarul.

A MAGYAR PÁRT PANASSZAL FORDULT a közoktatási miniszterhez: „A kormány — írta memorandumában — óriási terheket hárít a magyar és székely községekre; a minisztérium olyan községekben, hol a kisebbség az összes magyar tan kötelesek számára megfelelő iskolákat tart fenn, állami elemi iskolák létesítését rendeli el és az oda bekényszerített néhány gyermek kedvéért fentartott állami iskola fenntartására a községeket elviselhetetlen terhekkel sújtja.”

NAGYKÁROLYBAN, ahol a lakosság 80 százaléka magyar, egyetlen iskolában sincs magyar tagozat, tehát magyar nyelvű oktatás. Emiatt az államivá tett iskolák fokozatosan elnéptelenedtek, a magyar gyermekek nem látogatják. A kegyesrendiek főgimnáziumának az impérium átvételekor 730 növendéke volt, ma az állami román középiskolának van 260. A polgári leányiskolának volt 417 tanulója, ma van 57.

[*A magyarok Erdélyben* — részletek; *Magyar Szemle*, 1934. február]

SZÁSZ ZSOMBOR